

AA101C481

విరసంసదము

BALA SARASWATHI BOOK DEPOT.,
EDUCATIONAL PUBLISHERS
KURNOOL.

CT

9 July, A. P. 200 AALIC161

వీర కంఠము

(చరిత్రాత్మకమైన నవల)

H:-71

రచయిత :

W:-4-8

శ్రీ దండివల్లి వేంకటసుబ్బాశాస్త్రి

ఆంధ్రాధ్యాపకులు

ఉస్మానియా కళాశాల, కర్నూలు.

ప్రకాశకులు :

బాల సరస్వతీ బుక్ డిపో,

(రిజిస్టర్డ్) ఎడ్యుకేషనల్ పబ్లిషర్స్,
కర్నూలు.

బ్రాంచి ఆఫీసు : 6, సుంకురామశెట్టి వీధి, మద్రాసు-1.

కాపీరైటు రిజిస్టర్డ్

1963

(వల : రు. 1-25)

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

११

Fourth Edition—1963

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

PRINTED AT
JAI HIND PRESS,
KURNOOL.

మ న వి

విశ్వవిఖ్యాతుడైన పండితరాయల చరిత్ర సమగ్రముగ లభించుట లేదు. చారిత్రకాధారములఁ బరిశీలించి, ఒకవిధమైన కథా స్వరూపము నేర్పఱచుకొని యీ గ్రంథమును రచించితిని. ఇందలియంశము లేవియుఁ జరిత్రకు భిన్నములు కావు. కవి, పండితుఁడు, వీరుఁడు, సంఘసంస్కర్త, ఆంధ్రప్రతిభను భరతఖండమం దంతటను జాతీన మహామహుఁడగు జగన్నాథుని చరిత్రకు నొక స్వరూపమొసఁగి, యమరత్వముఁ జేకూర్చుటయే నాతలంపు. ఇందు నే నెంతవఱకుఁ గృతకృత్యుఁడ నైనది నిర్ణయింపఁ దగువారు పాఠకులు.

రచనలో నూత్నవిధాన మవలంబించితిని. కథతోఁబాటు, నాఁటి భారతదేశ చరిత్ర — సంఘము — సంస్కృతి — సాంప్రదాయములు పాఠకులకుఁ దెలియునట్లు చేయఁ బూనుకొంటిని. ఇది కత్తి మీఁది సామువంటిది.

ప్రభుత్వ విద్యాశాఖవారు, పండితులు నా యీ గ్రంథముఁ బ్రోత్సహింప వేడికొలు.

కర్నూలు, }
24-11-49. }

ఇట్లు
రచయిత

విషయ సూచిక

ప్రథమాధ్యాయము

౧. భువన విజయము	..	...	1
౨. ముంగొండ	...	...	7
౩. అనూయా జననము	...	...	13
౪. పేరుభట్టు	...	...	18
౫. విద్యాభ్యాసము	...	...	23
౬. వివాహమంగళము	...	...	29
౭. సంసారసాగరము	...	...	35
౮. విప్లవ జ్వాలలు	...	...	41
౯. చరిత్ర హీనులు	...	...	47
౧౦. విదేశగమనము	...	...	54

ద్వితీయాధ్యాయము

౧. కాశ్మీరము	...	...	59
౨. యమునాతీరము	...	...	65
౩. జహంగీరు	...	...	72
౪. ఆస్థానప్రవేశము	...	...	80
౫. కామేశ్వరి	...	...	90
౬. నూర్జహాన్	...	...	96
౭. పునస్సమాగమము	...	...	102
౮. పరిణామము	...	...	110
౯. ఉపసంహారము	...	...	115

వీర కంఠము

ప్రథమాధ్యాయము

౧

శ్రీ కృష్ణదేవరాయల భవనవిజయము విశాలమై, సమచతురస్రముతో నొప్పారుచున్నది. భవనమంతయుఁ బాలతాతితో నిర్మింపఁబడి, బంగారు రేకుల నతికింపఁబడిన కుడ్యములతో విలసిల్లుచుండును. రత్నముల ముగ్గులు దీర్చి యున్నారు. వివిధ సైనిక వ్యూహములు, మృగయావినోద దృశ్యములు, మల్లయుద్ధ ప్రదర్శనములు రాయబారుల ప్రతిమలును జీవకళ లుట్టిపడునట్లు కుడ్యములఁ జిత్రింపఁబడి యుండెను. భవనము శిల్పకళా మహత్తును నోచుకొన్నది. అంతఃపురకాంతలకై ప్రగ్రీవము కలదు. ఆస్థానమందుఁ బ్రదర్శితములగు వినోదములు నవరోధవ్రాత మితరుల కంటఁ బడకుండఁ జూచుటకు యోగ్యముగ నున్నది. భవన మధ్య ప్రదేశమున శిల్పకళావైభవమునఁ దీర్చి దిద్దఁబడిన సింహాసనము. అందు శ్రీ కృష్ణదేవరాయ లధిష్టించును.

ఆ యాస్థానమున వీరులకు, కవులకు, గాయకులకు, సామంతరాజులకుఁ బ్రత్యేకించి స్థానము లేర్పరుపఁ బడినవి. 'చౌషష్టి' కళలకు నచట గౌరవమే. అందు వీరలక్ష్మీ సర్వదా విహరించుచుండును. కవితాకన్య తన మధుర

మోహనవాక్యములచే సభ్యుల నానందాబ్ధి నోలలాడించు
చుండును. సంగీతసరస్వతి తన గానకళావైదగ్ధ్యమున నచటి
రసికబృందమును ముగ్ధులఁ గావించుచుండును. ఒక వైపు
కళలకు, వేఱొక వైపు వీరసంపదకు నది పుట్టినిల్లు. రాయల
కళాప్రియత్వము, వీరశౌండిమ విశ్వవిఖ్యాతము. దానికి
గీటుతాయి భువనవిజయము. ఆంధ్ర కర్ణాటక సామ్రాజ్య
మున కదియే కూడలి. దేశభాషాభివృద్ధి కా భవనమే
మూల కందము.

కర్ణాటాంధ్రక్షమావల్లభ, బహుపరాక్ !

సంగీతసారస్వతప్రియా, బహుపరాక్ !

భాషాపోషణ ధురంధరా, బహుపరాక్ !

మూరురాయరగండాది బిరుదాంకితా, బహుపరాక్ !

తిరుమలాంబా మనోనాయకా, బహుపరాక్ !

అష్టదిగ్గజకవిభూషితా, బహుపరాక్ !

మహాంధ్రసార్వభౌమా, బహుపరాక్ !

ఇట్లు కై వారములు చదువుచుందురు. పురోహితులు
కలశజలసమ్మార్జనముఁ గావించుచుఁ బోవుచుండ, సేవకులు
మార్గ మాదేశింప ముందు నడచుచుండఁగా భువనవిజయ
సింహద్వారములో శ్రీ కృష్ణదేవరాయ లడుగుపెట్టెను.
అతని వెనుక మంత్రులు, సామంతరాజులు, కవులు, పండి
తులు మొదలగువారు నడచిరి. సభాసదులు పుష్పములు
విరియఁ జల్లుచుండ సింహాసనము రాయ లధిరోహించెను.

వేదవిదులు మంత్రాశీస్సులఁ గావించిరి. శాస్త్ర పండితులు మంగళశ్లోకములఁ జదివిరి. కవు లాశీఃపద్యముల నాశుకవితతోఁ జెప్పిరి. రాయల కనుసన్నతో సభ నిశ్శబ్ద మయ్యెను. ఎల్లరు నుచితాసనాసీనులైరి.

రాయలు సింహాసనమునుండి లేచి సగౌరవపురస్కర ముగా సభకు నమస్కరించి, “నేఁ డేలకో నా హృదయ మానందభరితమైనది. మీ కండఱకు నొక విజ్ఞాపనము చేయ వలెనని నా యుబలాట. కటకమును మొదలు కన్యాకుమారి వఱకుఁ గల దేశమును జయించి ఆంధ్ర కర్ణాటక సామ్రాజ్యమును స్థాపించితిని. ఇందులకు దేశవాసులు చూపిన సాహసోదార్యమును శ్లాఘనీయములు. మీ ద్వారా వారికి నా ధన్యవాదములు సమర్పించుచున్నాను. మన సామ్రాజ్యమును గోదావరిని దాఁటి విస్తరింపఁ జేయవలయు ననెడి యూహ నాలోఁ బొడమినది. ఇందులకు మీరెల్లఁ బూనుకొనవలయును. నా యుద్దేశ్యమును మీ రపార్థము చేసికొనఁ గూడదు. త్వాత్రధర్మమునకు రాజ్యకాంక్ష సముచితము. వీరునకు యుద్ధాపేక్ష స్వభావసిద్ధము. ఆంధ్ర సంస్కృతికి భారతదేశమం దంతట జేజేలు పెట్టించుటయే నా యభిమతము. ఈ విషయమై సభ్యుల సలహాలను బ్రార్థించుచున్నాను,” అని యుపన్యాసమును ముగించెను.

ఒక భటుఁడు ప్రవేశించెను. సభాస్థానంబున నతని వైపే చూచుచుండిరి. వినయవినమితాంగుడై “దేవా! గోదావరి నివాసియట. ఒక బ్రాహ్మణుఁడు సభాప్రవేశ

మర్థించుచున్నాఁడు. దేవర వారి యాజ్ఞ” అని భటుఁడనఁగా
 “నెంటనే ప్రవేశపెట్టు” మని రాయలనెను. సేవకుఁడు
 వెళ్ళి ఆ బ్రాహ్మణుని సభలోనికిఁ బ్రవేశపెట్టెను.

రాయ లాబ్రాహ్మణునకు మోకరిల్లి, యుచితాసనా
 సీనుఁగావించి, “మహానుభావా! తమ నివాసస్థల మెద్ది?
 తమ కేయే విద్య లభ్యస్తములు? తమ రాకకుఁ గల
 కారణ మేమి?” అని ప్రశ్నంచెను.

దివ్యతేజోద్వీప్తయైన యాబ్రాహ్మణుని ముఖము,
 స్ఫురద్రూపము సభ్యులను గలవరపెట్టెను. పండితులు,
 కవులు, గాయకులు నాతనిగూర్చి తెలిసికొనుట కాతురత
 పడుచుండిరి. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు సమస్కరించి, “ఆంధ్రసార్వ
 భౌమా! నేను గోదావరీప్రాంతమునంగల ముంగొండ
 నివాసిని, రాజుల దర్శించుచుఁ దమ దర్శనార్థమై వచ్చి
 నాఁడను. మీ యాస్థానము కళలకుఁ గాణాచి. పండితాదర
 మునకుఁ బ్రసిద్ధి. నేను శాస్త్రోక్తమైన నాట్య సంగీతములఁ
 గొంతవఱకుఁ బేరెన్నికఁగన్న విద్వాంసుఁడను. నా కళా
 కౌశలముఁ జూడ వేడికోలు. అనుగ్రహింపుఁడు.” అని
 వినయ విధేయతలు పలుకులఁ దఱుకొత్తఁ బ్రార్థించెను.
 “అంతటి మహాభాగ్యము గలిగినందులకు మే మెంతయో
 సంతోషించుచున్నాము. ఎదురుగనున్న ప్రదర్శనశాలలో
 వేషాది పరికరము లున్నవి. తామందుఁ బ్రవేశించి త్వరలో
 మా కనులపండువు గావించురని తలంతును,” అని కృష్ణదేవ

రాయలు పలికెను. ఒక సేవకుఁ డా బ్రాహ్మణుని ప్రదర్శన శాలలోనికిఁ గొనిపోయెను.

కొన్ని నిమిషములలో నంతపుర స్త్రీలందఱు ప్రగ్రీ వముం జేరిరి. సభలోఁ గలవారెల్లరు నాట్యదర్శన కుతూ హలముతో నొకరితో నొకరు గుసగుసలాడుచుండిరి. భవన మంతయు మర్మరధ్వనితో నిండెను. కొందఱు రాయల కళాప్రియత్వముం గొనియాడుచుండిరి. ఎందుకన తీవ్ర రాజ కీయ విషయములనుగూర్చి మాట్లాడు సందర్భమున వచ్చిన బ్రాహ్మణునకుఁ గళాప్రదర్శనమున కనుమతించుట. సభ కొంత సేపటికి నిస్తరంగ సముద్రమువలె నయ్యెను.

యవనిక తొలఁగింపఁబడినది. రాధ వేషము. జయ దేవుని గీతగోవిందములోని అష్టపదితో నాట్యము ప్రారంభ మైనది. ఆకనుల కదలికలో, పెదవుల వణఁకులో, శిరఃకంప నములో, ముఖములో, ప్రతిఫలించు హావభావములలో హస్త సంకేతములలో, పాదముల లయాప్రస్తారములలో నద్భుత నాట్యకళా ప్రభావము ముప్పిరిఁ గొన్నది. 'భర తుని శాస్త్రమున కితఁడే వాఖ్యాత.' అని చెప్పఁదగినట్లు శాస్త్రోక్త నాట్యభంగిమ లాయనలో సాక్షాత్కరించినవి. సభ్యులు శృంగారరసములో నైక్యమైనారు.

కొంతకాలము యవనిక జాతీ, మఱల యెత్తఁ బడెను. ఆ భయంకారాకార మేర సావిర్భావముఁగలిగించిన దనవచ్చును. అది కలితాండవము. హాహాకారములు

సభలో సంచలనముఁ గలిగించినవి: కలిలో కనిపించు
హింస, దౌర్జన్యము, మాయ, ద్వేషాదు లానృత్యములో
ప్రస్ఫుటించుచుండెను. చూపఱ శరీరములు పులకరించినవి
ఆద్భుతరస మందఱను మంత్రముగ్ధులను గావించెను.
అంతఃపురకాంతల వెంటఁ జూడవచ్చిన శిశువు లా భయం
కరాకారమున కాక్రందించిరి. రాయలు ముక్కుమీఁద
వ్రేలిడుకొనెను. యవనిక జాటుటతోడనే సభలో మఱలఁ
గలకలము.

శ్రీ కృష్ణ దేవరాయలు నటుని సమ్మానింప నాయత్త
పఱచెను. కొన్ని నిమిషములలో నా బ్రాహ్మణుఁడు యథా
పూర్వ వేషమున రాయలసన్నిధి కేతెంచుచుండఁగా నెదు
రేగి యభివందన మాచరించి, తన సింహాసనము చెంతకుఁ
దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁబెట్టి “నాట్యకళాధురీణా! నేటికి
నా జన్మ ధన్యమైనది. ఇట్టి నాట్యము నా జీవితములో
నదృష్టపూర్వము. మీ గ్రామమును మీ వంశపారంపర్య
ముగ ననుభవించుటకు నగ్రహారముగా నొసఁగితిని. అంకన్న
నుత్తమ బహుమాన మీయవలయునని నాతలంపు. రాయ
చూరు దుర్గ విజయానంతరము ప్రజలు నా కొసఁగిన వీర
కంకణమును తమకు బహుకరించుచున్నాను. ఇయ్యది నవ
రత్నఖచితము. స్వీకరించి నాకళాప్రియత్వమును సార్థకముఁ
గావింపుఁడు,” అని తన చేతనున్న కంకణము నొసంగెను.
ఆ బ్రాహ్మణుఁడు సంతోషితాంతరంగుడై, ‘తమ కళా
పోషకత్వము యుగయుగముల కాదర్శమగును గాక! నన్ను

బహుకరించవలసిన దానికంటె నెక్కువగనే బహుకరించి
తిరి. అంతియేచాలు. తమవంటి మహారాజులే లేకున్న
నాంధ్రదేశములోఁ గళాసంపదకు నిలువ నీడయుండునా?
సమస్తకళలు మీ ఆదరాభిమానములచేతనే దినదినాభి
వృద్ధి నందుచున్నవి. మహాప్రసాదము.” అని వీరకంకణముఁ
గన్నుల కొత్తుకొనెను. “నేటి కీసభ సమాప్తమైనది,”
అని రాయ లనఁగా సభ్యులెల్ల రుత్థితులై యాబ్రాహ్మణుని
వైపు తదేక దృష్టితోఁ జూచుచు వెళ్ళిపోయిరి.

౨

విజయదుందుభులు మోఁగినవి. రోదోంతరము ప్రతి
ధ్వనించెను. దిక్కులు పిక్కటిల్లినవి. బాజా భజంత్రులు,
పటహాకాహళకాద్యనేక వాద్యవిశేషము లొక్కుమ్మడి
ధ్వనింపసాగెను. విశ్వమును జాగృతిపఱచు ననోదయ
సూర్యబింబమునకు దేవతలెవరో మంళవాద్యములు సల్పు
చున్నారాయని గ్రామాంతరప్రజలు విభ్రమముగ నాకాశ
వీధిఁ దిలకించుచుండిరి. వారిల కగమ్యగోచరము.

భేరీ భాంకారములఁ గావించుచు జనము ముందు
నడచుచుండిరి. ఖడ్గపాణులైన వీరశిఖామణు లిరుగడలఁ
బల్లకి ననుసరించి వచ్చుచుండఁగా కేశవభట్టు సుఖప్రయా
ణము చేయుచుండెను. ఆతని బంగరు పల్లకిపై బడు నరుణ

సూర్యకిరణములు చూపఱ కనులకు మిఱుమిట్లు గొలుపుచుండెను. అశ్వారూఢులును, గజారూఢులు నైనవారు ముందు వెనుకల ననుసరించుచు వచ్చుచుండిరి. దివిటీలు వెలుఁగుచుండెను. కేశవభట్టు పల్లకి ముసుఁగులో నుండి చూచుచు మహానందభరితుఁ డయ్యెను. ఎందుకనఁ దానింతటి మహాగౌరవ ప్రతిపత్తితో, విజయానందముతోఁ దన గ్రామమును బ్రవేశింపఁ గలిగినందులకు.

గ్రామప్రజలు కొంతతడవునకు సవ్వడిఁబట్టి గ్రహించిరి. ఆబాలగోపాలము గ్రామముఖమునకు వచ్చి నిలిచిరి, ఆ సంరంభమును జూచి యేదియో దేవతఁ గొనివచ్చుచున్నారని సన్నాహములకుఁ బ్రారంభించిరి. గ్రామాధిపతి మనుష్యులఁ బంపెను. కొందఱు వీధులూడ్చుచు, మఱి కొందఱు నీళ్లుఁ జల్లుచు, కొందఱు గ్రామములో భగవంతునిఁ బ్రవేశ పెట్టుటకుఁ బరిశుద్ధిఁ గావించిరి. స్త్రీలు గృహముల ముందు ముగ్గులువీర్చి, పసుపుకుంకుమల ద్వారప్రాంగణముల నలంకరించుచుండిరి. అంతలో నాయుత్సవము సమీపించెను. దేవుని యుత్సవ మేనని యందఱు భావించుచుండిరి.

వాద్యము లాపఁబడెను. భటులుప్రక్కలకుఁ దొలఁగిరి. వీరులు వాహనములనుండి దిగి పల్లకిని సమీపించిరి. తనలోఁ గలిగిన మహానందమును హృదయములో నేయణఁచుకొనుచు కేశవభట్టు వేఱొక వ్యక్తికొఱకు నిరీక్షించుచుండెను. ఆ వ్యక్తి వినయవిధేయత లచ్చుపడఁ బల్లకి సమీపించి తన కరమును జూచి కేశవభట్టును పల్లకినుండి దింపెను. ఆతఁడు

ముసిముసి నగవులు నగుచు గ్రామప్రజలను సమీపించెను. వారెల్ల నాశ్చర్యచకితులైరి. కొందఱు కౌగిలించుకొనిరి. యొకవైపునఁ గల జన మసూయపడెను. అందఱుఁ గలసి గ్రామమునఁగల శివాలయముఁ బ్రవేశించిరి.

సభ సమావేశ మయ్యెను. ప్రజలు నిశ్శబ్దముగఁ గూర్చుండిరి. ఒక రాజోద్యోగి సమావేశకుల నుద్దేశించి “సోదర సోదరీమణులారా! కర్ణాటాంధ్ర క్షమావల్లభుడైన శ్రీకృష్ణదేవరాయలు కేశవభట్టు భరతనాట్య కౌశలమునకు నానందించి యీవిధమైన రాజమర్యాదలతో నాదరించుచు నాయన వంశపారంపర్యముగ నీ గ్రామమును సర్వాధికార ములతో ననుభవించుకొనుటకు దాన మొసఁగినాఁడు. నేటి నుండి యీ గ్రామమునకు సంబంధించిన రాజమర్యాద లితనికే చెందినవి. తాము చెల్లించుచుండిన రాజశుల్కము వీరికే ముట్టజెప్పవలెను. గ్రామ శాంతిభద్రతలకుఁ దప్ప మఱొక విషయములోఁ జక్రవర్తికిఁ బ్రవేశముండదు గ్రామాంతరంగిక పరిపాలనలో నీయనయే సర్వాధికారి—నియంత. ఆధికారదత్తతకు సుముహూర్తము కొన్నిఘడియ లలో నాసన్నము కానున్నది. తా మెల్లరు నాయత్తపతి పుడు” అని చెప్పెను.

ప్రతి యింటివాకిట మంగళతోరణములుకట్టఁబడెను. వీధు లలంకరించిరి. గ్రామ శేషస్త్రీలు నూత్నాంబరాభరణాదులను దాల్చి పేరంటములకుఁ బిల్చుకొనునట్లు నొకరి నొకరు పిలుచుకొని వచ్చుచుండిరి. బ్రాహ్మణు లాహ్నిక

క్రియలు ముగించుకొని సభాప్రదేశమును జేరుచుండిరి. సకల మతములవారు, నశేషకులములవారు, వివిధవృత్తులవారుఁ జేరవచ్చిరి. కేశవభట్టు తన యింటికిఁ బోయి స్నానసంధ్యా వందనాద్యనుష్ఠానముల ముగించి సపత్నీపుత్రసమేతముగాఁ బల్లకిలో శివాలయమునకు మఱల విచ్చేసెను. ఆ కేశవభట్టు గృహిణి యానందము వర్ణనాతీతము.

గ్రామాశేషము సమావేశ మయ్యెను. పూర్వాచారము ప్రకారము కులక్రమమున వరుసలు దీరి కూర్చుండిరి. ముత్తైదువు లెల్లఁ బసుపు కుంకుమలను బెట్టుకొని గంధముల నలఁదుకొనుచు, సరనములాడుకొనుచుండిరి. బ్రాహ్మణులు మంత్రపారాయణము సేయుచు సుముహూర్తమున కెదురుచూచుచుండిరి. కేశవభట్టు పత్నీపుత్రసమేతముగా నున్నతాసనమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టఁబడెను. రాజభటులు చుట్టును మూఁగియుండిరి. ప్రధాన రాజోద్యోగి నూత్నవస్త్రాభరణాదులను, రాజశాసనపత్రముఁ దీసికొని నిలువఁబడియుండెను. మేళతాళము లున్నతస్థాయిలో వాయింపఁబడుచుండ నా సంరంభము వివాహమంగళము వలె నుండెననుటలో సందేహమేమి?

సుముహూర్త మాసన్నమైనది. రాజోద్యోగి స్వర్ణ కలశోదకముతో కేశవభట్టు పాదములు గడిగి, యుత్తరీయముతో నడుగులొత్తెను. నూత్న దుకూలాదు లీయఁగా నా దంపతులు వానిని ధరించిరి. చిత్రవిచిత్రాభరణముల నలంకరించుకొనిరి. విజయనాదములుమున్నముట్టుచుండఁగా నా యుద్యోగి రాజశాసనపత్రము నిట్లుచదివెను. “మూరు

రాయరగండాది బిరుదాంకితుఁడు, నాంధ్రకర్ణాట సామ్రాజ్య సార్వభౌముఁడు, గళాప్రియుఁడు నైన శ్రీకృష్ణదేవరాయలుం గారు ముంగొండలోని సమస్త ప్రజానీకమునకుం జేయు విజ్ఞాపన మేమనఁగా, మీ గ్రామములో జన్మించి, భరత నాట్యమున నఖండ ప్రావీణ్యమును సంపాదించి. మా యాస్థానమున కేతెంచి, తమ కళాకౌశల్యముచే మమ్ముల నానందింపఁజేసి మా మెప్పును బొందిన కేశవభట్టనకు ముంగొండగ్రామమును సర్వాధికారముల ననుభవించుటకు నగ్రహారముగా నొసంగుచున్నాము. ప్రజలీ శాసనము నతిక్రమింపఁ గూడదని రాయలుంగారి యభిప్రాయము” అని చెప్పి యధికారము నప్పగించెను. మంగళవాద్యము లొక్కమ్మడి ఘోషిలెను. సువాసినలు హారతు లెత్తిరి. బ్రాహ్మణులు వేదాశీర్వాచనములఁ గావించుచు సేసలఁ జల్లిరి. రాజభటులు సైనికనందన మాచరించిరి.

కేశవభట్టు ముకుళిత కరకమలుఁడై, లేచి నిలుచు కొని “సోదర సోదరీమణులారా! నే నింతటి మహాగౌరవము నకు నర్హుఁడను గాకున్నను మీ యందఱి యాశీర్వాదబలము చేత, నాంధ్రసార్వభౌములైన శ్రీకృష్ణదేవరాయల కళాభి మానముచేతను నా కిట్టి గౌరవ మబ్బినది. ఇందులకు మీ కెల్లరకుఁ గృతజ్ఞతాబద్ధుఁడనై నమస్కరించుచున్నాఁడను. నా కళావిశిష్టతను గాంచి మెచ్చుకొని, యింతటి యుదార దానముచేసెనుఁ బరితుష్టఁగావించిన రాయల నభినందించు చున్నాను. సాంప్రదాయసిద్ధముగ నేను దేవబ్రాహ్మణులకు,

న శేషవృత్తులకు, దానధర్మములకు, గ్రామకార్యములకు భూముల దాన మిచ్చుచున్నాను. శేషించిన భూమిని మాత్రమే నా స్వంతముగఁ జూచుకొందును. గ్రామ మర్యాదులు తప్పకుండఁ బ్రవర్తింతును. మీరెల్లరు నాకుఁ జేదోడు వాదోడుగా నుండి గ్రామపరిపాలనను విజయవంతము చేయవలసినదిగాఁ బ్రార్థించుచున్నాను. ఇఁకమీఁద నెవరికి నెట్టి లోపములు జరుగవు. ఒకే కుటుంబములోని వారమువలె మనము మెలగుదము” అని యుపన్యసించెను.

అసూయాపరులైన బ్రాహ్మణులలోఁ గొంత యలజడి బయలుదేరినది. కాని, యా సభలోని యుత్సాహమును జూచి వారు పెదవిని గదలింపఁ జాలరైరి. అంతట సభ సమాప్తము కానుండెను. ప్రధాన రాజోద్యోగి “నేఁడు మహారాజులుంగారి యుభయముతో గ్రామాశేష ప్రజలకు నిచ్చట నన్నదానము జరుగును. ఎల్లరు విచ్ఛేయవలసినదని రాజపరముగ నేను ప్రార్థించుచున్నా” ననియెను.

సూర్యాస్తయమున కొక ఝాము కలదనఁగా భోజనములు ప్రారంభమయ్యెను. ఆర్థరాత్రమువఱకు సాగినవి. కొన్ని వేలమంది భుజించిరి. పంచభక్ష్యములతో, నిష్టమృష్టాన్నములతో నెల్లరు సంతృప్తిఁజెందిరి. భోజనసమయమున బ్రాహ్మణబృందములో ననేకవిధములైన యూహాపోహలు బయలుదేరినవి. కొందఱు కేశభట్టు ప్రతిభను వేయినోళ్ళఁ బొగడిరి. మఱి కొందఱు అసూయతోఁ దెగడిరి. ‘పుట్టెకొక బుద్ధి, తల కొక నాలుక’ అన్నట్లు లయ్యెను.

బహుజనాభిప్రాయము మాత్రము కేశవభట్టు ముంగొండ గ్రామమునకుఁ దన నాట్యకళాశయముచే ప్రఖ్యాతిని సముపార్జించినాఁడనియె. అది కాదన్నవారుఁ గలరు. ఇట్టి విధానము ప్రపంచసహజము. ఏది యెట్లున్నను నేటినుండి కేశవభట్టు ముంగొండగ్రహారాధిపతి.

—o—o—o—

3

శ్రీలతో కేశవభట్టు తులనూఁగసాగెను. గ్రామ ప్రజలందఱు నతని కనుసన్నలలో మెలఁగుచుండిరి. పావన గోదావరీజలముల ముక్కారుఁ బండు కేదారంబులచే నచటి ప్రజలు దరిద్రమన నెట్టిదో యనుభవింపని వారలైరి. దాన ధర్మములు వర్ధిలుచుండెను. వివిధవృత్తులవారు, గ్రామపు చాకిళ్లు తమకు బెట్టఁబడిన యినాముల ననుభవించుచు స్వామిభక్తిపరాయణులై ప్రవర్తిలుచుండిరి. దేవతాపూజలు క్రమముగ నిర్వహింపఁబడుచుండెను. మోతుబరి రైతులు శ్రద్ధాశులై కృషిసొనర్చుచు సకాలములో కేశవభట్టునకుఁ బన్నులు చెల్లించుచుండిరి. బ్రాహ్మణులు నిరంతరవిద్యావ్యాసంగముల హాయిగఁ గాలముఁ బుచ్చుచుండిరి. వర్తకులు క్రమ విరుద్ధలాభము లపేక్షింపక వ్యాపారముఁ గొనసాగించుచుండుట విశేషము. ప్రజలలో నెవరియందు నెట్టి యసంతృప్తియు లేకుండెను.

† తూర్పు గోదావరీ మండలములో ఆమలాపురం తాలూకా యందుఁ గలదు.

కేశవభట్టు సిరిసంపదలకుఁ గొందఱ కన్నుగుట్టెను. ఐశ్వర్యము మాత్సర్యమునకుఁ గారఁమగుట సహజమేకదా? ఆ యసూయూవంతులు బ్రాహ్మణులే యగుట మఱియు విచిత్రము. కేశవభట్టున కీ మహాగౌరవ సంపద లబ్బునని కలలోనైన నెవరుఁ దలఁపలేదు. అతఁడు చెప్పకోతగ్గు పాండిత్యము గలవాఁడని యింతకుముం దెవ్వరు గుఱుతింప లేదు. నిపుఱుగప్పిన నిష్పవలెనుండి కాలముగడుపుచుండెను. సంచారార్థము దేశములోఁ దిరిగి యుదర పోషణమునకై యవస్థలు పడుచుండుట పరిపాటి. ఏ మహాగురు ప్రసాదము చేతనో నాట్యకళయం దాఱితేటినవాఁడై మహారాజ సందర్శనమునకు మొదలిడెను. కళ నర్థము చేసికొనఁగల రాజుల కాంధ్రదేశములో కలుపులేదు. అతని కళాసంపదను గుర్తించిన ప్రప్రథముఁడు శ్రీకృష్ణ దేవ రాయలు.

కేశవభట్టు కష్టములు గడతేటెనని భావించెను. అతని భార్య మహాలక్ష్మి. అన్నాహారములకై పరితపింపవలసి వచ్చిననాఁడు, నితరుల సహాయ మభ్యర్థింపని మానవతి. కలిగినదానితోఁ దృప్తిపడి, భర్తసంచారార్థము వెళ్ళినపు డనేక కఠోరోపవాస దీక్షల కాఁక తేటినది. ఒకరి యైశ్వర్యమునుగాంచి క్రుంగలేదు. తన లేమిని గుఱించి వగవలేదు. కష్టసుఖములు కావడికుండలను సత్యము నేనాఁడో తెలిసికొన్న దా సాధ్వీమణి. లేక లేక ఒక కుమారుఁ డాదంపతుల పూర్వపుణ్యమున జన్మించెను. వాని నామధేయము పేరు భట్టు. ఇపుడు సమశూరిన సంపత్తు కుమారుని యదృష్టముననే

యని యా దంపతులు భావించి, వానిఁ బూలలోఁ బెట్టి పెంచుచుండిరి. బాలుఁడు దినదినాభివృద్ధిని బొందుచుఁ దల్లిదండ్రుల నానంద పెట్టుచుండెను.

ఆ గ్రామములో నొక యంతర్విష్ణవము లేవనెత్తవలెనని యసూయాపరులు పన్నాగములఁ బన్నుచుండిరి. వారల కొక చక్కని యాహ పొడమినది. నాటి ప్రజలకు మత, కులాచారములపై మూఢవిశ్వాసము గలదు. దాని నాధారముగఁ గొని కేశవభట్టు సంసారమును రట్టుచేయవలెనని యొక ముఠా బయలుదేఱెను. ప్రాత శాస్త్రములఁ దీసివెదకిరి వేదముల గాలించిరి. ఒక శాస్త్రములో నొకవైపు వారికిఁ గావలసిన యొక యంశము లభించెను, నటకులు పజ్జిక బాహ్యులు సదాచారపరాయణులు వారితోఁ గలిసి భుజించుట ధర్మశాస్త్రవిరుద్ధముగ నిర్ణయించిరి. కేశవభట్టు గృహమునకు సద్రాబ్దహ్మణు లెవ్వరుఁ బోఁగూడదని యాంక్ష పెట్టిరి. ఈ విధముగఁ జేసి తమ ప్రయత్నమును నెఱవేర్చుకోఁ గలిగినా రా యసూయాపరులు.

విష్ణవబీజములు నాటఁబడినవి. అసూయాపరులు ప్రజలను కేశవభట్టుపైఁ దిరుగుబాటునకుఁ బ్రేరేపింపసాగిరి. పన్నులీయ నవసర లేదనియు, కులమర్యాదకు వ్యతిరేకముగ నడచిన కేశవభట్టున కన్ని విషయములలోను మర్యాదలు గావింపఁగూడదనియుఁ బ్రచారముచేయఁబడెను. ఏ యొకటి రెండు కుటుంబములవారో తప్ప నితర బ్రాహ్మణ కుటుంబము లన్నియుఁ గలిసి కట్టుగ నీ వ్యవహారములో

దిగిరి. గ్రామములోని నియోగులును వారితోఁ జేయిఁ గలిపిరి. దినదినమునకును వారి బల మభివృద్ధియగు చుండెను. కేశవభట్టు మాట వినువారే కనిపించుటలేదు. ఇంటి పై పనులు చేయించుకొనుటకైనను మనుష్యులు దొరకకుండిరన్న ఆ కుటుంబస్థితి నూహించుకొనవచ్చును. జీవితము నరకకూపమువలెనైనది. మహాలక్ష్మీ యొకనాఁడు భర్తతో గ్రామవిషయమును గుఱించి ముచ్చటించుచుఁ గంటఁ దడిఁబెట్టినది.

ఫలసాయపుదినములు వచ్చినవి. గ్రామములోని పిన్న పెద్దలందఱు సమావేశమై కేశవభట్టునకు పన్ను లీయ నిరాకరించుచు నొక తీర్మానము గావించిరి. ఈ విషయముఁ దెలిసికొన్న కేశవభట్టు మిగులఁ జింతించెను. ఏమి యుపాయమును దోఁచలేదు. రాజమహేంద్రవరమునఁ గల రాజప్రతినిధి సందర్శించి తనకు జరిగిన విద్రోహచర్యల నెఱిగింపఁగృతనిశ్చయుఁడై యొకనాఁటి వలువాతఁ బ్రయాణమై వెళ్ళెను.

రాజప్రతినిధి కేశవభట్టును సగౌరవ పురస్కరముగ నాహ్వానించి, యాయన కష్టసుఖములను విని యభయము నొసఁగెను. వెంటనే కొందఱ నుద్యోగులను కేశవభట్టు వెంటఁ బంపుచు “పన్నులు పూర్తిగా వసూలుచేసి యగ్ర హారీకున కప్పగింపుఁడు. విప్లవకారులను మందలింపుఁడు. ఎదురు తిరిగినవారిఁ గొనిరావలెను. కేశవభట్టునకు నెట్టి యపచారము జరిగినను రాజాగ్రహపాత్రులు గావలసి వచ్చు

నని గ్రామములో చాటిరం''డని చెప్పి పుత్రైంచెను. కేశవ భట్టు 'మహాప్రసాద' మని యనుజ్ఞాతుడై ఆశ్విక భటులతో గ్రామమునకుఁ బయనించెను.

గ్రామిణులు రాజభటులఁ గాంచి భయభ్రాంతులైరి. ప్రాణములన్న నెవరికైనఁ దీపియే కదా? రాజభటులు ప్రతి యింటికివెళ్ళి 'పన్నులు నేటి సాయంకాలములోపలఁ జెల్లించినసరి, లేకున్నఁ గొరడాలఁ గొట్టుదుము. గుట్టములకుఁ గట్టి యీడ్పింతుము హస్తములపై శిలలఁ బెట్టింతుము' అని బెదరించిరి. ఆగోజు సాయంకాలమే రావలసిన మొత్త మంతయు వసూలయ్యెను. ప్రతివారును కేశవభట్టు నింటి కేతెంచి పన్నులు గట్టిపోయిరి. వచ్చినవారికెల్ల "గ్రామ ములో నెట్టియశాంతిప్రజ్వరిల్లినను మేమువచ్చి యడంతుము. విచక్షణ లేకుండ నందఱు దండింతుము. కాఁబట్టి ప్రజలెల్లరు నడఁకువతో మెలఁగుచు కేశవభట్టునకు వ్యతిరేకముగఁ బ్రవర్తింపకుండ నుండువలె"నని తెలియఁజెప్పి వెళ్ళిపోయిరి.

నాటినుండి ప్రజలలో ధైర్యము నన్నగిల్లెను. విప్లవబీజములు పాదులోనే చెల్లాచెదరు గావింపఁబడినవి. లోలోపలఁ బ్రతివారు కుములుచుండిరి. బయటికి మాట్లాడ సాహసము లేకుండెను. బ్రాహ్మణులు తమ పథకము తల్ల క్రిందులై నందులకు విచారపడుచు సమయమునకుఁ గాచుకొని యుండిరి. కేశవభట్టు సుఖముగఁ గాలము పుచ్చుచుండెను.

౪

పేరు భట్టున కుపనయన మయ్యెను. కుమారునకు విద్యాభ్యాసము చేయించుటయే కేశవభట్టు ప్రధాన లక్ష్యము. పేరు భట్టుకూడఁదండ్రుకిఁ దగిన కొడుకే. కుశాగ్ర బుద్ధి. విద్యయం దభిరుచి గలవాఁడు. వినయ విధేయతల కతని కతఁడే సాటి. స్ఫురద్రూపి. మాతా పితృ శుశ్రూష చేయువాఁడు. గృహకార్యములం దమిత శ్రద్ధాభువై యుండెను. కేశవభట్టునకు, గుమారుని మహాపండితుని గావించవలయునని యూహ. అందుచేఁ దనకు వచ్చిన విద్య నంతయు నూటిపోసెను. బాలకునిలో నభ్యుదయ రేఖలు విలసిల్లినవి. 'పూవు మొగ్గతొడుగఁగఁనే వాసన విరజిమ్ము' నన్నట్టు విద్యాప్రారంభ దశయందే యతని యూహాపోహ లతిమాత్రముగ గుఱుతింపఁబడెను. ఆబుద్ధి వికాసమునకు మహాప్రతిభా ప్రభావ సంపన్నులగు దేశికుల సాన్నిధ్యము స్వర్ణమునకు సువాసన యబ్బినట్లుండునని కేశవభట్టు భావించెను.

పూలలోఁ బెట్టి పెంచిన కుమారుని విద్యాభ్యాస మునకై దేశాంతరగతుఁగావింప నాతల్లిదండ్రుల మన స్సొప్పలేదు. మమకారము పురోభివృద్ధి నాటంక పఱుపఁ గలదా? ఇదియే వారికి తీఱని సమస్య. తుదకు నిర్ణయించు కొనిరి. సాంప్రదాయ సిద్ధముగ నా వంశము విద్యలో నాటి తేఱిన సంతాన పరంపరతో వచ్చుచుండెను. అట్టి సాంప్ర దాయమును నేఁ డెట్లు త్రోసిరా జనఁగలరు? ప్రతి మాన

వునియందు గ్రహణశక్తి పుట్టుకతోడనే యుండును. అయినను వానివాని సాధనను బట్టి, యవధానమును బట్టి యదివికాసము నందుచుండును. ఈ వికాసమునకు బోధకుడే దోహదమీయఁ గలవాఁడు. అట్టి అవకాశముఁ గలిగించుట పోషకుల విధి. ఆ విధ్యుక్తధర్మము నెఱింగి ప్రవర్తించుట ముఖ్యము. ధనధాన్యాది సంపత్తు లెన్నియున్నను విద్య లేకున్న మానవుఁడు రాణింపఁడను లౌకిక సత్యము నాదంపతు లెఱింగినవారై తుదికొక నిర్ణయమునకు వచ్చిరి. తమ గ్రామములో జరిగిన తిరుగుబాటు ఫలితముగా పేరుభట్టునకు భరతశాస్త్రము నేర్పఁ దలంచుకొనలేదు. శాస్త్రపండితునిఁ జేయుటయే శ్రేయోదాయక మనుకొనిరి.

అనవాప్త యశావనుఁడు. అననుభూతదేశ సంచారి. సదసద్వివేకము లేనివాఁడు. విద్యాభ్యాసమున కెట్లు దేశదేశములఁ దిరుగఁగలఁడని తల్లిదండ్రులు లోలోనఁ గుములుచుండఁగా ననుజ్ఞాతుఁడై ప్రయాణమయ్యెను. గ్రామప్రజలతని సాహసమున కచ్చేరు వొందిరి.

పురావిద్య తస్మాదప్రదాయములు నిల్పుకొని, భారతదేశమునకు విజ్ఞానభిక్ష పెట్టుచుండిన విద్యాకేంద్రము వారణాశి వ్యాసునితోఁ బ్రారంభమై, బౌద్ధ విద్యాలయములతోఁ బ్రవర్ధిల్లి భారత ప్రాచీన విజ్ఞానమునకు కాణాచిగ నున్నది. పవిత్ర గంగాసనానపానములచేతను, సమస్త దురిత హరుఁడైన విశ్వేశ్వర దర్శనముచేతను, సకల మానవులఁ బరితృప్తులఁ గావించు నన్నపూర్ణాదేవిపూజనము

చేతను, భారత ఖండాఖల ప్రాంతములనుండి తీర్థ యాత్రార్థ మేతెంచు పండిత ప్రకాండుల సంతత సహవాసము చేతను కాశీవిద్యా పీఠములోఁ జదివిన వారలకు శీఘ్రముగ విద్య సంప్రాప్తించు నని ప్రవాదము. శతయోజనదూర మున్నను విద్యానిష్ఠాత్పత్వమునకుఁ బ్రతియొకడు కాశీవిద్యా పీఠము నకే పోవుచుండిరి. ఆనాటి కాంధ్రక్షేత్రములో చతుర్వేద ములు, షట్చస్త్రములు, లలితకళలు నభ్యసింపఁజేయు నొకే కేంద్రము లేకుండెను. అందుచే నాంధ్రులెల్లరు కాశీకిఁ బోవుచుండిరి. పేరుభట్టుకూడ నా సంస్కృతీ కేంద్రమునే చేర నభిలషించెను.

కాశీమహాపట్టణమును జూచి పేరుభట్టు దిగ్భ్రాంతుఁ డయ్యెను. ఋతుద్వయము నొకే ప్రయాణ కష్టము ననుభవించుటచే నతని శరీరము నిస్త్రాణమయ్యెను. గంగానదిలో స్నాన మాచరించి, విశ్వేశ్వరుని సందర్శించి, యన్నపూర్ణా భోజన సత్రమున భుజించి విశ్రాంతి గైకొనెను. ఆ పిమ్మట విద్యాలయమునకుఁ బోయి యాంధ్రుఁడననియు, గోదావరీ ప్రాంత నివాసిననియుఁ జెప్పుకొనెను కాశీవిద్యాపీఠములో విద్యార్థులుగఁ జేరి, తమ కష్టసాధిత పాండిత్య ప్రకర్షచేత స్థానిక మహాపండితుల మన్ననలంది యా విద్యాపీఠము ననే యాచార్యపదవి నిధిష్ఠించిన వార లాంధ్రులెందఱో గలరు. వారు పేరుభట్టు రాకకు సంతోషించి, యతనికిఁ గ్రొత్తఁ దనపు బాధ కలుగకుండ నన్నివిధములఁ దోడ్పడి విద్యాపీఠములోఁ జేర్పించిరి.

కాశీ విద్యాపీఠము సమస్తవిద్యలకుఁ గేంద్రము. వేదములు, వేదాంగములు, శాస్త్రములు, సాహిత్యము, నిది యది యననేల నన్నియును బోధింపఁ బడుచుండెను. ఒక్కొక్కదానికిఁజేరితేరిన దేశికుఁడుఒక్కొక్కఁడుగలఁడు. ఎవరికి దేనియం దభిమానము గలదో వారికి దానిని నేర్పుచుండిరి. వేద, వ్యాకరణ, సాహిత్య శాఖలయం దాంధ్రులొక్కరి పదవుల నధిష్ఠించి యుండిరి. విద్యార్థులకు భోజన వసతి సౌకర్యము లందేగలవు. ఆంధ్రులన్ననావిద్యాలయములో మహాశారము. ఎందులకన వేదములకు స్పష్టోచ్ఛారణములో నాంధ్రుల కితరులు సాటిరాదు. సంస్కృత మాంధ్రులకు నచ్చి వచ్చినబాష. ఇతర ప్రాంతములవా రెంతగఁ బ్రయత్నించినప్పటికి నాంధ్రుల ప్రత్యేకతను మాత్రము జయింపఁ జాలరైరి. షేరుభట్టు సాంప్రదాయానుసారము వేదములను సమగ్రముగ నధ్యయనముఁ జేయుటకుఁ ప్రారంభించెను.

నాలుగు సంవత్సరములలో వేదపాఠమును బూర్తిఁ జేసెను. తర్వాత జ్ఞానేంద్రభిక్షువుచెంత నద్వైతమును జదివెను. అపరపాణినీనాఁ బ్రఖ్యాతుఁడై, కాశీ విద్యాపీఠమున కలంకారప్రాయఁడుగ నుండిన శేష వీరేశ్వరుని సాన్నిధ్యమున వ్యాకరణము నేర్చెను. వేదశాస్త్రములకు నికషమువంటిదైన తర్కశాస్త్రమును మహేంద్రునియొద్ద నభ్యసించెను. ఖండదేవుని దగ్గఱ మీమాంసను జదివి, యభ్యస్త సర్వశాస్త్రుఁ డయ్యెను. విద్యాపీఠపు విద్య

త్పరీక్షలోఁ బ్రథమ కక్ష్యయందు తీర్ణుడై యాంధ్రప్రత్యే
కతను మఱల దేశమున కొకమాటు చాటెను. ద్వాదశ
వర్షములు విద్యాశిక్షతోఁ గాలముగడిపి, గురువులండఱ
చేత నాశీస్సులఁబడసి, సహపాఠకులచే సాగనంపఁబడిన
వాఁడై స్వదేశమునకుఁ బయనమయ్యెను.

భారత దేశ ప్రధాననగరములఁ గాంచుచు నాంధ్ర
దేశముఁ జేరవలయునను తలంపు పేరు భట్టునకుఁగలిగినది
విద్య విదేశగమనమునందు బంధుజనముతో సమానమని
పెద్దలు చెప్పియున్నారు కదా? అది యితని విషయమునఁ
బ్రత్యక్షర సత్యము. ఎచట కేగిన నన్నవస్త్రముల కతడు
బాధపడలేదు. కాశీనుండి ప్రయాగమిఁదుగా బయనమై
సౌరాష్ట్రముఁ జూచుకొని, కాళిదాసుపై నుండుగౌరవముచే
నుజ్జయినిఁ దిలకించి, నాఁడు హిందూదేశపు చక్రవర్తిగ
బిలిపించుకొనుచుండిన అక్కరు చెంత బహుమానములంది
ధిల్లీ పట్టణమును సందర్శించెను. మహావిదర్భ, కోసల
దేశములఁ గ్రుమ్మరెను. వంగదేశముగూండ బయలుదేటి
యటనట తీర్థయాత్రలు సలుపుచు పూరి క్షేత్రము చేరు
కొనెను.

జగన్నాథుని సందర్శించి తన్మయుడై యాంధ్రదేశ
మును సమీపించుచున్నాను గదాయని కొంత ధైర్యమూని,
తన కాశీప్రయాణము మొదలు నాటివఱకు జీవితములోఁ
గలిగిన యనుభవములను గుఱించి యాలోచించుకొనుచు
దేవాలయద్వారమందలి నొక విత్తర్దికపై శయనించెను.

వివాహమైనట్లు, కొంతకాలమునకే యొక పుత్రుడు కలిగినట్లు, వాఁడు భారత సారస్వతాకాశములో ధ్రువతారగా నిలుచునట్లుల స్వప్నము గాంచెను. తక్షణమే యుత్థితుఁడై జగన్నాథస్వామిని సమీపించి దర్శనముచేసికొని మఱల మఱల నమస్కరించుచు మార్గముఁ బట్టెను.

పండ్రెండు సంవత్సరముల యనంతరము మహావిద్వాంసుఁడై కుమారుఁ డింటికిఁ దిరిగివచ్చుట యా తల్లిదండ్రుల కెనలేని యానందము చేకూర్చెను. తనయుని సాహసమును, విద్యాసాధనమును మిక్కిలి కొనియాడిరి. మహాలక్ష్మి కోడలికొఱ కెన్నిదినములనుండియో యువ్విల్లూరుచుండెను. తనయుఁడు విద్యాసంపన్నుఁడై యున్నందున నుత్తమకుటుంబమువారే బంధుత్వమునకు వచ్చెదరని యామె తలంపు. ఆ తలంపు ఫలించినది. సమానమైన వియ్యము కన్యకను చూచివచ్చిరి. పార్వతీదేవివలె నున్నదని యడిగినవారికిఁ దనకుఁ గాబోవు కోడలిని గుఱించి మహాలక్ష్మి చెప్పుచుండెను. వధువుపేరు శ్రీలక్ష్మి. వివాహమంగళము నై భవముగ జరిగినది. పేరు భట్టు మహావిద్వాంసుడని యాంధ్రదేశమం దంతటను దెలిసిపోయెను.

24

పేరుభట్టు స్వప్నము ఫలించినది. శ్రీలక్ష్మి గర్భమున మగశిశువు జనించెను. జగన్నాథస్వామి వరప్రసాదలబ్ధమైన యా శిశువునకు జగన్నాథుఁడనినామకరణ మొన

ర్చిరి. బంధువులెల్లరు నామహోత్సవమున కేతెంచివైభవముగ జరిపించిరి. గ్రామములోని బ్రాహ్మణులందుఁ బాల్గొనలేదు. వారు లోలోపలఁ గడు సాధించుచుండిరి. వారిలోఁ గొంత చీలిక బయలుదేఱెను. కేశవభట్టు మాత్రమే నట్లుఁడు. అతఁ డొకఁడే పంక్తి బ్రాహ్మ్యుడు గదా? విద్యా సాగరుఁడు, సత్ప్రార్థనుఁడైన పేరు భట్టున కేమి కళంకము గలదు? అతని నెట్లు దూరము చేయవచ్చునని కొందఱు వాదించుచుండిరి. వారిలో వారికే యీ విధముగఁ గలఁతలు ప్రారంభమయ్యెను.

జగన్నాథుఁడు తల్లిదండ్రులచే నల్లారుముద్దుగఁ బెంచబడుచుండెను. పురాణదంపతులగు కేశవభట్టు దంపతులా మనుమని నత్యంత ప్రేమతో లాలించుచుండిరి. పేరుభట్టు తన తల్లిదండ్రులకు స్వప్నవృత్తాంతమును వినిపించి, జగన్నాథుఁడు ప్రపంచవిఖ్యాతుఁడు కాఁగలఁడనియు, వంశము నుద్ధరింపఁగల సమర్థుఁడనియు నొక్కివక్కాణించుచుండెను. అందఱు యాశలు నాముక్కుపచ్చలారని బాలునిపైఁ గలవు. బాలునిలో నున్నతవురుష లక్షణములు ప్రతిబింబించుచుండెను.

మృత్యువు సకలప్రాణులకుఁ ప్రతిఘటింపరానిది. ఈ మృత్యువునుబట్టియే విశ్వలీలారహస్యముల నెఱుంగఁజాలుదుము. కాలవ్యాఘ్రము కడుపులో దివారాత్రము లెందఱో మాట మఱఁగుచుందురు. అష్టైశ్వర్యములతో, చతురంభోధిపరీత భూఖండ మప్రతిహతముగ నేలు సార్వభౌము

నైనను మృత్యువు గబళింపఁగలదు. ఉపనిషద్దీమాంసలఁ బొద్దుబుచ్చు ఋషి పుంగవునైన మృత్యువు మ్రింగును. ఈ భూతమునకు విచక్షణ లేదు. కరుణ, దయ, యభిమానములు చేర రావు. మానవచరిత్రలో మృత్యువును జయించిన వారు మాత్రము లేరు. కేశవభట్టు దంపతులు మృత్యువు వాతఁబడిరి. సంసారభారమంతయు పేరుభట్టుపై ననే నిలిచెను. సముద్రము నీఁదినట్లు సంసారము నీఁదుచున్నాఁడు.

జగన్నాథుఁడు పంచవర్ణములు పూర్తిచేసికొనెను. అక్షరాభ్యాసము జేసిరి. అతని కనులలో దివ్యజ్యోతులు వెలిగినట్లుండెను. శరీర మపరంజివలె నిగనిగలాడుచుండెను. మధురముగ్ధమైన శరీరలావణ్యము, కమ్మని పలుకులు చూచువారి మనస్సుల నాకర్షింపసాగెను. గ్రామములోని ప్రజ లతనిపై వాత్సల్యరసమును గురిపించుచుండిరి. అచటి బాలుర కతనితో నాటలాడుకొనుట యనఁ బండువు. కొన్ని సంవత్సరములు గడువఁగనే యుపనయన మొనర్చి బ్రహ్మోపదేశముఁ గావించిరి.

జగన్నాథునిలో సూక్ష్మగ్రహణశక్తి కలదని పేరుభట్టు గమనించెను. మేధాశక్తి యపారము. విద్యాబోధనకుఁ దానే పూనుకొనెను. వేదములు సాంగముగఁ జెప్పెను. సాహిత్యపాఠ మగుటతోడనే, వ్యాకరణశాస్త్రము సక్రమముగ బోధించెను. జగన్నాథున కంతటితో శాస్త్రమర్యాదలు తెలిసివచ్చినవి. స్వయంకృషిచేతనే విద్యావ్యాసంగము చేయవచ్చునని తలంచెను. తండ్రిమాత్ర మందుల కిష్టపడ

లేదు. గురువిహీనమైన విద్య చంద్రుడు లేని రాత్రివలె సుశోభాయమానము గాదని చెప్పి తర్కశాస్త్రధ్యాపనమున కుపక్రమించెను. జగన్నాథున కీతర్కశాస్త్రము మిక్కిలి యభిమానపాత్రమైనది. అందలి వాదోపవాద విధానము, కారణవాదము సయుక్తికముగఁ దోఁచెను. సకలశాస్త్రములను సమ్మేళించు శక్తి యొక తర్క శాస్త్రమునకే కలదని సమర్థించెను. పిమ్మట పూర్వమిమాంసను జదివి సకల శాస్త్ర నిష్ఠాతుఁ డయ్యెను. తాను ద్వాదశవర్షములలో సాధించిన విద్యను జగన్నాథుఁ డాఱువత్సరములలో సాధించుటఁ జూచి పేరుభట్టు తనకుమారుని ప్రతిభాసంపద కువ్వీ ఘోరెను. తనతో సమానమైనట్టి పాండితీప్రకర్ష గల కుమారునితోఁగొన్ని సమయములందు శాస్త్రచర్చచేయుచు, వాద వివాదములకుఁ బూనుకొనుచు జగన్నాథుని విద్యా వ్యాస గమునకు మెఱుఁగు పెట్టుచుండెను,

జగన్నాథునిలో నూత్నయావనాంకురములు పొడ సూపినవి. శరీరము నవయావన స్నిగ్ధ మయ్యెను. అజాను బాహువు. ఆ విశాల నేత్రాంచలములలో శృంగారరసము నివాస మేర్పఱచుకొన్నది. ఆ సమదీర్ఘ ఫాలతలములో, వర్తుల ముఖకమలములో కళాసంపద తొణికిసలాడుచుండెను. ఎఱ్ఱని పెదవులు, దాడిమీబీజములఁ బోలు రదనచ్ఛాయలు పలుకున కొక సొంపును నింపుచుండెననుటలో నతిశయోక్తి లేదు. భ్రమరనీలాలక లతని సౌందర్యమూర్తి కాతపత్ర మనవచ్చును. ఆతని వక్షస్థలము వీరకులాలంకారము.

పలుకులు తేనెసోనలతో నుపమింపఁ దగి యెదుటివాని మనస్సు నాకర్షింపఁ గలిగి యున్నవి. అతని రూపసంపద కాశ్చర్యపడనివారు లేరు — మహారాజలక్షణము లున్నవని విమర్శింపనివారును లేరు. రూపసంపదకు గుణసంపదయుఁ దోడై నది. విద్యాతిశయము వీనికన్నింటికి గీటుటాయి.

వేదశాస్త్రములు, సాహిత్యము జగన్నాథునికిఁ గరత లామలకము. ఇప్పు డతనిదృష్టికళలపైఁ బ్రసరించినది. గ్రంథ సహాయమున కవితాకళ నెఱింగెను. తాతగారు సంపాదించి భద్రముగా దాచియుంచిన భరతుని నాట్యశాస్త్రమును సమగ్రముగఁ జదివెను. అందలి నాట్యకళారీతు లతని మనస్సును చూరఁగొన్నవి. చదివినంత మాత్రమునఁ దృప్తి కలుగ లేదు. నాట్యకళ దృశ్యానుభూతముగదా? అదియొక పెద్దసమస్య. తండ్రిని విచారింపఁగా భరతనాట్యప్రదర్శనముఁ జూడవలె నన్ను కూచిపూడి కేఁగవలె ననియుఁ దనతండ్రి యచటనే భరతనాట్య మభ్యసించి, కళాప్రవీణుడై శ్రీకృష్ణ దేవరాయల మెప్పునంది యీ యగ్రహారమును సంపాదించె ననియు వివరించెను. జగద్నాథునకుఁ గూచిపూడిని దర్శింప వలయు నను కుతూహలము జనించెను.

తల్లిదండ్రుల కావిషయ మెఱిగించినాఁడు. తండ్రి యందులకు సమ్మతించి “జాతిరత్నమైనను సానఁ బెట్టినఁ గాని తేజోవంతమెట్లుగాదో, యటులనే విద్యావంతుఁడు విద్యోన్నతత్తులకు వెళ్ళి, పాండిత్యమును బ్రదర్శించినఁ గాని పేరుప్రఖ్యలందఁడు. దేశసంచారము పండితులకుఁ ముఖ్య

కర్తవ్యము.” అని చెప్పెను. శ్రీలక్ష్మీయు నేమనజాలక పుత్రుని కౌగిలించుకొని త్వరలోఁ దిరిగిరమ్మని చెప్పి యాశీర్వదించెను.

జగన్నాథుఁడు ప్రయాణమై, యాంధ్రదేశములో నచ్చటచ్చటఁ గల పండితుల దర్శించుచు, వారలతో వాగ్వాదములఁ జేయుచు కృష్ణాతీరముఁ జేరెను. విజయవాడ లోఁగల విద్వత్పరిషత్తునకు వెళ్ళి సన్మానమునందెను. మార్గా యాసమునఁ గ్లాంతశరీరుఁడై నప్పటికిని, తనకుఁగల కళాభి మానము చొప్పున కష్టములను లెక్కింపక నడచినడచి చివఱకుఁ గూచిపూడి చేరుకొనెను.

కూచిపూడి యగ్రహారము వేదాంతము వారిది వేదాంతమువారు పాండిత్యమునకును, భరతనాట్యమున కును, నిరతాన్నదానమునకును మహాప్రసిద్ధి గన్నవారు. వారింట బసచేసెను. వారీయువకపండితునిఁజూచి, సాక్షాత్సర స్వతీస్వరూపముగ భావించి గౌరవించిరి. అగ్రహారములోని బ్రాహ్మణులతో నెల్లఁ బరిచయము గావించుకొనెను. నాట్య పాఠశాలకు వెళ్ళి తన యుద్దేశ్య మచటి యాచార్యులతో నావిష్కరించెను. వార లందులకు సమ్మతించి, పాఠశాల లోని విద్యార్థిబృందముచే నొక నాట్యప్రదర్శనమునేర్పాటు చేసిరి. జగన్నాథుఁడానాట్యభంగిమములను జూచియాశ్చర్య చకితుఁడయ్యెను. శాస్త్రమర్యాద చక్కఁగఁ బోషింపఁబడు చుండుట ప్రశంసాపాత్రము. నాట్యము చేసినది స్త్రీలా, లేక పురుషులా యను సందేహము నాచార్యునితో నెల్ల

డించెను. అతఁడు పురుషులు, స్త్రీలు కలరనియెను జన్మ
ధన్యమయ్యెనని సంతోషించి నాట్యభంగిమములను
శాస్త్రానుగుణముగఁ దనలో వ్యాఖ్యానించుకొనుచు విడిదికి
వచ్చి చేరెను. నాట్యకళ జగన్నాథుని హృదయములో
నుత్తమస్థాన మాక్రమించుకొన్నది. నాటిరాత్రి భోజనము
చేసి, గ్రీష్మర్తు వగుటఁజేసి గృహోపరిభాగమునకు వెళ్ళి
శయించెను.

రాత్రి నాలుగవ యామున తాళముల శబ్దము విని
పించెను. గవాక్షముగుండ నింటిలోనికిఁ దొంగిచూచెను.
ఆ గృహస్థు కుమారిక రాధికా నృత్యము జేయుచున్నది.
ఆ కన్యక కళావైదగ్ధ్యమునకు జగన్నాథుని శరీరముపులక
రించెను. వెఱ్ఱెత్తినవానివలె నామె నాట్యము నేకాగ్రతతో
వీక్షింపసాగెను. కన్యకలు తమ వంశపారంపర్యముగా
వచ్చుచున్న యభిమానవిద్యను వివాహిత లగునంతవఱకు
నేర్చుకొందురు. పాఠశాలలో నేర్చుకొని, గృహములలో
వేరువజామున నభ్యాసము చేయుదురు. ఆ నాట్యము జగ
న్నాథునిలోఁ జిత్రవిచిత్రభావములను రేకెత్తించినది.

౬

జగన్నాథుని మనస్సులో నాందోళనము గలిగెను.
ఒకవైపు శరీరకంపము. మఱియొకవైపు నానందచ్ఛాయలు
అతని కా నాట్యదృశ్యము కన్నులకుఁ గట్టినట్లయ్యెను. తన
రసికత్వమున కది పరమావధి. క్రొంగొత్త యూహాపోహ

లతని నలముకొన్నవి. ఆ యనుభూతి యపరిచితపూర్వము నాట్యశాలలోఁ బ్రదర్శితమైన వివిధనాట్యభంగిమము లతని మనస్సు జూరఁగొనలేదు. ఈ నాట్య మంతగ నాకర్షించుటకుఁగల కారణమేమి? అదియే విచిత్ర సమస్య. కనులు మూసికొన్నను నిద్రపట్టుటలేదు నూతన భావాంకురము లా యువక హృదయక్షేత్రములో మొలకెత్తుచున్నవి. అతని రసికతా పరివ్యాప్తి పరిశిష్టమగుచుండెను. వాంఛా వికారములు స్థైర్యము నడఁచుచున్నవి. హృదయ ముద్వేగ పరిపూర్ణము.

నవోదయ రేఖలు ప్రాగ్దిశాంగనామణి పాదయుగ్మమునకు పారాణు లిడినవి. ప్రకృతి ప్రభాత సౌందర్యముతో విలసిల్లెను. జగన్నాథుఁడు స్నాతుఁడై నివేశమునఁ గల దేవతాగృహముననుష్ఠానమున కై ప్రవేశించెను. అదిగోమయముచే నలుకఁబడి, వివిధవర్ణములచేఁ దీర్పబడినరంగవల్లికలు గలిగి, సకల దేవతాప్రతిమా సంపన్నమై, పూజాద్రవ్యాదికములు గలిగియుండెను. జగన్నాథుఁ డేకాగ్రచిత్తుఁడై భగవద్ధ్యాన మొనర్చుచుండెను. నూపుర కంకణధ్వనులు ఘల్లుమన్నవి. కనులు విప్పినాడు. ఒక మనోహరమూర్తి ప్రత్యక్షము. విభ్రమితుఁడైనాడు ఆ కన్యకామణి మధుర మోహన ముగ్ధరూపరేఖ లతనిఁ జకితునిఁ గావించెను. ఆ బింబాధరోష్ఠ, మా యలినీలాలకలసాంపు, నా నవయావనోదయ శృంగారరసావిర్భావ చాంచల్యమును నోచుకొన్న కన్నుగవయు, నా లవలీకపోల సౌందర్యము

జగన్నాథుని మంత్రదధ్ధ భుజంగమువలె నిశ్చేష్టఁ గావించెను. పల్లవ సుకుమారకరముల నానావిధ పుష్పములఁ బూజాపాత్రలో నునిచి మెఱుపువలె నదృశ్య మయ్యెను. మనస్థైర్యముఁ బోఁ గొట్టుకొన్నఁ డాజగన్నాథుఁడు. పెదవులు విప్పారినవి. “అమ్మాయీ!” అని పిలువఁ బోయి నప్పటికిని మాట పెకిలిరా లేదు. విఫలప్రయత్నఁడైనాడు. ఆనుష్ఠానముఁ దీర్చుకొని బయటికి వచ్చెను.

నఖశిఖ పర్యంత మాలోచించి, యే కన్యకామణితన నాట్యభంగిమముచేత ముగ్ధునిగావించెనో, యాయమృత స్వరూపిణియే దర్శనమాత్రమున విభ్రమితుఁ గావించెనని తల పోసెను, కళాసంపద కామనాట్యము సదనము. శృంగార రసమున కామె కామధేనువు. ఇట్టి సమ్మేళన మారసలోభిని లోఁగొనుటలోఁ గల విశేషమేమి? అతనిలో నిపుడు తర్కమే నిలిచినది. ఇతర శాస్త్రము లాకర్షింపలేదు. వాదప్రతివాదములను గుఱించి తర్కముతో నాలోచించుచున్నాఁడు. ఊహావాదమును హేతువాద ముద్దగించుచున్నది. తుదకొక నిశ్చయమునకు రాఁ గలిగెను. హావభావలీలాతిశయమున నేలలనామణి యొక ఊణమాత్రములోఁ దనుద్రేకపఱచెనో యా మధుర స్వరూపిణియే మఱలఁ బ్రత్యక్షమై యపాంగ వీక్షణముల శరీరముఁ బులకరింపఁజేసె ననుకొన్నాఁడా జగన్నాథుఁడు.

ప్రయాణమునకు మనస్సొప్పలేదు. ఉండుట యరంగతము, ఈ రైతితో వోలాందోశన మానసుఁడై తుదకు

నిరస్తనిర్గమనవాంఛఁడయ్యెను. ఆ సౌదర్యరాశి వివాహితయో, కాదో తెలిసికొనవలెనని తలంపు. గృహస్థుతో భరతశాస్త్రమును గుఱించి చర్చ కుపక్రమించెను. ఆయన శాస్త్రమునందలి నిగూఢ రహస్యములను దెలుపుచు జగన్నాథుని సందేహములఁ దీర్చుచుండెను. చివటకు జగన్నాథుఁడు “కులస్త్రీలు నాట్యము నేర్వవచ్చునా? అయ్యది సాంప్రదాయ వ్యతిరేకము గాదా?” అని ప్రశ్నించెను. అందుల కా యగ్రహారీకుఁడు సమాధానముగ “కళ సర్వలకు నొకటియే. అందు తారతమ్యములతోఁ బనిలేదు. కులస్త్రీలు నాట్యము నేర్చినను అది పరిమిత ప్రయోజనము. వారు వివాహితలైన పిమ్మట నాట్యముఁ బ్రదర్శించుట కవకాశ ముండదు. అందువలన మా వంశ పారంపర్యముగ వచ్చు నీవిద్య నాఁడుబిడ్డలకు నైశము చిన్నతనములో నేర్పెదము. వివాహమైన తర్వాత నేర్పుట మా యాచారము గాదు. ఆ విధముగ నేర్చినవారు తమ సంతానమునకు నేర్ప సమర్థులై యుందురని మాసంకల్పము” అని వివరించెను. అంతటితో జగన్నాథునకు సందేహ నివృత్తి కాలేదు. ధైర్యము చేసికొని “స్వామీ! తమ పుత్రికచేయు నాట్యమును హఠాత్తుగఁ జూచితిని. ఆమె వివాహిత కాదా?” అని ప్రశ్నించెను. అందుల కాయన “కా” దని సమాధాన మొసంచెను.

భోజనసమయములో నాకన్యక పదార్థముల నందించుచు, వస్తువుల నటునిటు సవరించుచుండెను. జగన్నాథుని

చూపు లామెపై ననే. ఆ సౌందర్యరసమును జూపులతో
ద్రావుచుండెనేమో! అతఁ డాసందర్భములో నామె పేరు
'కామేశ్వరి' యని యెఱింగెను. పేరులోఁగల స్వారస్య
మా రసిక చక్రవర్తికిఁ గడుంగడు మోదావహమయ్యెను.
రసికత్వ మే వస్తువునందును గుణమును గ్రహించుటలో
వెనుకంజవేయునా? పండితు లెంతైనా రసలుబ్ధులు, చాల
నిగ్రహముతో భోజనమును ముగించి, గృహస్థును నమ
స్కార పూర్వకముగఁ బ్రయాణమున కనుజ్ఞ వేడి, మహా
చింతాభారాక్రాంతహృదయుఁడై కూచిపూడిని వదలి
స్వగ్రామోన్ముఖుఁడై వెడలెను.

కామేశ్వరి కాతని బెదరు చూపులు సంకటకరముగ
నుండెను. అమాయకురాలు, ప్రాపంచిక వాసన లప్పు
డప్పుడే చుట్టు ముట్టుచున్నవి. వేటగాని వాఁడి తూపులఁ
జూచి, బెదరి గడగడలాడు హరిణమువలె నామె జగన్నా
థుని యోరచూపులకుఁ గంపించినది. తనలో నేమైన లోప
మున్న దేమో యని పరిపరి విధములఁ బరిశీలించుకొన్నది.
ఏమియుఁ దోచలేదు. తలుపుచాటున దాఁగి జగన్నాథుఁడు
వెళ్లిపోవుట గాంచెను. ఆమె మనస్సులో నొకవిధమైన
గాలి దుమారము చెలరేగెను. కని విని యెఱుఁగని విష
యము లిప్పు డామె కనులకుఁ దెఱుమిఁది చిత్రముల వలెఁ
గనిపించుచున్నవి. గ్రామములోఁగల పెద్దలందఱు యవకుఁ
డైన జగన్నాథుని మహాపండితుఁడని పొగడిరి. ఆ పొగడ్త
కామె పరవశురాలయ్యెను. ఆ జగన్మోహనాకార మా లేత

వలపుతోఁ గూడిన హృదయము నాకర్షింపఁ జాలదా? ఇది గారడి యనుఁడు. ప్రకృతి యనుఁడు. సృష్టిలోని వైచిత్ర్య మట్టిది. సకల ప్రాణులు నందులకు లొంగవలసినదే.

జగన్నాథుఁడు గ్రామము చేరెను. తల్లిదండ్రు లతఁడు కృతార్థుఁడై వచ్చినందుల కెంతేని సంతోషించిరి. పుత్రుఁడు యుక్తవయస్కుఁడుగాఁ దోచుటచేఁ బాణిగ్రహణమునకు సన్నాహముఁ జేయఁ దల పెట్టిరి. తమ వాంఛ దెలుపఁగా నతఁ డందుల కియ్యకొనెను. 'స్వయముగ సాధింపఁగల విద్యలను సాధింపఁగలను. నాట్యవిషయమున శాస్త్ర మవగాహన చేసికొనఁగలను గాని, సాధనము సాధ్యపడదు. మన గృహము సకల విద్యాక్షేత్రమై, లలితకళానిలయమై యుండ వలె నన్న నాట్య మెఱిగిన స్త్రీని వివాహము చేయుఁ' డని యభ్యర్థించెను. పేరుభట్టు ముక్కుమీఁద ప్రేలు వైచుకొని "నాట్యమును గులస్త్రీలు నేర్వరు. కావునఁ గన్యక యెట్లు తటస్థించు" ననఁగా, సందేహించుచుఁ దన మనోగత భావ మును జగన్నాథుఁడు వ్యక్తీకరించెను. విద్యావ్యాసంగము నకు వెళ్ళి, యనురూప వధువు నేర్పఱచుకొని వచ్చిన కుమారుని చాకచక్యమున కా తల్లిదండ్రు లాశ్చర్యము నందిరి. తనవాంఛ నెఱవేఱఁగలదని జగన్నాథుఁడు పరమానంద భరితుఁడయ్యెను.

కన్యాకార్థము గోదావరీతీర ప్రదేశమును వదలిపెట్టి కొని, కృష్ణాతీరమువఱకు వెళ్లుట పేరుభట్టున కిష్టములేదు. బంధుజాలము నంతయు విసర్జింపవలసి వచ్చెను. భార్య

యొత్తిడికి లొంగి చేయున దేమియునులేక పేరుభట్టు కూచి పూడికి వెళ్ళి వారి కా విషయమును దెలిపెను. యుక్త వయస్కుఁడు, స్ఫురద్రూపి, మహాపండితుఁడు, దమకు నల్లుఁడుగ లభించుచున్నందుల కా కా మేశ్వరి తల్లిదండ్రు లెన లేని కౌతూహలముఁ బొందిరి. కర్ణాకర్ణిగ నావిషయ మెఱిగిన కామేశ్వరి పరిస్థితిని వివరింప సాధ్యమా? చూపు లై పోయినవి. మాటలన్నియు ముగిసెను. ముహూర్తము నిర్ధరింపఁబడినది.

పెండ్లి ప్రయత్నములన్నియుఁ జేసికొనిరి. కూచి పూడి యగ్రహారములోనే పాణిగ్రహణ మహోత్సవము వైభవోపేతముగ జరుపఁబడినది. కన్యాదాన సమయమున నల్లునకు నరణముగ ననేక గోవులను, బంగారములు పండు కేదారంబులను, గృహములను గన్యాదాత యొసఁగినాఁడు. విధ్యుక్తముగ నన్నియు జరిపిరి. ఆ వధూవదులు పరస్పరేక్షణ ములలో భవిష్యద్దాంపత్య జీవన సాధమునకు సోపానములు గట్టుకొనిరి.

౭

నాక బలినాఁడు సహజముగ సంభవించు నిష్కూరములు లేకనే వివాహము ముగియుటచేత మూఁతి విలుపులతో నిమిత్తముండదయ్యె. బంధు లెఱిగ్రామమునకు వారేగిరి. వివాహముఁ గన వచ్చిన వారెల్ల నుత్తమ దాంపత్యమని శ్లాఘించిరి. జగన్నాథు నచటనే వదలి స్వగ్రామమునకు

వెళ్ళినారా పేరుభట్ట దంపతులు. జగన్నాథుడు చిరపరిచితుడు గుట నా గ్రామమున నెట్టి బిడియమును లేక మెలగుచుండెను. వంశపావనకరుడై నట్టి యల్లుడు లభించె నను సంతోష మా కామేశ్వరి తల్లిదండ్రులకు. వా రతని శరీరముపైఁ నీఁగ వ్రాలకుండఁ గాపాడుచు, విచారించుచుండిరి. అపూర్వ విశేషములతోడను, రుచికర భోజ్య విశేషములతోడను జగన్నాథుని రుచికే వెగటుపుట్టెను. క్రొత్తయల్లునికిఁ జేయవలసిన మర్యాదల కా గృహములో నిసుమంతయు లోపము లేదు.

ఆ లేత వలపులఁ దూఁగు హృదయములలోఁ బరస్పరాకర్షణ శక్తి నానాఁటికి నధికతర మగుచుండెను. ఒకరినై పొకరు పందెములు వైచుకొన్నట్లు చూచుకొనుచుండిరి. వారి చేష్టలకు మధ్యమధ్య సిగ్గునియెడి తెఱ జాటుచుండెను. అయినను సాహసమును జేయుచుండెడివారు. వలపు తలఁపు లధిక మగుచుండెను. మూఁగ సైఁగలు చేసికొన సాగిరి. కాలము నధిక కష్టముమీఁద గడుపక తప్పలేదు. ఒకరి సౌందర్యము నొకరు చూచుకొని యువ్విళ్ళూరుచుండి రన్న విశేష మేమి కలదు ? అది ప్రపంచ సహజము. కామేశ్వరిలో ప్రణయ సామ్రాజ్య రేఖలు ప్రస్ఫుంచినవి. వాని నేలుబడి నేయు జగన్నాథునకుఁ గాల మనుకూలముగ లేదు.

ఆఱుమాసములు గడచినవి. “శ్వశుర గృహమ్ పరమ సుఖమ్” అను లోకోక్తి ననుభవములోఁ దెలిశి కొన్నాఁడా జగన్నాథుడు. కామేశ్వరి ప్రభావములోఁ బడి

తల్లిదండ్రులను మఱచెను. కొన్ని దినములు గడచిన పిమ్మట నత్తమామలచే నెలవృపుచ్చుకొని, ముంగొండకుఁ బయనమై పోయెను. రెండు మూఁడు మాసములైన కాకమునుపే కూచి పూడినుండి యొక పురోహితుఁ డటు దెంచెను. అతనిఁ జూడఁ గనే జగన్నాథునకుఁ గలిగిన యానందమునకు మేర లేదు. శుభసూచనములు పొడఁగట్టినవి. వృద్ధ పురోహితుఁడు ముసి ముసి నగవులు నగుచు జరుగఁబోవు ప్రణయ సామ్రాజ్య నాటకమునకు నాందిగ నూత్న వస్త్రాదులను జగన్నాథునకుఁ బ్రసాదించెను. పురోహితుని యథావిధిగ సత్కరించి, శుభ ముహూర్తమును నిర్ణయించి సాగనంపిరి.

ఇప్పు డాదంపతుల మధ్యయేర్పడియున్న సిగ్గునియెడి యవనిక తొలఁగిపోయినది. హృదయము లై క్యము లైనవి. వారిరువురకొక నూతనోత్సాహము పుట్టుకవచ్చెను. ప్రణయాంకురము మొలకెత్తి, తీగయై, యల్లుకొని, చిగిర్చినది. ఇక పుష్పించుటయే మిగులు.

భార్యాసమేతముగ గృహప్రవేశోత్సవమునకై జగన్నాథుఁడు ముంగొండ కేతెంచెను. లాంఛనములు జరుపఁ బడినవి. కామేశ్వరి తల్లిదండ్రులప్పగింత లొనర్చిరి. కామేశ్వరిలోఁ జింతా సుఖములు ద్వంద్వయుద్ధము చేయసాగెను. తల్లిదండ్రులను పదలుచున్నా ననియెడి చింత. భర్తసాన్నిధ్యము లభించిన దను సంతోషము. కడకు సంతోషమే చింతను జయించెను. అశ్రుపూర్ణనయనయై తల్లిదండ్రుల సాగనంపెను, 'ఎంత కాలము పెంచినను కన్య పరులసోత్తే

కదా?' అని యొక నిట్టూర్పు విడిచి కామేశ్వరి మాతా పితలు వెళ్ళిపోయిరి.

శ్రీలక్ష్మి కోడలికి నింటిపనులన్నియు నేర్చుచుండెను. గృహిణీధర్మములను బోధించి, యా విధముగ మెలఁగఁ గోరెను. కొడుకును, గోడలిని రెండు కన్నులవలె శ్రద్ధగఁ జూచుచుఁ దన కబ్బిన మహాభాగ్యమున కామె గర్వించు చుండెను. కామేశ్వరికూడఁదలలోని నాలుకవలె సత్తమామల మాట కెదురాడక, భర్తయాజ్ఞకులోఁబడి యుండుటను జూచి ప్రజ లామె సుగుణసంపత్తిని గొనియాడుచుండిరి. జగన్నాథుఁడు గృహకార్యములఁ జూచుకొనెను, విద్యా వ్యాసంగముఁ జేయుచు, భార్యపై నెక్కుడు మక్కువఁగలిగి యుండెను. పేరుభట్టు తన యదృష్టమునకు సంతోషితాం తరంగుఁడయ్యెను.

మ్రోడువారిన యసుయావృక్షము మఱల చిగిర్చి నది. శత్రువు సిరిసంపద లెవరికన్నఁ గుట్టింపవు? పేరుభట్టు నణఁగఁద్రొక్కఁ దలచుకొన్న యా బ్రాహ్మణుల కతని శ్రేయము గిట్టలేదు. జగన్నాథుఁడు పండితుఁ డైనందులకే వగచుచుండిరి. అతని వివాహము, వారి యనుకూలదాంప త్యముగోరుచుట్టుపై రోకటిపోటువలెనయ్యెను. ఎటులనైన నాఘాతములఁ గలిగించుటయే వారి తలంపు. అందులకుఁ దగిన యదను కొఱకుఁ గాచుకొని యుండిరి. పూర్వము ముగించిన యధ్యాయమును దిరిగి ప్రారంభింప వీలుకలిగెను. భరతనాట్యమువల్ల మనుగడ సాగించు కూచిపూడి యగ్ర

హారమువారి వియ్యము నాధారముగఁ గొని బహిష్కార ప్రయత్న మేల చేయఁగూడదు? ఈ ప్రశ్న నిద్రాహారములు లేకుండ వారిని భాధింప మొదలుపెట్టెను.

ఆ గ్రామములో నుండిన యొక వడ్డెవాఁడు తల్పికోట యుద్ధములో విజయనగర రాజుల పరముగఁ బోరాడి, తన శూరత్వమునకుఁగా ననేక బహుమానములు పొంది బ్రతికి బయటపడి వచ్చెను. వాని యాకారము కాళికాశక్తియాకారమువలె భయంకరము. అతఁడు బహుమానముగఁబొందిన ధనముచేఁ గొన్ని మేకల, నావుల, నితరపశువులఁ గొని యా గ్రామములో నొక మోతుబరిరైతుగఁ బేరుపడెను. ధనగర్వముతో నతఁ డెవరిని లెక్కించువాఁడు కాఁడు నాఁటినాటికిఁ బ్రతాప మతిశయించుచుండుటచేఁ బాలెగాఁ డని పిలువఁ జొచ్చిరి. అసూయాపరులైన బ్రాహ్మణులు వానిని జేరఁదీసి తమ పగ సాధింప నిశ్చయించుకొనిరి. మతకారణము పెట్టినఁగాని తమకు బ్రజాబలము చేకూరదని యెఱింగియే కులబహిష్కార మను కుయుక్తిని మఱలఁ బన్న సాగిరి.

జగన్నాథునకు గ్రామజీవితములోఁ బ్రతిఘటింపవలసిన సమస్యలయందుఁ కేవలము శ్రద్ధ లేకుండెను. అతని కీవ్యవస్థ బాగుగఁదట్టలేదు. మనస్సులో నెన్నివిధములైన వ్యాకులము లున్నను గామేశ్వరి దర్శనమాత్రముననే మఱచువాడు. ఒకనాఁ డతనికి నాట్యముఁ జూడవలయునను కౌతూహలము గలిగినది. తల్లిదండ్రులు పొలము చూచుటకై వెళ్ళినపుడు

భరతనాట్యము చేయవలెనని భార్యను గోరినాడు. ఆమె
యందుల కంగీకరించినది. భర్త తాళము గొట్టుచుండ
కామేశ్వరి నాట్యము సేయఁ దొడంగెను. ఆ రసపారవశ్య
ములో నిర్దురు మునిగి తేలుచున్నారు. ఆ పాదతాళ
ధ్వనుల విని గ్రామప్రజలందఱు నింటిచుట్టు మూఁగినారు.
ఆ విషయము నా రసికదంపతులు గమనించలేదు.
కొంతవడికి నాట్యమును గామేశ్వరి ముగించెను.

బ్రాహ్మణుల కవకాశము చిక్కినది. 'వారకాంతలు
నాట్యము చేయవలె గాని కులస్త్రీలు నాట్యము చేయుట
శాస్త్రవిరుద్ధము. కాబట్టి వెంటనే పేరుభట్టు కుటుంబ
మును బహిష్కరించవలెను' అని వాదించుటకుఁ బ్రారం
భించి, గ్రామప్రజలనెల్ల రావించి, సభచేసి తీర్మానించిరి.
ఇందులకు నాయకునిగాఁ బాలెగాని నియమించి, బ్రాహ్మ
ణులు వెనుక వైపునుండి కథ జరిపించుటకుఁ బూనుకొనిరి.
ఈగాలి దుమారమునకు పేరుభట్టు మిగుల విచారపడెను.
జగన్నాథుఁడు ధైర్యముగ నుండుమని చెప్పి గ్రామప్రజల
కెదురొడ్డ తీరు కొనెను. కులబహిష్కారమునకు పేరుభట్టు
తలయొగ్గకున్న పన్నులిచ్చుటలేదని బెదరించిరి. జగన్నా
థుఁడు కులస్త్రీలు నాట్యమాడుట శాస్త్రసమ్మతమేయని
వాదించుచు వారల ప్రతిఘటించెను.

ప్రజలు పన్నులీయ నిరాకరించిరి. దానితో
జగన్నాథుని మనస్సు చెదరిపోయెను. ఏమిచేయుటకునతనికిఁ
బాలుపోలేదు. రాజపు పేంద్రవరమునకు వెళ్లి రాజోద్యోగిని

బిలుచుకవచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించెను గాని, రాజకీయకారణములచే నాప్రయత్నము నెఱవేఱదయ్యెను. అసహాయశూరుడై భవిష్యత్తును గుఱించి తీవ్రముగ నాలోచింప మొదలుపెట్టెను. పన్నులు రాకున్న జీవనాధార మేమి? ఆనవదాంపత్యసౌఖ్యమున కిది యశనిపాతము, కింక ర్తవ్యతా విమూఢుడై జగన్నాథుఁ డహర్నిశ లాలోచింపసాగెను.

౮

క్రీ. శ. 1510 సం. ప్రాంతమున విజయనగరములో నాంధ్రసామ్రాజ్య సింహాసనము నధిష్ఠించినాఁడు శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు. తిమ్మరుసు మంత్రి రాజ్యతంత్ర వైదుష్యము పెన్నముక కాఁగా రాజ్యమేలుచుండెను. రాజకుటుంబము లోఁ జెలరేగిన యశాంతి ఫలితముగా దేశములో నచ్చట చచ్చట తిరుగుబాటులు ప్రారంభమైనవి. మొగల్ సామ్రాజ్య చ్ఛాయలు దేశములో నలుమూలల వ్యాపింపసాగెను. బహమనీ సుల్తానులు విజయనగరోత్తర ప్రదేశముఁగల రాయచూరు, బీకాపురము, గుల్బర్గా మొదలగు ప్రదేశములలో బలవత్తురులై యాంధ్రసామ్రాజ్యమును గబళింప నుఱ్ఱుఁత లుఁగుచుండిరి. రాయలు కొంతకాలముపాటు రాజధాని లోనే యుండి సామ్రాజ్యమును భద్రపఱచుకొనుచుండెను. అడప తడవఁ బ్రజ్వరిల్లు కల్లోలముల నఁచుచు, సైనిక

సమీకరణము గావించి, సామ్రాజ్యాధిక పరిస్థితిని చక్కఁ బఱచుకొనెను.

క్రీ. శ. 1511 సం. లో ప్రప్రథమ దండయాత్రను బ్రారంభించి కాదవు లేలుకంచిపై దండయాత్ర వెడలెను. దాని లోఁబఱచుకొని *“ఉమట్టూరు” నేలు గంగరాజుపై దుమికెను. అతని వశంవదునిగఁ జేసికొని, శ్రీరంగపట్టణము, †ఇక్కేరిమీఁదుగా బిజాపురము సరిహద్దులలోఁ బ్రవేశించిరి, బిజాపురపు సుల్తానును జయించి ముద్గల, రాయచూరు మున్నగు ప్రదేశములను హస్తంగత మొనర్చుకొనెను. బిజాపురముపై దాడివెడలవలెనని రాయల యాశ. తిమ్మరుసు కళింగ దేశాక్రమణ మనంతర లక్ష్యమని చెప్పఁగా రాయలు విజయోత్సాహముతోఁ దిరిగి 1512 సం. విజయ నగరముఁ జేరుకొనెను.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు రాజ్యములపై దండెత్తుటలో దురాక్రమణముగాని. రాజకీయ దురుద్దేశ్యములుగాని లేవు. పూర్వపువిజయనగర సరిహద్దులను మఱల సంపాదించుటయే యతని ప్రధానలక్ష్యము. ఎటులనైనఁ గృష్ణానది కావలి దిక్కునఁదన సామ్రాజ్యస్థాపనముఁ జేయవలయునని కోరిక. ప్రతాపరుద్ర గజపతిపై దాడివెడలి దక్షిణాపథమున కీలక స్థాన మాక్రమించుకొన్న కొండవీటిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. మూడవ జైత్రయాత్రకు నొరిస్సాదేశమును గమ్యస్థాన

* తూర్పు మైసూరు ప్రాంతములోఁ గలదు.

† మైసూరు సంస్థానములో షిమోగా జిల్లాయం దున్నది.

ముగా నిడుకొని † కొండపల్లిని ముట్టడించి * సింహాచలములో విజయస్థంభమును ప్రతిష్ఠించెను.

ఎచటికి వెళ్ళినను జయశ్రీని బడసినవాడై శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు విజయనగరసామ్రాజ్య ప్రతిష్ఠ నినుమడింపఁజేసెను. దాదాపు కృష్ణకు దక్షిణాపథమంతయునతని సితాతపత్రచ్ఛాయలోనికి వచ్చెనన్న వేఱుగఁ జెప్పనేల? మూఁడు ప్రధాన భిన్న సంస్కృతు లతని రాజ్యములో లీనమైనవి ఆంధ్ర, తమిళ, కర్ణాటములు, అందఱును రాయలను సమానముగనే గౌరవించుచుండిరి. తిరువాన్కూరు, మలబారులు కాక నా ప్రాంతపుఁ బరిపాలకులు సైతము రాయల పలుకుబడిలో నుండిరి. ఎవరి నాయన యసంతృప్తి బఱుచలేదు. అన్ని భాషాప్రాంతములను సమానగౌరవముతోఁ జూచుచుండెను. కాని బిరుదము మాత్రము కర్ణాటాంధ్ర సార్వభౌముఁడు.

ఆనాటి విజయనగరసామ్రాజ్యైశ్వర్యము, వ్యాపారము సయితము విదేశయాత్రికుల నాశ్చర్యచకితులఁ గావించినది. గోవా నాశ్రమించియున్న పోర్చుగీసు వారితో సౌహార్దమును సంపాదించి రాయబారి నచటికి శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు పంపెను. పోర్చుగీసువారు స్వేచ్ఛగా దిగుమతులు చేయుచు విజయనగరములో వ్యాపారమును సాగించుచుండిరి. నాఁడు దక్షిణాపథములోకెల్ల ముఖ్యవ్యాపార

---

† కృష్ణామండలమునఁ గలదు.

* విశాఖమండలమునఁ గలదు.

కేంద్రము విజయనగరము. ఈ కారణమువల్ల సామ్రాజ్య గౌరవము విస్తారమయ్యెను. రాజధానిలోని యైశ్వర్యము, బలము, విహారములు, భవంతులు, నుత్సవములు వర్ణనా తీతములు. †“ఆ పట్టణములోఁ బ్రతిదేశమునకును, బ్రతి జాతికిని సంబంధించిన పురుషులుండిరి. ఎందుకన గొప్ప వ్యాపార కేంద్ర మగుటచేత, ఆ దృష్టిలో రోము మహా నగరమువంటి వైశాల్యము గలది. చూచుట కందమైనది కూడా. ప్రపంచములోఁ గల యుత్తమనగరములలో నొకటి కాపురము చేయునొక లక్షని వేశములందుండెనన్న నింక బ్రత్యేకముగ బేర్కొన నవసరములేదు.” అయిదు లక్షల పౌరులతో నాపురము శశకశలాడుచుండెను. ఆంధ్రమాత విశ్మంఖల విహారము నోచుకొన్నదా నగర రాజము.

ఆంధ్రకవితాకన్య యశావనపు టొయ్యారముల నచటనే విజృంభించినది. అష్ట దిగ్గజములు వెలసిరి. వివిధాంధ్ర కవితాప్రసూనము లాంధ్రక్షేత్రములో ఘ్రాణ తర్పణము లయ్యెను. ఆంధ్రభాష యుచితాదరముఁ గాంచినవి. రాయలు స్వయముగ విద్వాంసుఁడు. సమస్త కావ్యరీతుల నారితేరిన మహాకవి. అతని గీర్వాణకవితా ధౌరంధర్యము నకు సాక్షిభూతములే జాంబవతీకళ్యాణము ఉషాపరిణయాదులు. ఆంధ్రమున నుజ్జ్వల ప్రబంధమని పేర్కొనఁబడిన యాముక్తమాల్యద రాయల సిద్ధహస్తమునుండి జాలువారిన కవితాప్రవంతియే. కొందఱు కర్ణాటకపులు గూడ

విజయనగరాస్థానమందు గౌరవింపఁబడిరి. తమిళము
నైతము రాయల యభిమానమును బొందెను. హరిదాస,
కుమార సరస్వతు లాదరింపఁబడిరి.

లలితకళలన్నియు నాఁడు రాజాదరణ పాత్రము
లయ్యెను. సంగీతముగూడ భువనవిజయములోఁ బ్రత్యేకత
నందుకొన్నది. విఠలస్వామి దేవాలయము శిల్పకళాసంప
దకు నిలయము. తాలకుఁ బ్రాణములువోయఁగల కళావై
దగ్ధ్య మానాఁటి శిల్పుల కబ్బినట్లు సాక్ష్యమున్నది. హజా
రరామస్వామి దేవాలయము రాయలకుఁ బ్రత్యేక ప్రేమా
స్పదము. ఇది యది యని వర్ణింప నలవికాదు. ఆంధ్రుల
సామ్రాజ్యమున కదియే తుది దశ. ఆంధ్ర సారస్వత
ప్రపంచములో నదియే స్వర్ణయుగము. దేశభాషాభివృద్ధి
కాకాలమే చరిత్ర ప్రసిద్ధము. శిల్పకళావికాసమున కదియే
చరమాధ్యాయము. ఎఱ్ఱైన నేమి రాయ లాంధ్రసంస్కృతికి
విశ్వవిఖ్యాతి సమకూర్చెను. అతని ఋణ మెన్నఁటికిని శైవ
మును గౌరవించినాడు. ద్వైతమతవ్యాప్తి నరికట్టలేదు.
ఇట్టి సకల మత సమానభ్రాంతి రాజులలో నుండుట మహా
విశేషము.

ఆంధ్ర ప్రాధవము ఢిల్లీ మొదలు దక్కనువఱకుఁగల
రాజుల కసూయాగ్రస్త మయ్యెను. ఒకవైపు విజాతిరాజ్య
పాలనకు తమిళ, కర్ణాట, కేరళులు తీవ్రాసంతృప్తితో
నుండిరి. వారు రాయల ప్రతాపాగ్నిజ్వాలలకు శలభ
సదృశులైరి. సమయము దొరక లేదు. వీలున్న విజృంభింప

వలయుననియే వారల తలంపు రాయలు దేశాక్రమణ
వాంఛను వదలుకొనెను, అతని కొకవిధమైన తృప్తికలిగి
నది, యుద్ధమాలచే విసిగి విశ్రాంతి గైకొనుచున్నాఁడు.
కళాపోషణమునకు బద్ధకంకణుఁ డయ్యెను, ఆ దీక్ష పరిస
మాప్తము కావచ్చినది. చేయవలసిన ముఖ్యకార్యము
లన్నియుఁ జేసినాఁడు.

కాలప్రభావము విచిత్రమైనది. ఇటువది సంవత్స
రము లేకచ్ఛత్రమునఁ గటకము మొదలు కన్యాశుమారి
యగ్రమువఱకు రాజ్యమేలిన యాంధ్రసార్వభౌముఁడు గను
మూసినాఁడు. అంతఃపురము ఘొల్లుమన్నది. ప్రజలు రాజ
భవనముచుట్టు మూఁగిరి. నేల యీనిన చందమున జనము
వచ్చుచుండెను. ఇసుకఁజల్లిన నేలపై వ్రాలకుండెను కవులు
తమ కావ్యలతావికాసమునకు గొడ్డలిపెట్టుగ భావించిరి.
కళాజీవులు రాయలమరణము కళాభివృద్ధికి భరతవాక్యమను
కొనిరి. రాజ్యము నపహరింపఁ గుతంత్రములు పన్ను రాజ
బంధువర్గము లోలోన సంతసించెను. రాజమర్యాదలతో
శ్రీకృష్ణ దేవరాయలకు సంస్కారమును జరిపించిరి. ప్రకృతి
కూడ నానాడు శోకించెనన్న నతిశయోక్తి కాదు.

భవిష్య దాంధ్రసార్వభౌముఁ డెవఁడన్నది ప్రశ్న.
ఇది చాల చిక్కు సమస్యలతోఁ గూడికొని యుండెను.
రాయల యల్లుఁడైన యళియరామరాజు కుతంత్రములతోఁ
బ్రధానపాత్రఁ గైకొనెను. రాజబంధువులలో ననేకపక్షము
లేర్పడినవి. ఎవరికివారుగఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. ఇంతకు

విష్ణువజ్రాలులు బహిర్గతమయ్యెను. దేశములో నింతవఱకు బోనులోఁ జిక్కిన పులులవలెనుండిన సామంతరాజులు విజృంభించిరి. రాజ్యమందంతటను విష్ణువజ్రాలులు ప్రజ్వరిల్లెను. అణుఁచుట కష్టసాధ్యము. ఈ పరిస్థితిలో పరాజయ పరాభవముచే మంటలు గ్రక్కఁచుండిన బహమనీసుల్తానులు తలలెత్తిరి. ఏదో యొక ప్రళయము విజయనగర సామ్రాజ్య పీఠమును గబళింప నుంకించినట్లు ప్రజలకు దోఁచుచుండెను.

౯

శ్రీకృష్ణదేవరాయ లొక మహావ్యక్తి ఆయన రాజ్య పాలనములో విజయనగర సామ్రాజ్య శౌరవ మభివృద్ధి చెందెను. ఇంతటి రసికుఁడో, యంతటి రాజ్యాంగ వేత్త. తన గొప్పతనముచేత సామ్రాజ్యముయొక్క యార్థిక పరిస్థితిని చక్కఁబఱచెను. సంస్కృతికిఁ బ్రత్యేకత నిలువఁబెట్టెను. వైదేశికుల నాదరించువాఁడు. వారితో నాయూ దేశముల మంచిచెడ్డలను గూర్చి ప్రశ్నించుచుండెను. అతని యనంతర మా ప్రత్యేకగుణములు శ్వశురుఁడైన యళియ రామరాజులోఁ గొంతవఱకుఁ బొడచూపినవి. సార్థకము మాత్రము కాలేదు. ఇందుల కతని శీలమే కారణమై యుండునేమో ?

రాయలు మరణించుట తోడనే దేశములో నలుమూలలు విష్ణువజ్రాలులు రగులుకోసాగెను. 1530 సం. ములో

నచ్యుత దేవరాయలు సింహాసనము నెక్కెను. అతఁడు దుష్ట స్వభావుఁడు, గౌరవహీనుఁడు, భీరువు. ప్రజోపద్రవకారి. అందుచే పెద్ద లతనివలన సామ్రాజ్యమునకు వినాశము తప్పదని భావించుచుండిరి. ఆయన రాజ్యములోని ప్రథమదశ యంధకార బంధురము. సింహాసన మధిష్ఠించిన సంవత్సరముననే ఇస్కండియల్ అదిల్ షాచేత రాయచూరుదుర్గమునోడి పోయెను. దేశాంతరంగిక శాంతి చెడుటయు నిందుల కొక కారణము, ఒకవైపు తిరువాన్కూకు రాజు సహాయమును బొందినవాఁడై చోళ దేశపు రాజప్రతినిధి విప్లవమునకుఁ గారకుఁడయ్యెను. తర్వాత తన బావమఱఁదిని చోళ దేశము నకుఁ బంపి శ్రీరంగములో స్థావర మేర్పఱచుకొనెను. విప్లవకారు నడఁచి, తిరువాన్కూరు ప్రభువును వశంవదుఁ గావించుకొని రాఁ గలిగినాఁ డా బావమఱఁది. అచ్యుత రాయల పాలనలో నుత్తరార్ధమున బావమఱఁదులై న సలక రాజు, తిమ్మరాజుల యిష్టానుసారముగ రాజ్యమేలుచుండెను. ఆయనకు వ్యతిరేకముగ నళియరామరాజు తన సహోదరులై న తిరుమల, వేంకటాద్రుల సహాయమున సదాశివరాయలకు రాజ్యమప్పగించమని యధికారదుర్విమోహితుఁడై ప్రతిఘటింపఁ జొచ్చెను. శత్రుల కిది యొక యవకాశము.

సమయమునకై కాఁచుకొని యున్న బిజాపురము, సులతాను లీయవకాశము నుపయోగించుకొనిరి. రాజ్యాంతరంగిక వ్యవహారములలో చేయికలుగఁ జేసికొకుటయే

వారియుద్దేశ్యము. ప్రథముఁడైన ఇబ్రహీం విజయనగరముపై దాడి వెడలి * చాగలాపురమును విధ్వంసమున రెల్లెను. రామ రాజు వ్యతిరేక మప్పటిలో ఫలప్రదము కాలేదు.

సదాశివరాయలతండ్రి రంగరాయలను గొంద ఊచ్యుతరాయల జ్యేష్ఠపుత్రునిగ ననుకొనునుండిరి. అందు చేత సచ్యుతరాయల కుమారునకన్న సదాశివరాయలే సింహాసనము నెక్కు నవకాశముండెను. 1542 సం. లో సచ్యుత రాయలు మరణించుటతోడనే పెద్ద సంక్షోభము. సింహాసనము, పట్టాభిషేకము సదాశివ, వేంకటరాయల మధ్య నెవరికి దక్కవలె ననునది సమస్య. రాజ్యపరిస్థి తులు సందిగ్ధ స్థితిలోనుండి, ప్రజోపద్రవము సంభవించుట చేత బిజాపుర సుల్తానులు ప్రవేశించిరి. అప్పటి ప్రజోపద్ర వము నడంచి, సదాశివరాయలకే విజయనగర సామ్రాజ్య మకుటము నుంచి, మూర్ధాభిషిక్తుఁగావించి తాను రాజప్ర తినిధిగా రామరాజు పరిపాలనము చేయసాగెను.

(శ్రీ) కృష్ణ దేవరాయల కాలములో రామరాజు సైని కాధికారిగా నుండెను. తన యుద్ధప్రవీణతా లక్షణములన్నిం టిని సదాశివరాయల సింహాసనానూఢుం జేయుటలోఁ జూసి ప్రాబల్యమును నిల్పుకొన్నాడు. 1542సం. మొదలు 1550 సం. పఱకు రాజప్రతినిధిగా నుండి, తన సహోదరుల సహాయ ముతో రాజ్యమును నడపెను. ఆ తర్వాత సదాశివరాయ లనే చెఱసాలలోఁ బెట్ట రాజమర్యాదలు జరిపించుచు,

సంవత్సరమున కొక మాటు ప్రజలకు దర్శన మిప్పించు చుండెను.

రామరాజు తానే స్వయముగ రాజ్యమంతయు నడుపువాఁడు. దక్షిణపథమున రామేశ్వరము చెంత పోర్చు గీసువారి ప్రాబల్య మధికమై యచ్చటి ప్రజల క్రిస్టియను మతమును స్వీకరించుచుండిరి. మధుర నాయకు లొకవైపు విజృంభించుచుండుటను గమనించిన రామరాజు తమ్ములఁ బనచెను. విశల, చిన్న తిమ్మరాయం డ్రచ్చటి కేగిరి. తిరు వాన్మూరు ప్రభువు విజయనగర రాజ్యమునకు లోబడి యుండి కప్పము గట్టుట కొప్పునెను. రామరాజు కన్యా కుమారియగ్రముచెంత విజయ స్తంభము నెత్తించుట సార స్వతములోఁ గీర్తింపఁబడినది.

బహమనీ సులతానుల రాజ్యముమూఁడుపాయలుగఁ జీలిపోయెను. బిజాపురము, గోల్కొండ, అహమ్మద్ నగరు లేర్పడినవి. వారిలోఁ గలిగిన వైవిధ్యము నూతఁగా గొని రామరాజు స్వేచ్ఛగాఁ బ్రవర్తించుచుండెను. ఒకేవిధాన మవలంబింపలేదు. కొంతకాల మొకరివైపు కొంతకాలము మఱియొకరివైపు. వారును దమ స్వార్థమున కివని నుపయోగించుకొనుచుండిరి. ఆలి ఆదిల్ షా నిర్మించిన కూటమిలోఁ బ్రధానపాత్రఁ గైకొని రామరాయ అహమ్మద్ నగరుకు వ్యతిరేకముగాఁ బోరాడెను. ఆసందర్భములో నచటిప్రజల హృదయములు మండునట్లు వారల విశేషనష్టముల పాలు చేసెను. అదియే విజయనగరముయొక్క విధ్వంసాత్మకమైన

దాడులలో మొదటిది. దానివల్ల నేలహమ్మద్ నగర్ ముస్లిములలో మతసంబంధమైన దురభిప్రాయములు రేకెత్తెను, మఱి నొకమాటు బిజాపురము వైపుచేరి అహమ్మద్ నగర్ పై రామరాజు దాడిచేసెను. పూర్వపు నరాజకము పునరావృత్తము. ఈపర్యాయము అనేకవిధములుగుఘోరకార్యములు జరిపఁబడినవి. ఇదియే సులతానుల రాజ్యసమీకరణకుఁ ద్రోవతీసినది. బహమనీసులతానులక్రోధాగ్నిజ్వాలలకుఁ దోడుగా మొగల్ సామ్రాజ్యాసూయా వాయువులు ప్రోత్సహించినవి. విజయనగరరాజ్యము విధ్వంసమైనకాని తమతమ రాజ్యవిస్తృతికి, స్వతంత్రతా ప్రకటనకు నవకాశము లేదని యొకరితో నొకరు మాట్లాడుకొని కూటమి నేర్పరచుకొనిరి. తల్చికోటయుద్ధముతో విజయనగర సామ్రాజ్యభానుఁ డస్తమించెను.

రామరాయలు యుద్ధమునందే మరణించెను. వేంకటాద్రియు నంతే. తిరుమలరాయని కన్ను లొట్టపోయెను. తల్చికోటయుద్ధములో జయించి సులతానులు విజయగర్వముతో విజయనగరమునఁ బ్రవేశించిరి. మంటలతోను, గత్తులతోను, గడ్డపాటలతోను, గొడ్డండ్రతోడ నెడతెగకుండ విధ్వంసక కార్యకలాపములు గొనసాగించిరి. అంతటి మహానగరము శ్మశానవాటికవలె నయ్యెను. ప్రపంచచరిత్రలో నింతటి ఘోరపరిస్థితికొన్ని దినములలోనే మహానగరమునకుఁ గలుగ లేదు. కలిగిన నింతటిహఠాత్తుగా మహేశ్వర్యముతోఁ దులతూఁగునది, పారిక్రామికజనులతో నిండినదియైనమహా

నగర మిట్టినాశనము నందుట †చరిత్రలోఁ గని విని యెఱుఁ
గము. అచట జరిగిన హత్యాకాండ, రక్తపాతము, దోపిష్టి
వర్ణింపరానివి. అ విజయనగర సౌభాగ్యము కాలగర్భములో
లీనమైనది. రెండుశతాబ్దము లమోఘముగఁ బ్రవర్ధిల్లిన
విజయనగరము నేడు శిథిలావశేషము.

తిరుమలరాయలు తానే రాజప్రతినిధిత్వమును బ్రక
టించుకొని, విజయనగరము వదలివెళ్లెను. సులతానులు
తమ విధ్వంసక కార్యకలాపములు ముగించుకొని, విజయ
నగరము నందలి తమతమ నెలవులకుఁ జేరుకొనిరి. తిరుమల
రాయలు మఱల శిథిలమైన విజయనగరముఁ బ్రవేశించెను.
ప్రజలఁ బిలిపించి, సామ్రాజ్యమును బునరుద్ధరించుటయే
యాతని యాశయము. తన యాశ ఫలింపక పోవుటచే
విజయనగరమునుండి రాజధానిని పెనుగొండకు మార్పు
కొనెను. పట్టాభిషిక్తుఁ డగుటచేదానితోఁబాటు బాధ్యతలు
పైబడినవి. అందుచేఁ దనకుమారులగు శ్రీరంగ, రామ,
వేంకటరాయండ్రకుఁ గ్రమముగ నుదయగిరి, శ్రీరంగపట్నము
చంద్రగిరి యేర్పఱచి పనిచెను. తిరుమలరాయల యనం
తరము శ్రీరంగరాయలే పెనుగొండరాజు. ఇతఁడు తన
కాలములోఁ బెనుగొండను వదలి చంద్రగిరినే శాశ్వతరాజ
ధానీ నగరముగఁ జేసికొనెను. ఆదిల్ షా పెనుగొండను
ముట్టడించి కడకు శ్రీరంగరాయల బంధించెను. ఎంతయో

† 1845 వ సంవత్సరమున ముగిసిన ద్వితీయ మహాప్రపంచ సంగ్రా
మములోఁ దప్ప.

ధన మొసంగి చెఱనుండి బయటఁబడినాఁడు. గోల్కొండ సులతానులు గుఁటూరుమండలము, కొంత నెల్లూరు మండలము, కడప, కర్నూలు, బళ్ళారి, యనంతపుర మండలముల నాక్రమించుకొనిరి.

రెండవ వేంకటరాయలు చంద్రగిరిలో రాజ్యమేలుచుండెను. ఆంధ్ర దేశములో నచ్చటచ్చట విప్లవములు చెలరేగుచుండెను. ఒక వైపు సులతానుల యొత్తిడి. ఆంధ్ర రాజ్యలక్ష్మీ యడవులఁ బట్టినది. కవితాలత వాడుబాటినది. రాజు లేని రాజ్యము. పొడుగుచేతుల పందేరమువలె బలవంతుఁడు గ్రామము నాక్రమించుకొనసాగెను. వేంకటరాయలు విజయనగర సామ్రాజ్యమును బునరుద్ధరింపఁ దలఁచెను. సాధ్యపడ లేదు. సదాశివరాయలను దిరుమలరాయల కుమారు లెవరో రాజ్యకాంక్షతోఁ జంపినారను ప్రవాదము. దానిచే నాంధ్రులకుఁ దిరుమలరాయల సంతతిపై నసూయ. ఆ మచ్చ యెంత ప్రయత్నించినను మాయలేదు. వేంకటరాయలు పోర్చుగీసువారితో మొదట విరోధముగ నుండినను దర్వాత సౌహార్దమును సంపాదించుకొనెను.

ఆంధ్రుల యదృష్ట మెదురు తిరిగినిది. సామ్రాజ్యము నాశనమయ్యెను. కళలను గౌరవించువారెవరు? ఆంధ్ర సంస్కృతిఁ గాపాడఁగల సార్వభౌము లేరి? అంతయు నగమ్యగోచరము. ఇట్టి యుగము నేమనవలయునో తెలియుట లేదు. ఆనాఁడు చిన్నచిన్న రాజ్యములు పరిపాలించుచుండిన రాజులు చరిత్రహీనులు. వారిని గుఱించి తడవుకొనుట మనదే లోపము. ఇంతకు నాంధ్రులు దౌర్భాగ్యులు.

అఖిలాంధ్రప్రపంచము మహాయాతనల ననుభవించు చుండెను. బలవంతునకే యన్ని సౌకర్యములు, బలహీనుఁడు బ్రతుక లేకుండెను. చంగ్రగిరిలో నామకార్థ మాంధ్రరాజ్యమున్నప్పటికి నాంధ్రదేశము చాలవఱకు గోల్కొండ నవాబుల పాలనలో నుండుటచే నాంధ్రులెట్టి యుపకారము బొందఁజాలనివారలైరి.

౧౦

ముంగొండయందును బ్రహ్మాండమైన విప్లవము బయలుదేఱెను. పేరుభట్టపుడు నిస్సహాయుఁడని ప్రజలు గుఱుతించిరి. అందులకుఁ దోడు బ్రాహ్మణుల మత్సరము. పాలెగాని దౌర్భాగ్యమునకు మేర లేదు. పట్ట పగ్గములు లేకుండెను. గ్రామస్థులందరు నొకటైరి, ఒకవంక పేరుభట్ట గృహమునకు బహిష్కారము. మఱియొకవంక పన్నుల నిరాకరణ. పేరుభట్ట కుటుంబజీవిత మడకత్తెరలోని పోక చందమయ్యెను. రక్షించువా రెవరును లేరు. ఈ సంకట పరిస్థితులలో నతఁడు దిగులుపడి కూర్చుండెను. పూలమ్మిన వీధిలోనే కట్టలు మోయవలసివచ్చుట. ఇద్దిదైవయోగము. తన కిట్టి యవస్థ చేసుకొనని కలనైనఁ దలఁప లేదు. కోడలింటికివచ్చి సంవత్సరమైనఁ గడువ లేదు. వారి ముద్దు తీటకముందె యీ యనర్థము.

జగన్నాథుఁ డీ వైపరీత్యమును గుఱించి తీవ్రముగ విచారింపఁ దొడఁగెను. ఇంట భుక్తికి జరుగుటకూడ కష్ట

తరమే. పలుకు మనుష్యుఁడును లేఁడు. ఎంత చదువుకొన్న నేమి ఫలము? మన్నించు దాతలు లేరు. ఒకనాఁడు తండ్రితో మాట్లాడుచు నగ్రహారపరిస్థితులు చక్కదిద్దుటకు మార్గమేమని ప్రశ్నించెను. అతఁడందులకు “నేఁ డాంధ్రదేశము గొడ్డుపోయినది. మన కిప్పుడు సహాయము చేయువారెవరు లేరు. శేషాచలప్రాంతమునఁ జంద్రగిరిలో నొక యాంధ్ర నామ్రాజ్యజ్యోతి మిళుకు మిళుకు మనుచున్నది. ఆ జ్యోతియే మనల నీ దారిద్ర్యగాఢాంధకారమునుండి యుద్ధరింపఁగలదు. లేకున్న మనము పస్తు లుండవలసి వచ్చును” అనెను. తన పాండిత్యప్రకర్ష చేత చంద్రగిరిరాజును మెప్పించి, యగ్రహార పరిస్థితులు సరిదిద్దుకోవచ్చు నని యతని యభిమతము.

చంద్రగిరికిఁ బయనమైనాఁడు. తల్లిదండ్రు లాశీర్వాదించిరి. కామేశ్వరి క్రేగంటిచూపుల శుభాశంసనముఁ దెలుపుచు భర్తను సాగనంపినది. గృహములోఁ గలిగిన కల్లోల మామె కిప్పు డిప్పుడే యర్థమగుచుండెను. ఏ వస్తువును దీసికొనిరమ్మన్నను మామగారు దీర్ఘాలోచనలో మునుఁగుచుండిరి. అత్తయ్యకూడ పూర్వమువలె నుత్సాహముగఁ గనిపించుటలేదు. భర్తలా సంభవించిన మార్పుగూడ నధికమే. సంసారపుగుట్టు నామెకు చెప్పకుండిరి. తెలిసికోవలయునని కామేశ్వరియు నుబలాటపడలేదు. భోజనములు పరిమితములగుచున్నవి. అయిన పదార్థములు వెంటనే తెచ్చుటలేదు. ఆ మువ్వరిలోను దైన్యరేఖలు ప్రతిబింబించుచుండెను. ఇది యార్థిక దుస్థితిగా కామేశ్వరి పసిపట్టెను.

చేయున దేమియు లేకపోవుటచే మనస్సులోనే క్రుంగి కృశించుచుండెను. పాప మమాయకురాలు !

ప్రయాణభారమునకు సాలసి యెట్లొ జగన్నాథుఁడు చంద్రగిరిని చేరుకొనెను. రాజాన్నసత్రములో భుజించి, రాజసందర్శన కౌతూహలమై యాస్థానప్రదేశముఁ జేరుకొని యెను. భటు లడ్డగించిరి. వారికి సవిస్తారముగాఁ దన వృత్తాంత మెఱిగించెను. వారు రాజుచే ననుజ్ఞాతులై యతని నాస్థానములోనికి బ్రవేశ పెట్టిరి. వేంకటరాయలు గౌరవపురస్కరముగా నభినందన మాచరించి, యుచితాసనా సీనుఁ గావించెను. అంజలిబద్ధుడై “ఈ యువ వయస్సులో మహాపాండిత్యమును సంపాదించినవారివలెఁ దాము గని పించుచున్నాఁడు. తమ చరిత్రముఁ జెప్పి నా కుత్సాహము గలిగింపుఁ” డని ప్రార్థించెను. అందులకు జగన్నాథుఁడు తన చరిత్రనంతయుఁ జెప్ప వేంకటరాయలు సంతోషించి, దుశ్శాలువలు బహూకరించెను. ఆ బహుమానమును స్వీకరించి జగన్నాథుఁడు “రాజా ! నాదొక విన్నపము గలదు. సావధానముగా వినుఁడు. మా తాతగారి భరతనాట్యము నకు మిచ్చి మహోదారుఁడు కళాప్రియుఁడు నైన శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు మాకు గోదావరీప్రాంతమందలి ముంగొండ యను గ్రామము నగ్రహారముగ నొసఁగినాఁడు. రెండుతరము లుగ ననుభవించుచుంటిమి. ఎప్పు డేమైనఁ బ్రతిబంధకము లేర్పడిన రాజోద్యోగులు వచ్చి దొలఁగించి పోవుచుండిరి, ఇప్పు డా గ్రామములో మాకుఁ గానివా రొవివస్థమును

లేవనె త్తిరి. పన్ను లిచ్చుటలేదు. అందఱుఁ గలిసి కట్టుగ నున్నారు. మాకు విద్య గలదు. జీవనమున కా యగ్ర హారముమీఁది యాదాయము తప్ప వేఱొండులేదు. ఎటుల నైన ననుగ్రహించి మీ వంశీకులు దానమిచ్చిన వస్తువును మే మనుభవించునట్లు చేయఁ బ్రార్థన” అని విన్నవించెను. సభలోనివారెల్ల జగన్నాథుని దైన్యమునకు వగచిరి.

వేంకటరాయలకు వినుటకుసైతము హృదయవిదారకముగ నుండెను. అయిన నేమి చేయఁగలడు? ఎంతయో తడ వాలోచించెను. “పండితోత్తమా! ఏది యసాధ్యమో దాని నే కోరితిరి. మీకోరికను దీర్పలేనని చెప్పుట కెంతయో విచారించుచున్నాను. రాజ్యపరిస్థితులు సరిగ లేవు. మీప్రాంతమిచటికిఁ జాలదూరము. ఒకటిద్దరిని పంపినంత మాత్రము ననేమియుఁ గాదు. కనీస మొక నలువదిమందియైనఁ గావలయుచుగగా? నే నంతమందిని శత్రురాజ్యముగుండ నెట్లు పంపఁగఁగో తామే యూహించుకొనుడు. మే మొసఁగు సన్మానద్రవ్యముతోఁ గాలముఁ గడుపుఁడు” అని నూఱు మొహరీల నొసంగెను. జగన్నాథుని నోటినుండి మాట పెకలిరాలేదు. ఆశ నిరాశయయ్యెను. తన జీవితములో నిట్టి విపరీతఫలితము నెన్నఁడు నెదుర్కొనలేదు. ఇదియే మొదటిసారి.

గృహములకుఁ దిరిగి వచ్చెను. తండ్రికి జరిగిన వృత్తాంతమును వినిపించి, మన మగ్రహారముమీది యాశ వదలుకోవలెనని చెప్పెను. జగన్నాథుఁడు సంపాదించుకొని

వచ్చిన మొహరీలను జూచి యెల్లరు సంతోషించిరి. ఇంక సంపాదించకున్న లాభము లేదనియు, తా నందులకు బయలుదేరి నున్నాననియుఁ దల్లిదండ్రులకుఁ జెప్పెను. వారుఁ దమయేకైక పుత్రునికి వచ్చిన దురవస్థకు విలపిల్లిరి. ‘‘సంపాదనము పురుషలక్షణము. అడవిఁ గాఁచిన వెన్నెలవలె పాండిత్యమును వ్యర్థముగావింపనేల ? నా కేమియు భయము లేదు. దేశమును దిలిగి ధనమును సంపాదించుక రాఁగలను. ఈ దారిద్ర్యముతో నెంతకాలము క్రుంగవలె’’ నని విసుగుతోఁ జెప్పెను. ఎవరు నేమియు మాటలాడలేరి. మొహరీలనుమార్చి యవసర మైనపదార్థములఁ బేరుభట్టు తెప్పించెను.

జగన్నాథుఁడు విదేశగమనమునకు సిద్ధపడెను. తల్లిదండ్రుల కెంతమాత్రము నిష్టములేదు. కృతనిశ్చయమును మార్చుకొనఁ జాలనివాఁడయ్యెను. ఇంతకు జీవనమునకు సంపాదనకూడ యవసర మే! కామేశ్వరిలో నాందోళన మధికమాయెను. భర్తను వదలియుండుట దుస్సహము గదా? వలపుతడి యారని దాంపత్యము. కావలసిన వస్త్రములను, గ్రంథములను సేకరించి, తల్లిదండ్రుల పాదాభివందనమాచరించి, వారి యాశీస్సులఁబడసి, కామేశ్వరికి శీఘ్రమే వచ్చెదనని ధైర్యముఁ జెప్పుచు జగన్నాథుఁడా ముంగొండా గ్రహారమును వదలి విదేశగమనార్థము వెడలెను. కనుచూపు మేరవఱకు నతనిఁ జూచుచు పేరుభట్టు దంపతులు, కామేశ్వరి యొక నిట్టూర్పు విడిచిరి.

ప్రథమాధ్యాయము సంపూర్ణము.

వీరకంకణము

ద్వితీయాధ్యాయము

౧

కాశ్మీర దేశము భూలోకస్వర్గము. అచటి వనములు నందనోద్యానతుల్యములు. ఇది కవులు, పండితులు, యాత్రికులు చేయు వ్యాఖ్యానము. ఇం దతియోక్తి లేదు. కాశ్మీరము భరతఖండ సౌందర్యమునకు జీవగట్ట. ప్రపంచ దేశములలో నిట్టి సౌందర్యసీమ వేటొకటిలేదు. యుగయుగముల నుండి తన ప్రత్యేకతను నిల్పుకొని ప్రపంచ దేశయాత్రికుల నాకర్షించుచుండిన ధన్యదేశము కాశ్మీరము. దివ్యప్రకృతి సౌందర్యముతో, బాటు సకల విద్యాసాగరులతో వైజ్ఞానికాభ్యుదయమునంది యలరారినది. వైజ్ఞానిక మహత్వముతో, బాటు శిల్పకళా ప్రాభవము నోచుకొన్నది. శిల్పకళా ప్రాభవముతో, బాటు పారిశ్రామికాతిశయముతో విజృంభించినది. భారతదేశో త్తరభాగమునఁ గలదు. ఢిల్లీని ముఖ్యపట్టణముగ రాజ్యమేలు రాజులకు నది వేసవికాలపు రాజధాని.

మహోన్నత హిమవన్నగశ్రేణుల మధ్యఁ గాశ్మీర దేశము చూడఁ గనుల పండువుగా నుండును. *ఆ ప్రదేశపు

* భారత ప్రధాని పండిత జవహర్ లాల్ నెహ్రూ కాశ్మీరదేశ ప్రకృతి సౌందర్యమును గుఱించి 1940 సం.లో వెలువరించిన భానము లిందు గ్రహింపఁబడినవి.

రామణీయకత చూచువారలపై సమ్మోహనాస్త్రముఁ
ప్రయోగించినట్లుండును. ఆ పర్వతశిఖరములనుండి స్రవించు
హిమ జలప్రవాహములు, సరోవరములు . తీర్చిదిద్దినట్లుండి,
నానావిధ కుసుమ ఫలభరితములైన లతావృక్షపంక్తులా
భూభాగమునకు శృంగారరసము నింపుచుండెను. కాశ్మీర
ప్రకృతి సౌందర్య మనుభవైక వేద్యమేకాని, వర్ణించుట కసా
ధ్యము. గంభీరములై యంబరచుంబితములైన పర్వతశిఖర
ములు—నికటమైన యగ్గిరి కటకతటములు—వానికి నధః
ప్రదేశముల పాతాళలోకమును స్ఫురింపఁజేయు లోయలు—
వానిలోఁ బ్రవహించు శైలవాహినులు దృశ్యానుభూతములు
మాత్రమే! వీరయోధుని యుద్ధగతివలె నొక క్షణ మానం
దము—నొకక్షణము భీతియుఁ గొలుపుచుండెను. అచటి
ప్రకృతి పరిణామ శీలత్వము చూపఱకుఁ బ్రపంచ వ్యవస్థను
ద్యోతకముఁ జేయును.

ప్రకృతి కాంత తన యొయారపు నడకల సౌందర్యము
నచటనే కేంద్రీకరింపఁ జేసికొన్నది. ప్రకృతికన్య యొక్కొక
మాటు చిటునగవు లొలుకుచున్నట్లు — నొక్కొకతెటి
చింతముభారాక్రాంతయైనట్లు గన్పట్టును. దాల్ సరస్సునుండి
లేచు పొగమంచుపొరలు ప్రకృతి కన్యాముఖబింబముపై
నాచ్చాదితమైన మేలిముసుంగువలె భాసిల్లును. కాదంబిసీ
కాంత యొక్కొకతెటి పర్వతాగ్రములఁ గొగిలించుకొనును,
మటియొక్కొక్కమాటు దోబూచులాడు నర్భకునివలె చాటు
మాటుగ నా కొండలోయలోనికి దిగజాలుచుండును. ఆ

శోభావిలాస మా సుందరారామ నీమలలోఁ జూచువారికి
రసోన్మాదముఁ గూర్చునట! అ దృశ్యములు సాన్నిక జగ
తిలో మానవునకుఁ గలుగు ననుభూతివ లెనుండును. మానవ
జీవితములో నావిర్భవించు దుస్సాధ్యములుననంతములునై న
వాంఛా విశేషములవలెనే ప్రకృతి లీలలు గోచరించెడివి.
స్వప్నములో సాక్షాత్కరించు ప్రియురాలి సుందర ముఖార
విందము శృంగారరసము మేనఁ జిలుకరించి, జాగృతిఁబొంది
నంతనే యదృశ్యమైనట్టు లచటి ప్రకృతిశోభలు వెలారు
చుండును.

కాశ్మీరపు లావణ్యము, ప్రకృతి సౌందర్యము తనివి
దీటఁ గ్రోలి యానంద వివశుఁడుగానివాఁ డండఁడు. దానికి
ముఖ్యపట్టణము శ్రీనగరము. రెండు ప్రధాన విభాగము
లతోఁ గాశ్మీర మొప్పుచున్నది. ఒక ప్రాంతముశ్రీనగరము
మఱొక ప్రాంతము జమ్మూ. శ్రీనగరమునుండి జమ్మూకు
బోవునప్పుడు సుప్రసిద్ధమైన 'కాశ్మీరలోయ'గుండా ప్రయా
ణముఁ జేయవలసివచ్చును. అది చాల లోఁతైన లోయ,
యాత్రికు లాలోయ నధిగమించి, యెత్తుమీఁదికిఁ బోను
బోను చక్షూ రమణీయములైన మనోహర దృశ్యము లనే
కము గనిపించును. ఆ యెత్తుపైనుండి యొక సొరంగముఁ
బ్రవేశింతురు. అచ్చటినుండి పాతాళలోకమువలెఁగనుపట్టు
కాశ్మీరలోయఁ గాంచిన, ననిర్వాచ్యము, ననుపమమునై,
మహాలావణ్యము నోఁచుకొనిచారణగానముచేఁజరిత్రప్రసిద్ధ
మైన 'కాశ్మీరలోయ' నేత్రపర్వముగ నుండును. ఆ హిమ

చ్చన్నగిరి శృంగములపై బడు సాయం ప్రస్ఫుట రాగరంజిత
సూర్య స్వర్ణ కాంతులు నలుగడలఁ బసరితములై మహానంద
సంధాయకములుగా నుండును. ఆలోయలోనుండి సెలయేళ్ళు
ధ్వని దూరమున నున్నవారికి మంద మధుర సంగీతమువోలె
శ్రవణానంద సంధాయకము.

కాశ్మీరము భారతదేశమునకే కాక ప్రాకృభాగ
మున కంతటికిఁ గ్రీడారంగము కాఁగలిగిన సౌందర్యసీమ.
విదేశయాత్రికుల కియ్యది కొన్ని శతాబ్దములనుండి వినోద
విహారప్రాంతము. కాళిదాసాది మహాకవుల భావనాజగ
త్తులోఁ దన యసమాన రమణీయకతచే స్థాన మేర్పఱచు
కొన్నది. బౌద్ధభిక్షువుల కొకప్పుడు యాత్రాస్థలము. భారత
దేశములో నార్యప్రవేశమునకు సుస్వాగత మిచ్చిన పుణ్య
భూమి. జలప్రవాహములచేఁ బరిసరప్రాంతము నంతయు
సస్యశ్యామలముగఁ జేయఁగలిగిన సారవంత భూభాగము.

అచటి ప్రకృతిశోభ కెంతటి మహత్తుగలదో, కళలకు
నంతియే కలదు. కాశ్మీర శాల్వలు ప్రపంచములో సుప్రసిద్ధ
ములు. తమ కళావైదగ్యముతోఁ దీరగెలు, పూలు, చెట్లు
బట్టుశాల్వలపై జలీతో నగిషీపనిచేసి కాశ్మీరీయులు ప్రపంచ
దేశములకుఁ బంపుచుండిరి. భారతదేశపు సరిహద్దులలోఁ
గల దేశములందు కాశ్మీరవస్తువు లెక్కుడుప్రచారమందెను
మొగల్ నవాబులు కాశ్మీరశిల్పము నెక్కువగఁ ప్రేమించు
వారు. వారి వేషాదికములకు, వారి రాణుల వస్త్రములకుఁ
గాశ్మీరమునుండి నిపుణుల రావించి, జలీతో నగిషీలు

చేయించుకొనెడివారు, ఈవిధముగ వారికళ రాజాదరణ పాత్రమయ్యెను.

కాశ్మీర దేశము లతానికుంజములతోడను, సెలయేళ్ల తోడను, తీర్చిదిద్దినట్లుండు వృక్షరాజములతోడను నొక యుద్యానవనమువలెఁ గనపట్టును. ద్రాక్షాలతలువిశేషము రుచికరమైన నీమరేఁగు పంట కది పెట్టినది పేరు. భారత దేశమున కుంకుమపూవువిపరీతముగలభించుప్రదేశమదియే. వరి, గోధుమ. శ్రీగంధపుచెట్లు ముఖ్యమైన పంటలు. కాశ్మీరాంగనలలోని ముగ్ధమోహనలావణ్యము వర్ణనా తీతము. అచటి ప్రజల నాగరికత స్వభావసిద్ధమనవచ్చును. కృత్రిమము మాత్రము గాదు. భారతదేశములోఁ గలుగు రాజకీయపరిణామము లెట్లున్నను వారిలో మార్పులేదు. విక్రమాదిత్యుని కాలములో వారి పరిస్థితి యెట్లున్నదో యక్బరువఱకు సంతే, హిందు-మహమ్మదీయులు మతములఁ బట్టి విడిపోక నిర్దురుఁ గలిసి మెలసి యుండిరి. కొంతకాల మొకరితో నొకరు బాంధవ్యములు నెఱపుకొనుచుండినట్లును జరిత్ర సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది. సంస్కృత మహాపండితులకుఁ గాశ్మీరదేశము కాణాచి. అచటి బ్రాహ్మణులు విద్యా సాగరులు.

శ్రీనరము ముందు జీలమునది కలదు. వేసవికాల ములోఁ గొందఱు తెప్పలలోనె సంసారములు పెట్టుకొని జీలమునదిలో నుండెడివారు. కేవలము మంచుకరఁగిన నీటి తోనే జీలమునదిప్రవహించును. వేసవికాలములోమాత్రము

పంజాబ్ దేశము మీఁదుగఁ గాశ్మీరమునకుఁ బ్రజలు నడచి పోవుచుండిరి. వర్ష కాలమున మార్గమంతయు హిమముచేఁ బంకిలమై యుండును. ఒంటెలు, గుఱ్ఱములపై మాత్రమే ప్రయాణము చేయుచుండెడివారు. కావున భారతదేశవాసు లతోఁ గాశ్మీరీయుల కెక్కువ రాకపోకలు లేకుండెను. తన కళా, వైజ్ఞానికాతిశయముచే భారతదేశములోఁదమపలుకుఁ బడిని వ్యాపింపఁ జేసుకొన్నది. కవులు తమ భావనాజగత్తు నకు మెఱుఁగుఁ బెట్టుకొనుటకుఁ గాశ్మీరమును దర్శించు చుండిరి. ఇది యాదేశపు స్థితి.

జహంగీరు శృంగారలోలుఁడు. కళాభిమాని, అతని యభిమానపాత్రము కాశ్మీరము. మొగల్ సామ్రాజ్య మా సేతు శీతనగపర్యంతము వ్యాపింపఁ జేయవలెనని అశ్బరు చక్రవర్తి యాశయము. తన రాజ్యములోఁ బ్రజ్వరిల్లు విప్లవము లడంచుకొనవలెను. పరరాజ్యక్రమణమునకుఁ గృషి చేయవలెను. ఈచరిస్థితిచే జహంగీరుసతతముయుద్ధములలో నిమగ్నుఁడై యుండెడివాఁడు. విశ్రాంతి దొరకినపుడు మాత్రము కాశ్మీరమునకు వచ్చి సుఖముగఁ గాలము గడపు చుండెను.

జహంగీరుత్రాగుబోతు, కాశ్మీరములోని ద్రాక్షాసవ మన్న నతనికి కడుంగడు ప్రీతి. అందుచే సపరివారముగఁ గాశ్మీరయాత్ర తిరుచు చేయుచుండెను. మధుపానమత్తుఁడై నప్పుడు కళాప్రియత్వ మతని వెన్నంటును. దానంజేసి కవులను, గాయకులను, పారశీకపు సౌందర్యవతులైన నర్తకులను,

రాండ్రను వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చువాఁడు. ఆ నవకవితారస
వాహినులలో, నావీణా క్వణన్నిర్గత రాగమాలికలలో,
శృంగారలీలా నటసానుభూత భావనాజాలములో మహానంద
మనుభవించుచుండెను.

శ్రీనగరములోఁ దన నివాసమునకై ప్రత్యేగముగ
నొక మహామందిరమును జహంగీరు నిర్మించుకొన్నాఁడు.
అందు వివిధలతా నికుంజములు, వృక్షములు గలవు. ఉదయ
భాను కిరణముల విచ్చిపోవుచుండు పొగమంచుల నా
యుద్యానములోఁ గాంచి జహంగీరు ప్రకృతి విశేషములకుఁ
దనలోఁ దానే యాశ్చర్యపడుచుండెను. మహాపండితులచే
సంస్కృతము నేర్చువాఁడు. సంస్కృతము రానిదే భారత
వాఙ్మయములోని గొప్పతన మెఱుంగఁ జాలనని గుర్తించి
నాఁడా జహంగీరు. ఇప్పుడు సంస్కృతమాతని యభిమాన
భాష. కాశ్మీరములో జహంగీరు నిత్యకృత్యము విద్యా
వ్యాసంగము, కళాపోషణ, ద్రాక్షాసవపానము. అతనిలోఁ
జింతా రేఖ లన నెట్టులుండిడెవో కాంచిన వారెవరును లేరు.

—

౨

విద్యా-విత్త సంపాదనలకు మేర లేదు. ఎంతచదివినను
జదువవలసియే యుండును, అటులనే విత్తముగూడ, కోట్లకు
పడగలెత్తినను సంపాదించుట మానుకొందురా? ఇట్టి వ్యవ
స్థయే సంఘముయొక్క యొడిదుడుకులకుఁ గారణమని చెప్ప
వచ్చు. మానవుఁ డాశాబద్ధుఁడు గాకున్న ప్రపంచ తత్త్వమే

వేటుగనుండెడి దేమో ? అభ్యుదయవాంఛయే మానవుని విచిత్రగతుల నాడించుచుండును. అది మాయ యనుడు. సృష్టివైపరీత్య మనుడు. ఇట్టి మహా త్తరప్రభావము సృష్టిలో నిమిడించిన దేవునకు నమోవాకములు. ప్రతివారు దెలిసికొనియుఁ దప్పుటడుగులు వేయుచుండిరన్న నింక నెట్లు వ్యాఖ్యానించఁ గలము ? ఈ విచిత్ర పరిణామముల కంతటికి మానవునిలోఁ బ్రజ్వరిల్లు నాశాశ్చోతియే కారణము. అట్టి యాశాశ్చోతియే జగన్నాథుని దేశాంతరగతుఁ జేసినది. కష్టసుఖములకు గాఁక తేలునట్లు గావించినది. అగ్నితప్త మైనఁ గాని బంగారము కల్మషరహితమై, పరిశుద్ధ మెట్లు గాదో, యటులనే మానవ జీవితము కష్టపరంపరాయ త్త మైనఁగాని శోభింపదు.

జగన్నాథుఁడు గోదావరీ ప్రాంతమును దాటినాఁడు, బరు వెక్కిన హృదయముతో గంతవృద్ధానము లేకయే ప్రయాణము సాగించుచుండెను. దినమున కొక గ్రామము. అప్పుడప్పుడు నుపవాసములు. శరీరము బలవంతముగ ముందుకుఁ బోవుచున్నను, కామేశ్వరీ ప్రేమపాశ మాతరుణహృదయమును వెనుకకు లాగుచుండెను. పతాకధ్వజము ముందునకుఁ బోవుచున్నను గాలిచే నాచీనాంశుకము వెనుకకుఁ బోవునట్లున్నది, తల్లిదండ్రులఁ దలఁచుకొన్న పుట్టెడు దుఃఖముతోఁ గ్రుంగువాఁడు. తన మహాప్రస్థానమునకుఁ దుదియ య టు పట్టుటలేదు. పిచ్చివానివలె నతఁ డంతరంగములో నేమేమో యూహించుకొనుచుఁ బ్రయాణము సాగించుచుండెను. ఒక పక్షము నడచి గోల్కొండ సమీపించెను.

అచటఁ బండిత సత్కారము జరుగునేమోయని ప్రయత్నించి చూచినాఁడు. తన పథకము కుదుర లేదు. నాటి గోల్కొండ నవాబు కవి, పండితుల సన్మానించుట నాచారముగఁ బెట్టు కొనలేదు. గత్యంతరము లేక నచటినుండి మఱలఁ బ్రయాణమయ్యెను.

ఒక మాసము నడచి మహారాష్ట్రముఁ జేరెను. అచ్చట రెండు మూఁడు చిన్న సంస్థానములు పండితపోషణ గావించెడివి. ఆ యాస్థానములకు వెళ్ళి తన పాండితీ ప్రకర్షఁ జూపినాఁడు. గంగాప్రవాహమువలె స్వచ్ఛమై, సముద్రమువలె గంభీరమై, ద్రాక్షారసమువలె మధురమైన జగన్నాథుని వాదనాతిశయమునకు వారఁబెరువొందిరి. ఆ రాజులు చేసిన సన్మాన మందుకొనెను. మహారాష్ట్రుల యాచారము, వారి వేషభాషాదు లతనికి నచ్చినవి. ఆ స్త్రీలలోఁ గనిపించు బిగి, రూపలావణ్యము క్రొత్త చవు లూరించెను. కొన్నిమాసము అచటనే యుండి మహారాష్ట్రభాషను నేర్చెను. వారినాగరికత నభిమానించినాఁడు వాడును జగన్నాథుని రూపసంపదకు నాశ్చర్యచకితులై యతనిఁ జాలమర్యాదగఁ జూచుచుండిరి. ఆ రసికత్వములోఁ బడి తల్లిదండ్రులను, గ్రామమును మఱచెను. ప్రేమపాత్ర మైన ప్రియురాలి విషమునుఁగూడ నతనికిఁ దట్టుటలేదు.

గుజరాతు నంతయుఁ గ్రుమ్మరెను. భగ్నావశిష్టములై తన పురాశోభలఁ బ్రతిబింబించుచున్న సోమనాథేశ్వరాలయముఁగాంచి బాష్పముల రాల్చినాఁడు. అచటి నాంధ్ర

దాయములు, స్త్రీల వేషాదికము లతని మనస్సున హత్తు
కొన్నవి. తరువాత నిప్పులు చెఱఁగు బుందేలుఖండవాసుల
ప్రతాప ప్రజ్వలనముఁ గాంచి వీరావేశుఁ డయ్యెను. గుజ
రాత సారస్వతములోని మాధుర్యముఁ జవిచూచినాఁడు.
భాషలు సాధ్యమైనన్ని నేర్వవలయునని పట్టుదల. ఆర్యభాషా
కుటుంబమునకుఁ జెందిన భాషలకు సంస్కృతముతో సంబంధ
మెక్కువ. అందుచే జగన్నాథున కే నూత్నభాషయైనను
గొన్ని నెలలలో సాధించుటకు వీలు. తన పర్యటనముఁ
గేవలము ధనసంపాదకు మాత్రమే గాక, విజ్ఞానసంపాద
నార్థముగను భావించెడివాఁడు. అందువలన నేదేశమేగిన
నచటి భాష, సారస్వతముఁ దెలిసికొనవలయునని యుబ
లాట. ఈ పద్ధతిచే నతని పాండిత్యము, కవితాలోకము
సువిశాలమగుచుండెను. సమస్తభాషా, సారస్వత సాంప్ర
దాయము లతనితో జీర్ణించినవి.

త్రివేణీ సంగమము గమ్యస్థానము. విపరీత ప్రయాణ
శ్రమముతో నా పుణ్యస్థలముఁ జేరుకొన్నాఁడు. సత్త్వ రజ
స్తమో గుణము లైక్యమైన ట్లచట గంగా, సరస్వతీ,
యమున లైక్యమైనవి. వానితోఁబాటు సంస్కృతము,
ప్రాకృతము, ప్రాకృతాభాసములకు నదియే సంగమ ప్రదే
శము. ఆ రోజులలో నదియు నొక విద్యాకేంద్రముగఁ బేరు
వడినది. అచటి విద్వాంసులను దర్శించినాఁడు. తన సకల
శాస్త్రవిజ్ఞానముచేఁ బండిత పరిషదమువారి మెప్పునొందెను.
స్థలప్రభావమో, జలపాన విశేషమోకాని త్రివేణీసంగమ

ములోఁ జదువు విద్యార్థులకుసులభముగ విద్యపట్టపడుచుండె
డిది. వందల సంవత్సరములనుండి జరుగు కుంభమేళముఁ
దిలకించి నాడు. అప్పుడు జరిగిన యఖిలభారత విద్యత్పరిష
త్తులోఁ దన ప్రతిభా విశేషముఁ బ్రదర్శించి యొక మాఱు
భారత ప్రఖ్యాతిని సముపార్జించెను. దేశములోని నలు
మూలలఁగల పండితులతోఁ బరిచయము. కాశీ మహారాజు
జగన్నాథునకుఁ గాశ్మీర శాల్య నొకటి బహూకరించెను.

సత్యహరిశ్చంద్రుని గతినపరీక్షకుఁ గుఱిచేసినచోట, వ్యాసుని భిక్షాపాత్రను నిర్దాక్షిణ్యముగా నింపక కోపకార
ణమై శాపఫల మనుభవించిన పట్టణము, బుద్ధుని మహా
నిర్వాణముతోఁ బ్రపంచప్రసిద్ధమైన పవిత్రప్రదేశము, వీర
శైవసాంప్రదాయముల నున్నతివహించిన మహానగరము,
శంకరాద్వైతవాదపరంపరవ్యాప్తికిఁ గేంద్రము, భాగీరథీ
పవిత్ర ప్రవాహవృతము, నిరతఘంటారావ సకలదురితక్షయ
స్థానము, చతుర్వేదమంత్రఘోషావిరూఢత బ్రహ్మవిద్యా
నిలయము, సకలమానవముక్తిమార్గైక సాధనము, మహా

విద్వాంస సంసేవితము, విశ్వనాథ పాదకమలశోభితము,
అన్నపూర్ణా వరప్రసాదిత నానైశ్వర్య సంయుక్తము, విశ్వ
కళాపరిషన్నాడితము నయిన కాశీఁ జేరుకొనియెను జన్మము
తరించినట్లుగా జగన్నాథుఁడు భావించెను.

కాశీపట్టణములోఁ బ్రవేశించుటతోడనే జగన్నాథున
కమితోత్సాహము గలిగినది. విద్యాలయముఁ బ్రవేశించెను.

అధ్యాపకబృందముతోఁ గృతసత్కారమునఁ జేసి కొంతకాల
మచట గౌరవవారిధిగా నుండెను. తండ్రికి గురువు, వ్యాకరణ
మునఁ బ్రామాణికుఁడు నయినట్టి శేషవీరేశ్వరునితోఁ దన
యధ్యయన జిగీష వెలువరించెను. శేషవీరేశ్వరుఁడును
స్వపాండిత్యమును నూటిపోయఁ దగిన ఛాత్రనతంసుఁడు లభిం
చెనని పరమానందభరితుఁ డయ్యెను, వ్యాకరణము సమగ్ర
ముగఁ బాఠముఁ జెప్పెను. శబ్దశాస్త్రమును ఋణ్యముగ
బోధించినాఁడు, న్యాయ, వై శేషిక, మీమీంసా, సాహి
త్యాదులఁ దకశంక ప్రతిభాసంపన్నుఁడై జగన్నాథుఁడు
కాశీలోఁ గొంతకాలము గడపెను. అరబ్బీ, పారశీకభాష
లను నేర్చినాఁడు. అష్టభాషాప్రవీణుఁ డను ప్రఖ్యాతిని సము
పార్జించి కాశిని వదిలి దేశయాత్రకు మఱల బయలుదేఱెను.

మొగల్ చక్రవర్తులు సాహిత్యలంపటులు, కళా
పోషకులనియు జగన్నాథునకుఁ దెలియవచ్చినది. అటనటఁ
దిరుగుచుఁ బ్రాచీన భారత విజ్ఞానఖని యని పేరువడిన
నలందా విశ్వవిద్యాలయము దర్శించినాఁడు భట్టోజీ యితని
కంటఁబడెను. జగన్నాథుని మేనిపైఁగల కాశ్మీర శాలువను
జూచుటతోడనే భట్టోజీ కనులు గుట్టినవి, వాదప్రతివాద
ముల జగన్నాథు నవమానపఱచఁ బ్రయత్నించెను. జగ
న్నాథుఁడు సామాన్యమాత్రుఁడా? భట్టోజీ పుట్టు పూర్వో
త్తరములఁ దెలిసికొనెను. శేషావతారమని మహాప్రఖ్యా
తుఁడై కాశీవ్యాకరణాచార్యసీతమెక్కిన యాంధ్రుఁ డగు
శ్రీకృష్ణపండితునియొద్ద విద్య నభ్యసించె ననియు నతని

శిండన మండనాదుల నెదుర్కొన్న గురుద్రోహి యనియు
 నెఱింగెను. దానితోఁ జగన్నాథుని యొడలు మండినది.
 వాదప్రతివాదములకుఁ బూనుకొన్నాఁడు. బ్రహ్మాండమైన
 పండితపరిషత్తు సమక్షములోఁ బ్రచండపాండితీచర్చ. తుదకు
 భట్టోజీ లొంగిపోయెను. జగన్నాథుని తుమాపణ వేఁడు
 కొన్నాఁడు. దానితో నతని కీర్తియు తరహిందూస్థానమం
 దంతట వ్యాపించెను.

ఒకనాఁడు కనుగూర్చినంతనే మధురముగ్ధమైన తన
 ప్రియురాలి ముఖారవిందము, నా లవలీకపోలములపై. గాఱు
 బాష్పబిందువులు ప్రత్యక్షము. వెంటనే మేల్కొనియెను.
 ఒకవైపు పాండిత్య దిగ్విజయోత్సాహము. వేఱొకవైపు
 నాత్మీయుల దీనస్థితి. ఈ రెంటు జగన్నాథుని మనస్సు
 చీకాకుపడెను. తుదకునిగ్రహముఁ దెచ్చుకొన్నాఁడు. మఱులఁ
 బయనము. యమునాతరంగోచ్ఛ్చిత బిందు సిక్త శీతల
 ప్రత్యూష పవనాంశురములు జగన్నాథునకు మేనుపులకరింపఁ
 జేసినవి. మొగలు సామ్రాజ్య గర్వరేఖ లా రాజప్రాసాద
 ములలో దృగ్గోచరమగుచుండెను. ఫతేహసిక్రీ సింహద్వార
 మందలి శిల్పకళావైభవము మొగలుచక్రవర్తుల కళాప్రియ
 త్వముఁ జెప్పకయే చెప్పుచుండెను. వీధులు సువిశాలములు.
 పట్టణమందలి గృహముల నిర్మాణము హిందూ-మహమ్మదీయ
 సాంప్రదాయైక్యతను నోచుకొన్నది. పట్టణము
 ప్రశాంత వాతావరణముతోఁ గూడియుండెను. యాతా
 యాతజను లా జగన్నాథు నాపాదచూడముఁ బరీక్షించు

చుండిరి. కాశ్మీరశాలువయే యాతని మహాపండితుఁ డని
యెల్లరకుఁ బరిచయము చేయుచుండెను. యాత్రీకుల సౌక
ర్యార్థము నిర్మింపఁబడి, వివిధగతుల నివాసయోగ్యమైన
సత్రముఁ బ్రవేశించెను. అచటి రాజకీయోద్యోగు లుచిత
రీతిని గౌరవించిరి.

—

3

అక్కరు భారతదేశము నంతయుఁ దన యేలుబడి
లోనికిఁ దీసికొనిరావలెనని ప్రయత్నించెను. ఉత్తరహిందూ
స్థానమంతయు స్వాధీనముఁ జేసికొన్నాఁడు. కన్యాకుమారి
వఱకు నాక్రమింపఁ బ్రారంభించెను. దక్కనులోఁ గొంత
భాగము మాత్రము స్వాధీనమైనది. రాజపుత్రుల ప్రతా
పాగ్నిజ్వాలలు మొగలు సామ్రాజ్యమునకు నలుమూలలఁ
గ్రమ్ముకొన్నవి. వాని నిరోధముతోడనే కాలము గడచెను.
వివిధ నూతన సంస్కరణలఁ బ్రవేశపెట్టి తన పరిపాలనా
సామర్థ్యముఁ బ్రదర్శించెను. సామ్రాజ్యమును లాహోర్,
కాబూల్, ముల్తాన్, ఢిల్లీ, అజ్మీర్, అహమ్మదాబాద్,
మాల్వా, ఆగ్రా, బెంబే, అలహాబాద్, బీహార్, బెంగాలు
రాష్ట్రములుగా విభజించి పాలించినాఁడు. రాష్ట్ర, కేంద్ర
ప్రభుత్వ సంబంధబాంధవ్యములలోగొప్పరాజకీయత త్వజ్ఞత
నిండుకొనియుండెను. ఏది యెట్లున్న నక్కరు హిందూదేశ
చక్రవర్తి బిరుదాంకితుఁడు. సమర్థులు, రాజ్యాంగనిపుణులు
నైన మంత్రులు, సేనానులు సహాయముకాఁగా విదేశీయులు

సైతము నివ్వెఱపోవునట్లు రాజ్యమేలెను. ఆసియా మధ్య ప్రదేశములో మొగల్ సామ్రాజ్యభానుఁడు దివ్యప్రకాశ మానుఁడై యుండె నని చరిత్ర తెల్పుచున్నది.

అక్కరు కాలమున నుత్తరభారతము దేఁడుకోట్ల జనులు, దక్షిణభారతమున నెనిమికోట్ల జనులు నుండిరి. ఇందులో హిందూ-మహమ్మదీయమతములవారుఁ గలరు. అక్కరు సర్వమతముల గౌరవించినాఁడు. క్రీస్తు మతముగూడ నాయన యభిమానపాత్రమయ్యెను. కళలను బోషించెను. సారస్వతము నభివృద్ధిపఱచినాఁడు. అక్కరు భోగలాలసుఁడు. ఆ భోగలాలసత్వమే మొగల్ సామ్రాజ్యైశ్వర్యము నెంతో కుంటువడఁ జేసెను. ఇందులకుఁ దార్కాణముగా నెచ్చటనున్నప్పటికినీ అక్కరు గంగాజలమునేయుపయోగించడివాఁడట! ప్రతిదినము పర్వతములనుండి మంచుగడ్డ తెప్పింపఁబడుచుండెను. ఫలములు కాశ్మీరము కాబూల్ మొదలగు ప్రాంతములనుండి గొనిరాఁబడెడివి. వేషాభరణాదులకు, నాడంబరములకు ధన మధికముగా వ్యయింపఁబడుచుండెను. నాటి దర్బారు జీవితము విలాస భూయిష్టము.

తాలు కరఁగించు విమల గాంధర్వవిద్యా పారీణుఁడు మ్రోడువారిన తరులతాదులఁ జిగిరింపఁజేయు సంగీత మాంత్రికుఁడు నని సుప్రసిద్ధి వహించిన తానీస్ అక్కరు చేత సత్కృతుఁడు. సంస్కృతము, హిందీ, పారశీ భాషలున్నతి వహించినవి. భారతసంస్కృతిని సహస్రముఖముల

జాటు రామాయణ, మహాభారతములు పారశీ భాషలో ననువదింపఁబడెను. చక్రవర్తికి ప్రాణ మిత్రము, నేదాంతి, కవియు నయిన అబుల్ ఫజల్ అక్బరు తర్వాతఁ బేర్కొనఁ దగు వ్యక్తి, మొగలు చక్రవర్తులలోనొక్క అక్బరే భారత నాగరికతను బెంపొందించిన మహామహుఁడు. మూఢ మత విశ్వాసము లతని దరిఁజేర రా లేదు. అన్ని మతగ్రంథములను సర్వమతప్రచారకులను నిష్పక్షితముగనే గౌరవించెను. ఆనాఁడు తన పుస్తకభాండాారములోఁ గల లిఖితగ్రంథముల సంఖ్య యిరువదినాలుగువేలు †అక్బరు ముద్రణాసౌకర్యము దేశము దున్నప్పటికి నందుల కేలనో ప్రయత్నింప లేదు.

అక్బరు (1562 సం) ముస్లిం భక్తుని గోరీని దర్శించు టకై అజ్మీరు వెళ్ళెను. అంబర్ రాజ (రాజపుటానా, జయ పూర్) కుటుంబమునకుఁ జెందిన బిహారిమల్లు పుత్రికను వివాహమాడెను. ఆమె యుస్లి నామధేయము మార్చ్యం జమాని (జహంగీరు తల్లి). లాహోరునుండి ఆగ్రా సమీప మునఁ గల ఫతేహసిక్రీకి 1598 సం. లో సామ్రాజ్యపీఠము మార్చెను.

క్రీ. శ. 1569 సం లో అక్బరునకు సలీం జన్మించెను. విద్యాసముపార్జన మాతని బుద్ధికుశలత నభివృద్ధిఁ గావించెను పారశీ. హిందీ భాషలను నేర్చినాఁడు. చారిత్రక, భౌగోళిక

---

†వాని విలువ రు. 6,463.731. క్రీ. శ. 1550 సం. ముననే గోవా క్రైస్తవ ప్రచారకులవలన భారతదేశములో ముద్రణాయంత్రము లేర్పఱు పఁబడియుండెను.

ప్రాకృతిక విజ్ఞాన కళలం దభిమానము మెండు. క్రమశః
వేట ఖడ్గపాండిత్యము లాతని యభిమానపాత్రములయ్యెను.
నూనూగుమీసాల నూత్నయావనమందే మధ్యపానమున
కలవాటుపడెను. మాన్ బాయితో వివాహము. ఖుస్రూ
జనించెను. మహాక భార్యయైన జగతీగోపై వల్ల ఖుర్రం
(షాజహాన్) మొగల్ సామ్రాజ్యాబ్ధికిఁ జంద్రుడై పుట్టెను.
జహంగీరు తుదకిరువదిమందిభార్యలను వివాహమాడినాఁడు.
సౌందర్యప్రియుఁడు. నిరంతర ద్రాక్షాసవపానము, ఆతని
కనులలో శృంగారదేవత తాండవమాడుచుండును. శరీర
ములోఁ బ్రతాపరేఖలు ప్రతిబింబించెడివి. మనము కళా
మయము. ఆలోచనలు సామ్రాజ్యాధికారవాంఛా ప్రస్ఫురి
తములు. ఎంత యుత్సాహియో యంతటి యుద్రిక్తుఁడు.
ఎంత యుద్రిక్తుఁడో యంతటి సాహసీ.

సలీం కోరిక లీరిక లెత్తినవి. రాజ్యాధికారమున
కుట్టూతలూగుచుండెను. తండ్రి సహజమరణముఁ బొందఁ
డని నిశ్చయించుకొన్నాఁడు. సహనము జాతినది. తిరుగు
బాటు చేయక తప్పనిది కాదు. 1601 సం. లో అలహా
బాదునకు వెళ్ళి పాదుషా బిరుదమును దనకుఁ దానే ప్రక
టించుకొనెను. అక్కరు ప్రియమిత్రుడైన ట్టిఅబుల్ ఫజల్ చే
దనకు లొంగిపొమ్మని చెప్పి పుత్తెంచెను. అందులకు సలీం
మియ్యకొన లేదు. అబుల్ ఫజల్ మార్గమధ్యములో
వధింపఁబడెను. అందులకుఁదనప్రేరేపణ కలదని సలీం తుదకు
దోషము నంగీకరించినాఁడు. అక్కరుకియ్యది యశనిపాతము.

పుత్రుని యత్యాచార మాయన హృదయమును దహించి నది. కడపటికి అక్కరు జీవనపాత్ర విషాదరసభరితమయ్యెను. కుమారునకుఁ —దన కధికప్రేమపాత్రుఁడైన మనుమఁడు ఖుస్రూ మధ్య సింహాసనమునకై సాయుధ సంఘర్షణ తప్ప దనుకొన్నాఁడు. తనకు వ్యతిరేకమైన కుమారునకుసింహాసన మప్పఁ జెప్పుట అక్కరున కిష్టములేదు. సలీం కుమారుఁడు, సత్పాత్రుఁడై నై నఖుస్రూను పట్టాభిషిక్తుఁ గావింపఁ బ్రయత్నము. అక్కరు సాధ్యమైనన్ని రీతులఁ బుత్రుని లోఁబఱచుకొనఁ బ్రయత్నించెను. ఒకమాటు సలీం ఆగ్రా సమీపములోఁ దండ్రుని సమాధానమునకై కలిసికొనుట కొప్పుకొనెను. తండ్రునికి నమస్కరించునపుడు సలీం బంధింపఁ బడి దేహ మలయునట్లు కొట్టఁబడెను. కొంత కాలమునకుఁ గోలుకొన్న పిమ్మటఁ దండ్రునికి దాసోహ మన్నాడు. సలీం తిరుగుబాటు ఫలరహితమైనది. అక్కరునకు మరణకాల మాసన్నమయ్యెను. అతిసారవ్యాధి. కష్టముతో నాల్గు వారములుగడిపి యిహలోకయాత్రను జాలించెను. తుది ఘడియలలో సలీమును రాజపదవి కంగీకరించినాఁడు. మొగలు సామ్రాజ్య చరిత్రలో ఒక ఘట్టము ముగిసినది.

ఖుస్రూ రాజ్యాధికారమునకుఁ బ్రయత్నించెను. రాజా మానసింగ్ తోడ్పాటుతో పోరాడినాఁడు. తిరుగుబాటు విఫలమయ్యెను. నూరుద్దీన్ మహమ్మద్ జహంగీర్ అను పేరుతో సలీం సింహాసనమెక్కినాఁడు. ఉద్రిక్తులై యున్న ప్రజానీకమునకు ఇస్లాము మతమును రక్షింతును, ఖుస్రూను

క్షమింతునని జహంగీరు ప్రకటించెను. ప్రజలు శాంతులైరి. అబుల్ ఫజల్ ను జంపిన రాజపుత్రుఁ డగు భీమసింగ్ కు గొప్ప యుద్యోగమిచ్చుట ప్రజ కసంతృప్తిని గలిగించెను. ఎన్నియొడిదుడుకులున్నప్పటికిని సామ్రాజ్యమునంతయుఁ గన పిడికిలిలోనికిఁ దెచ్చుకొని రాజ్యమేలుచున్నాఁడు జహంగీరు.

ఖుస్రూ ఉద్యమమును ద్యజింప లేదు. అనుమానముతో జహంగీ రాతనిపైఁ గఠోరనియముల నమలుపఱచెను. స్వేచ్ఛగ తిరుగనీయలేదు. ఆగ్రా కోటలో బంధింపఁబడి నాఁడు. తనకన్న ప్రజాదరణము గుఱుతించి ఖుస్రూ కోట నుండి తప్పించుకొని పాటిపోయెను. పంజాబును స్వాధీనము చేసికొని, యుద్ధమునకై వచ్చిన తండ్రిని లాహోరులోఁ దిరుగఁ గొట్టెను. చంపుటకు సైతము ప్రయత్నించినాఁడు. కాబూల్ మొదలగు చిన్నచిన్న దేశముల నాక్రమించు కొనుచు, ప్రజాభిమానము తనకే కలదను గర్వముతో విజృంభించుచుండెను. కడకు తండ్రిచే బంధితుఁడై ఖుర్రం పర్యవేక్షణక్రింద నుండవలసివచ్చినప్పు డతనిచేతనే నిహతుఁ డయ్యెను. ఖుస్రూ పట్టుదలమాత్రము ప్రశంసార్హము.

జహంగీరు కనులలో నరుణరాగము ప్రస్ఫురితము, హస్తములో స్వర్ణచషకము. అందచందము లుట్టిపడు స్థానో పరిభాగములోఁ బ్రత్యంగచలన్నాట్యమాధురులఁ గులుకు నవయావనోన్మత్త కాంతామణుల సేవ. ప్రతిక్షణము జహంగీరున కానందసామ్రాజ్యపు మెట్టవలె నుండెను. మాలతీసుమమునకు సుగంధము తోడై నటుల నాసౌందర్యా

కృతికి రాజరీవి. ఆతని పెదవులు స్మితకన్యావిహారరంగములు. వక్షస్థలము వీరలక్ష్మీనివాసస్థానము. భుజములు ప్రతాపాతి శయద్యోతకములు. నడకను మద మత్తేభ గమనముతోఁ బోల్చినచ్చును. జహంగీరు దృష్టిలోఁ బ్రపంచములోఁ గని పించు వస్తుజాలమంతయు శృంగారమయమే. ప్రతిదానికి నేదో యొక ప్రయోజనము నూహించుకొనును. ఆతనికిఁ బ్రజారాజ్యమునకంటెఁ బ్రణయరాజ్యమే మిక్కిలి యభిమానపాత్రము. ఆచక్రవర్తికిఁ గొదువేమి? పారశీ, కాశ్మీర్, గుజరాతి. మహారాష్ట్ర దేశములలో సౌందర్యపు ముద్దలని పేర్కొనఁబడిన జవరాం ద్రెందటో తన శుద్ధాంతమునఁ గలరు. ఆ భోగలాలసుని మనస్సులో నేదో యొక చింత, దివారాత్రములు క్రుంగిపోవుచుండెను. ఒకానాఁ డొక రాజోద్యోగి గృహోద్యానములో నొక క్షణకాలము పాటొక లతాంగిదర్శన మిచ్చినది. మెఱపు మెఱసిపోయినట్లయ్యెను. ఆమధుర మోహనమూర్తి పునర్దర్శనమునకుకై తహతహలాడు చున్నాఁడు.

1577 సం॥ లో విజ్ఞానవంతుఁడగు ఫియాన్ బేగ్ అను పారశీదేశస్థుఁ డొకఁడు మొగలు దర్బారులోఁ బ్రవేశించెను. మార్గమధ్యములో ఖండహార్ యొద్ద నతని కొక పుత్రిక జనించినది. ఆమెపేరు మీరున్నీసా. (స్త్రీ జాతికి సూర్యబింబమని యర్థము) పేరునకుఁ దగినట్టి రూపవతి. ఫియాన్ బేగ్ అక్కరుచే నాదరింపఁబడినవాఁడై, జహంగీరు రాజ్యాధికారము వహించిన తర్వాత నున్నతోద్యోగ

మందెను ఆలీకులి యనువానికిఁ బుత్రికనిచ్చి నివాహము
 గావించెను. ఆలీకులి జహంగీరుచే బెంగాలునకుఁ బంపఁ
 బడినవాఁడై కారణాంతరములచే వధితుఁడయ్యెను. ఇట్టి
 పరిస్థితిలో మీరున్న సా తండ్రియొద్దకు వచ్చి చేరుకొన్నది.
 లోకములో మంచిచెడ్డలు. దాఁగవు. మీరున్న సా యంద
 చందములు మొగలుసామ్రాజ్యమునకు దంతటను బాగడ్డ
 నందినవి. ఒకనాఁడు కనులకు మిటుమిట్లు గొలుపునట్లుగా
 మెఱసిపోయిన విద్యుల్లత జహంగీరు బాహుబంధములోఁ
 జిక్కినది. నాటినుండి మీరున్న సా మహారాజ్య. తనకుఁ
 దానే సూరు మాహల్ (మహాసాధమునకు దీపమువంటిది)
 అని పేరు మార్చుకొన, నా రసజ్ఞుఁడు నూర్జహాన్ (ప్రపంచ
 మునకు దీపమువంటిది) అని పేరిడెను. తన స్వప్నము ఫలిం
 చినదని తృప్తి చెందినాఁడు జహంగీరు. నూర్జహాన్ వంటిమధుర
 మోహనమూర్తి యదృష్టపూర్వము. వారి హృదయము
 లైక్యమైనవి. వలపుతలఁపులు, ప్రణయభేలనములు జహం
 గీరు నితరకార్య పరాజ్ఞులునిఁ గావించెను. నూర్జహాన్
 ప్రేమరసముతోఁ బాటుద్రాక్షాసవము. ఆప్రణయయాత్రలో
 లెక్కలేనన్ని 'మజిలీలు' గడచుచున్నది.

నూర్జహాన్ తన సౌందర్యముతో మత్తుఁడైన జహం
 గీరుపై నధికారము చేయఁ బూనుకొనెను. మొగలు
 సామ్రాజ్యచక్రముఁ ద్రిప్ప నడుముకట్టినది. ఖుర్రమునకు తన
 తమ్ముఁడగు ఆసఫ్ ఖాన్ బిడ్డ మమ్తాజ్ మహాలు నిచ్చి పాణి
 గ్రహణము గావించెను. ఆమె యధికారసాధము, తండ్రి,

తమ్ముడు, మమ్తాజ్ మహల్, భర్తలయొక్క శృంగార లోలత్వ మను పునాదులపైఁ గట్టఁబడినది. జహంగీరు “నాకుఁ గావలసినది నూర్జహాన్ బేగముపై స్వాతంత్ర్యము, ద్రాక్షాసవము, మాంసాహారము తప్ప మఱొకటి నా కభిలషణీయ వస్తువు లే” దని చెప్పినాఁడు. రాజ్యమంతయు బేగము వాంఛానియంత్రణము ప్రకార మే జరుగుచుండెను.

౪

జగన్నాథునకుఁ బాండిత్యము కొంగుబంగార మయ్యెను. అచటఁగల వివిధరాజోద్యోగులఁ జూచినాఁడు. రసికులఁ గలిసికొనెను. పండితులఁ బరామర్శించినాఁడు, ఎచ్చటికేగినను సుస్వాగతమే! అందఱి నోటినుండి మొగల్ చక్రవర్తులు సంగీతసాహిత్యప్రియులని వినికెడి, కవితాలంపటులని పోగడ్త దర్బారు ప్రవేశము కష్టసాధ్యముగ నుండెను. ఒక పక్షపుదినములలో నాంధ్రపండితుని ప్రతిభాకుసుమ మా పట్టణవాసులకు ఘాతరర్పణమైనది. చక్రవర్తివఱకుఁ దెలిసినదీ విషయము. నూర్జహాన్ దాసీలచే విన్నది. ముఖ్యుల వలన జగన్నాథుఁ డాస్థానప్రవేశ మర్థించుచున్నాఁడు. ఆ ముఖ్యుఁ డెవఁడు? అట్టి సాహసమున కెవరుఁ బూనుకొన లేదు. ఒక రహస్య మతనికిఁ దెలియవచ్చెను. ఆసఫ్ఖాన్ రసపిపాసి. అతని పరిచయము కామ్యప్రదాయి.

కాశ్మీరశాల్యను గప్పకొన్నాఁడు. తాను వ్రాసిన సంస్కృతశ్లోకములు గల పౌత్తమును గతమం దిడుకొని

బయలు వెడలెను. ఆసఫ్ ఖాన్ ఇంటిముందు సాయుధ భటులు. వారితోఁ దనరాక నెఱింగించెను. సగౌరవ పురస్కరముగా జగన్నాథపండితునిఁ దోడ్కొనిపోయిరి. ఆసఫ్ ఖాన్ ఉచితవిధుల సత్కరించి. కవితాగానముఁ జేయుమని ప్రార్థించెను. తీయని గొంతుక నెత్తి జగన్నాథుఁడు శ్లోకములు చదువఁ బూనుకొన్నాఁడు. ఆ గొంతుకలో కోయిలస్వరము గూడుకట్టుకొన్నది. ఆ కవితావాహినిలో భావతరంగము లుప్పొంగుచున్నవి. పదగాంభీర్యముతోఁబాటు, నర్థగౌరవము, నర్థగౌరవముతోఁబాటు రసస్యందనము నాకావ్య కళాభిమాని కానందసంధాయకములయ్యెను. కవితాగానముచేఁ బరవశుడైన ఆసఫ్ ఖాన్ లేచి జగన్నాథుని కౌఁగిలించుకొన్నాఁడు. ఆ సంరంభము గృహమందంటను ప్రతిఫలించెను.

రెండు మూఁడు రోజులలోఁ గాశ్మీర ప్రయాణము. ఆత్మీయుల గృహముల కేగి నూర్జహాన్ పరామర్శింపఁ దలపెట్టినది. ఆనాఁడు తన సహోదరునింట విందు. ఆ విందుతోఁబాటు చెవులవిందు సమకూరెను. పారశీభాషయందామె పండితురాలు. వివిధకవితారీతు లామెకుఁ జిరపరిచితములు. ఉమర్ ఖయామ్ కవితాబద్ధమైన రసధ్వనులు జగన్నాథుని కావ్యగానములోఁ బొడఁగట్టినవి. సంస్కృతమందా మొగలురాణికి పరిచయము కడుంగడు స్వల్పము. ఆ కారణముగ నామెకు రసానుభూతిలోఁ గొఱవడినది. నూర్జహాన్ ఘోషాపద్ధతి పరిమితము. ఆమె సౌదర్య గర్వి.

తన సౌందర్యమును జూచి కవు లున్నతులు గావలయునని యా యఁదాలరాణి తలంపు. అందుచేఁ గవి, పండిత, గాయక, ప్రధానరాజోద్యోగులం దామె ఘోషా పాటింపదు. దర్శనమిచ్చి మాట్లాడించుచుండును. ఆ గృహములో నొక ప్రత్యేకమంటపమున నుండి జగన్నాథుని కవితారస పానము గావించెను. సోదరుఁడు కవికుమారుని గాఢాలింగనము గావించుకొనుటఁ జూచి యాశ్చర్యచకితురాలైనది. వెంటనున్న ప్రతీహారితో మహారాజు కవిదర్శన మపేక్షించుచున్నట్లు చెప్పి పంపించెను.

జగన్నాథుని భాగ్యము పండినది. ఆసఫ్ ఖాన్ కేలు బట్టకొని మహారాజు చెంతకుఁ దీసికొనిపోయెను. జగన్నాథుఁడు విభ్రాంతుఁడైనాఁడు. సూర్యహాన్ చంచలనేత్రయుగ్మములో వెలుఁగు జీవజ్యోతులను గాంచి చూపులు మరల్పఁజాలఁడయ్యెను. ఆ మనోహరమూర్తిలోని సౌందర్యరసము నొకే యాతురతతోఁ ద్రావుచుండెను. శరీరము పులకరించినది. ఆ రూపసంపద యెంతటి చిత్రకారునకైనను జిత్రింపరానిది. ఎంతటి మహాకవికైనను భావింప సాధ్యముగానిది. ఒక్కక్షణకాలముపాటు జగన్నాథుఁడు ప్రపంచమునే మఱచినాఁడు. నవపల్లవకోమలమైన కరముతో నొక యాసనముపైఁ గూర్చుండవలసినదిగా సూర్యహాన్ సంజ్ఞ చేసెను. ఆసఫ్ ఖాన్, జగన్నాథులు గూర్చుండిరి. సూర్యహాన్ జగన్నాథు నాపాదమస్తకముఁ బరిశీలించి, యాతని రూపసంపద కువ్వెల్లారినది.

ఆసఫ్‌ఖాన్ “వీరిది తెలంగాణము. మహాపండితుఁడు, కవి, ఆస్థానగౌరవము నపేక్షించుచున్నాఁడు. మీకుఁగూడ వీరి శక్తిసామర్థ్యములు శ్రుతపూర్వమే. అట్టి మహామహుల నాదరించుటచే మొగలు సామ్రాజ్యవిభవమున కమరత్వము చేకూరఁగలదని నా యాహా, విరు కొన్నిదినములనుండి యిచటనే యుండిరట! నా దర్శనమునకు సైత మిప్పుడే యరుదెంచిరి. మీరిచటనే యుండుట శుభసన్నివేశము. వారి ముఖతఁ వివరము తెలుగుఁ” డని నూర్జహానుకుఁ జెప్పెను. ఆమె శిరోచ్ఛాదితమైన ధవళాంశుకమును జక్క దిద్దుకొనుచు “కవికుమారా! మీవంటి మహామహులకు మాయాస్థానమం దెప్పటికిని స్వాగతమే. మానుండి యపేక్షించునదేదియో తెలియఁబఱచుఁ” డని మాటలో సరళత, యునికిలో రాజరీవి తళుకొత్తఁ బలికెను. జగన్నాథుఁడు “మొగలు సామ్రాజ్య! ఆంధ్రదేశములో రాజులు గొడ్డు పోయినారు. కవిపండితుల కాశ్రయము లేదు. మీ యాశ్రయమే నాకుఁ బదివేలు. సంస్కృతమందు వివిధ శాఖలలోఁ బాండిత్యము గలదు. భారతదేశమునఁగల ప్రధానభాషలతోఁ బాటు పారశీ భాషయందు నభినివేశమున్నది. ఆశ్రయము లేనిది కవిత శోభింపదు. నా కావ్యకన్య తమ యాదరముఁ గోరుచున్న” దని చెప్పెను.

“తా మాజీవము మాయాస్థానము నలంకరింపుఁడు. అంతకంటె మహాభాగ్యము వేఱొండు గలదా? నాకు సంస్కృతముపై నభిమానము మెండు. కానీ చొరవ

చాలా తక్కువ. మీ కవిత్వము రసస్యంది. రచనలోని యాత్మకృష్ట్యమును యథాతథముగ నెఱుంగ సాధ్యము గాకుండెను. తీఢికసమయములలో నాకు సంస్కృతమును నేర్పఁ గోరుచున్నాను. పాదువాగారు పాఠశీభాషలోఁ పద్యము లల్లఁగలరు. వారు తమ కళాకాశల్య మర్థముచేసి కొన సమర్థులు. టేపటిగోజు మీ కాస్థానములో స్వాగత మున కేర్పాట్లు గావించును. దయచేయుఁడు” అని చెప్పెను. ఆసఫ్‌ఖాన్ తోడురాఁగా జగన్నాథుఁడు ప్రాసాదమును వెలువడి వచ్చెను.

జగన్నాథుఁడు డమందానందముఁ బొందెను. తన కాస్థాన ప్రవేశము దుర్ఘట మనుకొన్న సగౌరవముగా లభించుచున్నది. ఇఁక కష్టములు గడతేటెనని భావించెను. పాండితీప్రకర్ష దేశదేశముల వ్యాపించుననియు, కవితాలత కావ్యకుసుమములఁ బుష్పించుననియుఁ దోఁచెను. ఉజ్జ్వల భవిష్యత్తు నూహించుకొనుచు మహారాజు సౌందర్యము నభివర్ణించుకొనుచు విడిదికి వచ్చి చేరెను. భోజనానంతరము నిద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించెనుగాని, నిద్రాదేవి యావహింప లేదు. మఱునాఁటి యుదయపుఁ గార్యక్రమముఁ దలంచు కొన సంతోష బాష్పములు కనుల నుబికి వచ్చెడివి. మూఁడవ జామున కనుగూర్చినాఁడు. కామేశ్వరి ప్రత్యక్షము. తాలు కరుఁగునట్లు విలపించుచున్నది. పాపము ప్రోషితి భర్తృక. తల్లిదండ్రుల కరుణాస్నిగ్ధ స్వరూపము. చాల బహీనులుగఁ గనిపించిరి. గృహము కొన్నిమూలల శిథిలమై నివాసమున

కయోగ్యముగ నుండెను. తనకుటుంబపు దీనస్థితికి జగన్నాథుఁడు విలపించి మేల్కొంచెను. ప్రభాత రేఖ లాకాశమునఁ బొడసూపినవి, హృదయము తహతహలాడుచుండెను. సుఖదుఃఖము లొక్కపెట్టిన జగన్నాథు నావరించినవి. వెంటనే ముంగొండఁ జేరుమని హృదయము బోధించుచున్నది. “పిచ్చివాఁడా ! ఆస్థానగౌరవము నెట్లు త్రోసిరాజనఁగలవు? ఇది నీ తపస్సిద్ధి. ఇచ్చట మహాభోగము లనుభవింపఁగల”వని యాశాపాశము లాగుచున్నది. దుఃఖముపై సుఖమే విజయమును సాధించెను. అదియే సృష్టిలోని వైపరీత్యము.

దర్బారు మహాలు ప్రేక్షకులచేఁ గిక్కిరిసిపోయెను. మంత్రులు సామంతరాజు లెల్లరును విచ్చేసిరి. కవి పండిత, గాయక బృందము వియమితస్థానముల సుఖాసీనమైయుండెను. నాటి దర్బారున కొక ప్రత్యేకత గలదు. మూడవనాడే జహంగీరు కాశ్మీరయాత్ర. తఱుచు దర్బారు జరుపుట జహంగీరున కభిమతము గాదు. ఆయనకు సర్వకాల సర్వావస్థలందును నూర్జహాన్ ప్రేమోపాసనమే ! తీటిక యెక్కడ ? ఆసఫ్ ఖాన్ తన వెంట జగన్నాథునిఁ బిలుచుకొని సభాస్థలముఁ బ్రవేశించెను. జగన్నాథుని సభకు పరిచయముఁ గావించుచు “వీరు మహాపండితులు. కవికులాలంకారులు. ఆంధ్ర దేశము జన్మభూమి. మొగలుసామ్రాజ్యాస్థానమును దనకవితాకన్యకు మెట్టి నిల్లుగఁ జేసికొన నేతెంచెను. అప్పుడే మొగలు సామ్రాజ్ఞి యభిమాన పాత్రుండైన యదృష్టవంతుఁడు. పాదుషాగారి దయను బ్రార్థించుచున్నాఁడు,” అని ఆసఫ్

ఖాన్ చెప్పెను. వెంటనే జహంగీరు లేచి నిలువఁబడి కవి కుమారుని సమీపమునకు రావించి, కాగిలించుకొని “కవివతంసా! మొగలుచక్రవర్తులకుఁ గవిత్వ మభిమానకళ, ఏ భాషయందైనఁ గవిత్వము చెప్పవా రిందుఁ బూజ్యులు. మీరాకచే మా సారస్వతాభిమానము ధన్యమైనది. తమరిది మహాంధ్ర దేశమంటిరి. ఇది నాకెంతయు ముదావహము. ఆంధ్రులు మహావీరులు. సంస్కృతీనిష్ఠాతలు. ఆంధ్రదేశమును చంద్ర రేఖాంకిత పతాకచ్ఛాయలోనికిఁ గొనిరావలె నని యాశ. ఫలవంతము కాలేదు. ముందుతరములవారైనను మాకోరికఁ దీర్చి మాయాత్మలకు శాంతి సమకూర్పఁ గలరనుకొందును. మీరీ యాస్థానముననే సకల సంపద్యై భవముల ననుభవించుచు నుండవలసినదిగా నేను బ్రార్థించుచున్నాను” అనియెను. జగన్నాథు డు ప్రత్యుత్తరించుచు “భారత సార్వభౌమా! ఇదియే నాకు మహాప్రసాదము. మీ యాదరాభిమానముల వివిధ సారస్వతశాఖలు వర్ధిల్లుగాక ! ఈ యాస్థానగౌరవము నా భావ్యభ్యుదయము నుజ్జ్వల మొనర్చును. రాజదంపతులు కనుబటచిన యుదారగౌరవమునకు మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడ”న నెను. సభాస్థానంబులెల్లరుచి త్తరువులవలె నేకాగ్రతతో జహంగీరు, జగన్నాథులవై పుచూచుచుండిరి. విలువైన జడీతో, దయారుచేయఁబడిన కాశ్మీర శాల్య నొకటి, వివిధాంబరాభరణాదులను, గొన్ని బంగారు మొహరీల నొకసేవకుఁడు నూర్జహాన్ పంపిన కానుకగాఁ దెచ్చియిచ్చెను. జగన్నాథుఁడు వానిని కన్నుల

కద్దుకొని స్వీకరించినాడు. నాటికి సభ సమాప్తమైనట్లు జహంగీరు ప్రకటించెను.

రాజోద్యోగులందఱుఁ గాశ్మీరప్రయాణసన్నాహముఁ జేయుచుండిరి. అంతఃపురమంతయు నా సంరంభములో మునిగి తేలుచుండెను. జహంగీరు నూర్జహాన్ తో ముచ్చటింపఁ బ్రయత్నించినాడు. కొన్ని ఘడియలవఱకు నామె దర్శనముకాలేదు. తర్వాతఁ గనిపించిన జగన్నాథుని వెంటఁ దోడ్కొని పోవలయునని తెలియఁ బఱచెను. జహంగీరు మొదటందుల కొప్పకొనఁ డయ్యెను. స్వర్ణ చషకమున ద్రాక్షాసవమును నింపి, పెదవులకాన్చి, “నేను సంస్కృతమును నేర్చుకొనఁ దలఁచుకొన్నాను. అందుచే జగన్నాథుఁడు కాశ్మీరమునకు వచ్చు టెంతేని యవసరము. అచటి ప్రాకృతిక సౌందర్యమును దన కావ్యజగత్తులో మేళవింపఁ గలఁడు. ఈ ప్రయాణ మా కవికి నొకవిధముగ నుపయోగమే. మీరేల కాదనుచున్నారు?” అని మఱల స్వర్ణ చషకమును నింపెను. అందులకు జహంగీరు “పేరునకుమాత్రము రాజును నేను, నిజముగ రాజ్యమేలునది నీవు. నీయాజ్ఞ కెదురులేదు. కవిత్వమును నేనుగూడ విని యానందింతును. అటులనే కా”నిమ్మని చెప్పెను. జగన్నాథుని ప్రయాణ సన్నద్ధము కమ్మని నూర్జహాన్ చెప్పి పంపెను. రాజప్రాసాదముచుట్టు జనులు తండోపతండములుగ వచ్చి మూఁగుచుండిరి. వివిధవాద్య విశేషములును మ్రోఁగెను. బంగరు పల్లకి నెక్కి రాణి యిలు వెడలెను.

పురము వాఁటువఱకుఁ బ్రజలే తెంచి చక్రవర్తిని సాగ
నంపిరి. కాశ్మీరయాత్రకుఁ బోవువారి యందఱ యానంద
మొకయెత్తు. జగన్నాథుని యానంద మొకయెత్తు. ఉత్తుంగా
శ్వములఁ బూన్చిన శకటముపై జగన్నాథుని ప్రయాణము.
తనజీవితములోనిట్టి మహర్దశ పట్టఁగలదని స్వప్నమందైనను
దలఁపలేదు. ఎంతమంది పండితులు లేరు? ఎందఱు కవులు
రాజాశ్రయముఁ బొందలేదు? ఇట్టి భోగవిలాసము నోచు
కొన్నారా? కనుసన్న మాత్రమున సర్వమును సిద్ధమగు
చుండెను. ప్రయాణశ్రమ మాతని కేకోశమునఁ గనుపట్టుట
లేదు. రాజదంపతులు శ్రద్ధగ విచారించుచుండిరి. భావి
జీవితాశా రేఖ లాసమయములో స్ఫురించెడివి. అనేక నదీ
నదము లుద్గమించెను. మహారణ్యప్రాంతములు గడచు
చుండెను. సారస్వతాబ్ధిలో విజ్ఞాన తరంగములఁ బ్రోజ్వల
ద్దోషలు చెవులఁ బ్రతిధ్వనించెడివి. ఆయాత్ర కవితా
యాత్రగా జగన్నాథునకుఁ బరిణమించినది.

కాశ్మీరపు సరిహద్దులలోఁ బ్రవేశించినారు. మార్గ
మంతయుఁ దరులతానిబిడ్డమై గమనశ్రమమునకుఁ గారణమై
నది. రాత్రిల్లు ప్రయాణమునిలిపివై చిరి. మంచు దట్టముగ,
గురియుచుండెను. గుడారములలో నిశీధమున నివసించుచు,
బగలుమాత్ర మే ప్రయాణము. విశ్రాంతివేళలో నూర్జహాన్
జగన్నాథుని దన నివాసము చెంతకుఁ బిలిపించెడిది.
సంస్కృత కావ్యములఁ జదివించుకొనుచు, పారశీభాషలో
వ్యాఖ్యానింపఁ జేసికొని కవితారసముఁ గ్రోలుచుండెను. కాళి

దాసుని శకుంతల యాయె హృదయములో స్థిరనివాస
 మేర్పరచుకొన్నది. జగన్నాథుఁడు మేఘసందేశముఁ జెప్ప
 టకుఁ ప్రారంభించెను. అందలి యక్షకన్యా విరహవేదన
 మున కామెకన్నీరుగార్చినది. ప్రకృతిసౌందర్యవర్ణనకుముగ్ధు
 రాలై కవికులగురువైన కాళిదాసుని ప్రతిభావిశేషమున
 కచ్చెరువందెను. జగన్నాథుఁడెడనెడఁ దానురచించినగాథ
 లను వినిపించెడివాడు. సామ్రాజ్యహృదయములో నాతనికిఁ
 బ్రత్యేకస్థాన మేర్పడినది. సౌందర్య పిపాసురాలైన యా
 మొగలురాణికి జగన్నాథుని స్ఫురద్రూపముగూడఁ బ్రేమ
 పాత్ర మయ్యెను.

శ్రీనగరమును సమీపించుచున్నారు. ఆ జ్యోత్స్నా
 పులకిత నిశీధములలోకి సుగంధబంధుర మహారణ్య మార్గ
 ములలో, హిమప్రసార ఝరీప్రవాహములలో, మహోత్తుంగ
 పర్వతాగ్రలస ద్గైరికాధాతుకాంతులలో క ర డు గ ట్టి న
 ప్రకృతిశోభలా కవికుమారునిహృదయమును ద్రవింపఁజేయు
 చుండెను. కాశ్మీర మింతటి రమణీయప్రదేశమని యెఱుం
 గఁడు. సౌందర్యోపాసి, రసస్నిగ్ధహృదయుఁ దగుటచే నున్న
 తునివలెఁ బ్రతివృక్షమును, బ్రతిలతను, బ్రతిపుష్పమును
 శ్రద్ధతోఁ బరికించెడివాఁడు. రాత్రివేళ నిద్రపట్టలేదు.
 ప్రకృతి నీరవగాన మతని ముగ్ధుని గావించెడిది. ఉదయ
 కాంత పాదయుగ్మము ప్రభాతలతామరరేఖలఁ దేజరిలుట
 తడవుగా జాగృతారణ్యవాస వ్యవస్థకుఁ బరవశుఁ డగు
 చుండెనన్న నింకఁ బ్రత్యేకముగఁ జెప్పనేల?

దీర్ఘప్రయాణానంతరము శ్రీనగరముఁ జేరుకొనిరిఁ
అచటి ప్రజాసముదాయము రాజదంపతుల కెదురేగి పట్టణ
ప్రవేశము నుత్సాహపూరితముఁ గావించెను. వసంతోత్స
వము నారాజదంపతులు మహావైభవముగ జరిపిరి. సూర్యుని
యుజ్జోగ్రతఁ బ్రతిఘటింప 'షాలిమార్ బాగ్'లోనివాసము.
దివ్య సువాసనాభరితములు, మహాకోమలములు, వివిధవర్ణ
భాసితములు నైన పుష్పములతోడను, లతాదులతోడను,
హిమజల ప్రవాహములతోడను 'షాలిమార్ బాగ్' జహం
గీర్ సూర్యహనుల ప్రణయవిలాసమున కనువుగా నుండెను.
జగన్నాథుఁడును వారితోఁబాటు మహాభోగముల ననుభ
వించెడివాడు. సాయంకాలము శాద్వల ప్రదేశములఁ
గూర్చొని విశ్రాంతిగైకొను సూర్యహనును సంస్కృతకావ్య
ములఁ జదివి వినిపించుచుండుటయే యాతని ముఖ్యచర్య.
ఈవిధముగ వారు శ్రీనగరముఁ గాలము గడుపుచుండిరి.

౨

అభాగ్యురాలు కామేశ్వరి. కలలు కల్లలైనవి.
నోమలు ఫలవంతములు గాలేదు. భర్తకొఱ కెదురుచూచి
చూచి? స్నులు కాయలు కాసినవి. ఆలోచించియాలోచించి
మెదడు మొద్దువారినది. హృదయము బాధాసక్తము. విరహ
వేదన నెదుర్కొనఁగలిగినది కాని, దారిద్ర్యబాధకుఁ దట్టు
కొనఁజాలదయ్యెను. ఊణఊణ మామి హృదయక్షేత్రమునో
దుఃఖసాగర ముప్పొంగుచుండెను. అంతరంగముల తాకిడికి

జీవితాశాలతలు గానటభీసట లయ్యెడివి. కామేశ్వరి క్షమా
 శీలిని. ఆషాఢమేఘము ప్రారంభమునఁ బ్రాణి తపనకారణ
 మైన, బిదప సుశీతలకారకమేకదా? అటులనే జీవితములోని
 కష్టములన్నియు రానురాను సుఖోత్పాదకములనియే కామే
 శ్వరి దృఢనమ్మకము. జీవితమే యశాబద్ధము. ఆ యాశా
 పాశము మానవులను జీవతోన్ముఖులను గావించును. అదియే
 తేనియెడల సృష్టియొక్క- పరంపరాభివృద్ధి యెక్కడ? అట్టి
 యాశానృక్షమే కామేశ్వరి జీవితలత కవలంబము. కరుణా
 స్నిగ్ధమైన యా కనులలో దుఃఖరసముజాలువాటుచుండెను.
 దేహము శుష్కించినది. ఇది యాప్రోషితభర్తృక దీనస్వ
 రూపము. కుంతలముల ముడువదు, కుసుమముల దులుమదు
 స్వాభావిక శృంగారముతోడనే యుండెను.

పేరుభట్టు దంపతుల వయస్సులతోఁ బాటు, సౌఖ్యము
 కూడఁ దగ్గుచుండెను. వృద్ధులకు రాదగిన కష్టములు గావు.
 విధివై పరీత్యము! ఒకవైపు కుమారుఁడు తిరిగిరా లేదనుచింత.
 వేఱొకవైపు కోడలి దుఃఖము. వారి జీవిత మడకత్తెర
 లోని పోకచందమయ్యెను. వీని నన్నిటిని మించినది మహా
 దారిద్ర్యము. పేరుభట్టునకుఁ గనుచూపునైతము తగ్గినది.
 శ్రీలక్ష్మి దేహ మెండిన మామిడిపండువలె నొదిగినది.
 దుఃఖభాగులైన యా మువ్వరి యాశాకేంద్రము జగన్నా
 థుఁడు. అతని రాకకు పాపొపుచున్నారు.

అగ్రహారము సర్వము రైతుల దురాక్రమణకు గుఱి
 యైనది. పేరుభట్టు కుటుంబ పోషనమునకై దురవస్థలు

పడసాగినాఁడు. కనులలోఁ జూపు, కాళ్ళలో శక్తి యున్నంత
కాలము నెడ నెడ సంచారముచేయుచు సంపాదించుచుండెను
భగవంతుఁడు మానవులఁ గఱోర కష్ట పరంపరలఁబరీక్షించు
నట! ఆ పరీక్షకే పేరుభట్టు తట్టుకొనవలసి వచ్చెను.
గ్రామిణు లీ కుటుంబముపై సానుభూతి లేనివారైరి.
దీనికిఁ గారణము దుష్ప్రచారము. ఈ ప్రచారాయుధ
మమాయక ప్రజాసేకములో నెట్టి పరివర్తనమునైనఁగలిగి
చును. అది పేరుభట్టుపై బాగుగ పనిచేసినది. ఒక్క కామేశ్వరియే
కాలుచేతు లాడింపఁ గలిగిన మనిషి. ఇంటిలోఁ
బనిపాటులు చేయగలదు కాని, సంపాదించుట గామెకే
యవకాశముగలదు? తల్లిదండ్రులకుఁ జెప్పి పంపించెను.
వాడు వచ్చి మంచిచెడ్డలు విచారించి కామేశ్వరి దుఃఖ
ములో పాలు పంచుకొనిరి.

లోకము గ్రుడ్డిది. దానికిఁ జెవులులేవు. కనులుండవు.
నోరు నిప్పచ్చరము. అయినను వినఁగలదు. చూడఁగలదు
లోకము నిరాధారులపై నీలాపనిందలు వేయును, అట్టి
నిందలు పేరుభట్టు సంపన్నకుటుంబమునకుఁ గూడ సంప్రా
ప్తించెను. ఆసూయాపరు లూరకుందురా? కామేశ్వరీ సత్య
శీలమునకే కళంకమాపాదించిరి. పాడులోకము! మానవతి
ప్రాణహానికై నను సహించుఁగాని, శీలమున కాపాడింపఁ
బడిన కళంకము నోర్చుకొనఁ జాలదు. అందుచే నామె
హృదయము భగ్గుమ నెను. భర్తృవిరహముతో బాధ
పడెను. దారిద్ర్యముతోఁ గృశించినది. ఇంక నాగ్రామ

ములో నుండుట సరికాదనుకొని యత్తమామలకుఁ దన మనోగతభావము నెఱింగించెను. కాలప్రభావమున కేమన లేక సమ్మతించిరి, తమకుఁ గల యిల్లు, పొలము బుణదాత లకుఁ గట్టఁబెట్టిరి. వారికిఁ గల సర్వస్వము నానాఁటితోఁ ద్యజింపవలసివచ్చెను. మనుష్యులుమాత్రము కట్టుబట్టలతో మిగిలినారు. ఒక్కవస్తువును మాత్రము భద్రముగా దాచిరి. కూచిపూడికిఁ బ్రయాణము.

తమయాశలన్నియు బూడిదలోఁ బోసిన పన్నీటిచంద మైనందులకుఁ గామేశ్వరి తల్లిదండ్రులు వగచిరి. ఒకేయొక బిడ్డ. వివాహమై పదునైదు సంవత్సరము లయ్యెను. ఆమె కడుపున నాల్గుకాయలు కాయునని వారితలంపు. ఇట్టి నీచదశ తమబిడ్డకుఁ బుట్టుననుకొన లేదు. సగౌరవముగావారల నాహ్వానించిరి. కలిగినదానితోనే తినుచుఁ గాలము పుచ్చు చుండిరి. లోకము నోరెవరు మాయింపగలరు? కూచిపూడి బ్రాహ్మణబృందములో ముంగొండవాసన బయలుదేఱెను, కామేశ్వరి జీవితమార్గ మెటుచూచినను గంటకావృతమే ! భర్తలేని స్త్రీజీవితము నరకకూపమని నిశ్చయించుకొన్నది. దానినుండి బయలుపడు మార్గ మాలోచింపసాగెను.

తన మనోభీష్టము తల్లిదండ్రులకు, నత్తమామలకు నెఱింగించినది. వారికిఁ గామేశ్వరి సాహస మశనిపాతముగఁ దోచెను. వారించుట కెన్నియో విధములఁ బ్రయత్నించిరి. ఆమె పట్టువదలలేదు. చివట కంగీకరించిరి. కర్ణాకర్ణిగ జగన్నాథుఁడు మొగలుసామ్రాజ్యాస్థానమున నున్నాడని

తెలిసినది. కాబట్టి భర్త నెటులనైనా గలిసికొనవచ్చునని కామేశ్వరియాశ. తండ్రి చాలదూరము చెప్పిచూచెను. “తండ్రి! నాకు తాము బోధచేసి చేయునుపకారమునకంటె నపకారమే మెండు. ఈ పాడుజీవితము నే నింక ననుభవింప లేను. భర్త లేనిస్త్రీ శోభింపదను నానుడి ప్రత్యక్షరసత్యము. అన్నియుఁ దెలిసితామిట్లు మాట్లాడుటఁజూడ నాకు విచిత్రముగ నున్నది. గృహిణికి భర్తసాన్నిధ్యమే వాంఛనీయము. నాకిచట నెన్ని సౌఖ్యములున్న నేమి? భర్త లేకున్న బాధాకరములే కదా? మీరీవిషయమున సకల మానవ సామాన్యమైన పుత్రికావాత్సల్యరసమును నాపై వర్షించి నాప్రతిష్ఠను బలిపెట్టకుఁడు. నాగమ్యస్థానమునకు నన్నుఁ బోనిండు. పరిహాసభాజనమైన యీ జీవితమునకంటె నదియే మేలు. దురుద్దేశ్యపూరిత ప్రజల కట్టెదుట నుండుట నొక ఊణమేనిఁ దగదు. బిడ్డనిచ్చిన దోషమున కీ ముదివగ్గులను సంరక్షించుభారము మీపైఁ బడినది. నా ఋణము నీరూపమునఁ దీర్చుకొనుఁడు. బ్రతికి సుఖముగ వచ్చితినేని మీ మధురస్వప్నములు ఫలింపఁగలవు. పశ్చాత్తాపపడ నవసరములేదు. నా యీప్రార్థన మన్నింపుఁడు” అని విలపించెను. తండ్రి కన్నీళ్ళుకార్చి “ప్రపంచవ్యవస్థస్త్రీల నర్థము చేసికొనదు. నీవాఁడుబిడ్డవు. మహారణ్యములను, నదీనదములను గడచి శతయోజనాధిక ప్రదేశము నెట్లు చేరఁగలవు? నీప్రయాణము వివిధకష్టపరంపరాయాతము. మమ్మేల నీ వయస్సుగో బాధపెట్టెదనమ్మా!” అనెను. తండ్రిని గాఢ

పరిష్కంగమునఁ దనిపి, “యిది నా పురాకృత కర్మము. తప్పించుట నీ కసాధ్యము. నాదారినినన్నుఁ బోనిమ్ము” అని బ్రతిమాలుకొన్నది. తండ్రి విధిలేక సమ్మతించినాడు. తల్లి పుట్టెడు దుఃఖములో మునిగినది. అత్తయొద్ద సెలవుగైకొని మామను సమీపించినది. ఆయన బాష్పసంకులితనేత్రుఁడై “నీసాహసము లోకాతీతము. చేసికొన్న నిర్ణయమును మార్చుట సాధ్యమగునట్లు లేదు, నీపుణ్యముననై నఁగుమారునిఁ జూడఁగల నేమో యనువాంఛ పొడముచున్నది. రూప వతులైన స్త్రీల సాధుత్వవిషయమున దుర్మార్గులు జనులు. నీదీక్ష లోకనింద నెదుర్కొనుఁగాక ! నీవిప్పుడు జగన్నాథుడిల్లు వదలిపోయినప్పటికంటె నెంతో మాతినావు. నాఁడు యువతివి. నేఁడు ప్రౌఢవు. మహాసిద్ధుఁడు, భోగలాలసుఁడు, సామ్రాజ్యాస్థాన గౌరవమందినవాఁడునగుట, నాగర్వముతో నిన్ను భార్యగా గుర్తింపకఁ బోవుటయు సహజము. ఆ పరిస్థితిలో నీ జీవితోద్దేశ్యమే తాఱుమాఱు కాఁగలదు. అందులకు నేను నీకొక యభిజ్ఞాన మొసంగెదను. తిండికిలేక పస్తులుండినను, నాకీ బహుకృతాభరణమును విక్రయించుటకిష్టము లేకుండెను. ప్రాణపదముగఁ గాపాడినాను. చాల విలువైనది. మహారత్నఖచిత స్వర్ణకంకణము. ఇది శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు మా తాతయొక్క కళాకౌశల్యమునకు మెచ్చి యిచ్చిన వీరకంకణము. జగన్నాథుఁడు దీనిఁగాంచి యువ్వెల్లాఁజెడివాఁడు. ఇది చూపించినట్లైన నిన్ను గుర్తించును. చోరులబారిని బడకుండ నెట్లు ప్రయాణము గావించెదవో

చూచుకొమ్ము. సుఖముగఁ జోయిరమ్ము. నీ మనోభీష్టము నెఱవేఱుఁగాఁక!” అని యొక నిట్టూర్పువిడిచెను. కామేశ్వరి యొక ముల్లెను జేతఁబట్టుకొని ప్రయాణమై యిలువెడలినది.

—o—o—o—

—

జగన్నాథుఁడు నిత్యానంతసౌఖ్యముల నోలలాడుచుండెను. తనకర్తవ్యమును మాత్రము మఱచినాఁడు. తల్లిదండ్రులు, కామేశ్వరి స్మృతిపథములో లేరు. సౌఖ్యములో గత చరిత్రమును గమనింపకుండుట యనునది మానవత్వమునకు వేఱుపుఱుగువంటిది. కవితాపీఠమెక్కి యానందసామ్రాజ్యము నేలుచున్నాఁడు. దినదినమునకాతని కావ్యలత ప్రవర్ధమానమై, వాఙ్మయస్రపంచములో నల్లుకొని పోవుచున్నది. పూలుపూసినవి. వాసనలు విరఁజిమ్మినవి. ఆ వాసన లాఘ్రూణింపని రసికుఁ డొక్కఁడును దేశములో లేఁడు. భామనీవిలాసరచన కుపక్రమించెను. గాథాలహరులు నాఁటికే పండిత ప్రశంస నందుకొన్నవి. నూర్జహాన్ అతిలోక సౌందర్యమే జగన్నాథుని నర్మకవిత్వమునకుఁ బ్రోత్సాహకరమేమో! ఎవరెఱుంగుదురు? ఆయన కవితారచన వివిధ రీతుల నలరారుచుండెను.

భారతసాంప్రదాయములను మేళవించినాఁడు. ప్రకృతిలోని మహత్తరసౌభాగ్య మా కవితారీతుల నిమిడించెను. నవసరములతోఁ బాటు వాత్సల్యరస మొక నూతనసృష్టి. జగన్నాథునిపేరు దేశములో నలుమూలల మాఱుమోఁగు

చుండెను. పండితు లాయనతోఁ జర్చించుటకు వెనుదీయు
వాడు. సాక్షాత్సరస్వతీస్వరూపమని వాడు వీరనక నెల్లరుఁ
బొగడుచుండిరి. ప్రాతః క్రొత్త భాషాసాంప్రదాయముఁ
జీర్ణించుకొన్న రసికాగ్రేసరుఁడు. దేని నూహించిన, నేమి
ప్రాసిన నాకళాతపస్వి కొక ప్రత్యేకత గలదు. కాళిదాసుని
తర్వాత నింతటి బ్రతిభావంతుఁడు పుట్ట లేదని విద్యావంతులు
ఘోషిల్లిరి. తార్కికధోరణితో నలంకార శాస్త్రమునకుఁ
గ్రొత్త మెఱుఁగు వెట్ట రసగంగాధర రచనకుఁ బ్రారంభిం
చెను. కవిత్వము పాండిత్యము నొకచో నుండుట ప్రపంచ
సహజము. వానికిఁదోడుగా విమర్శనాశక్తి సంఘటితమగుట
కడుంగడు దుర్లభము. జగన్నాథుని వ్రతిధ కీ మూఁడును
గేంద్రము. ఇంక కావలసినదేమి? ఇంతయున్నను జగన్నాథు
నకుఁ దృప్తి లేదు. నూర్జహాన్ వలె వీరత్వమును ప్రేమించు
వాఁడు. అవకాశము లభించినపుడెల్ల ఖడ్గవిద్యను నేర్చు
చుండెను, అతనికి వేట యొక వినోదరంగము. బాణ
ప్రయోగమం దాటితేటినాడు. వివిధవిద్యారీతులవలె నేవివిధ
యుద్ధగతు లిప్పుడా జగన్నాథునకుఁ బ్రియములు. నేఁడు
మహాకవి. పండితప్రకాండుఁడే గాక — మహాయోధుఁడు.
ఆ మొగల్ రాజకుటుంబములో నొకఁడుగా మెలఁగుచు
హాయిగాఁ గాలముగడపుచుండెను.

జహంగీరు ప్రకృతిసౌందర్యోపాసి. అందుచేత నేకాశ్మీ
రమునకు విశేషముగఁ బోవుచుండెను, ఆయనకుఁ బ్రకృతిని
ప్రేమించుశక్తి కలదు. కళలలోకెల్లఁ జిత్రకళపై నభిమానము

మెండు. విజ్ఞానసంపత్తి యనన్యసాధ్యము. తన న్యాయ పరిపాలనలోఁ బెద్దపిన్నలతారతమ్యముండెడిదికాదు. అందఱు సమానమే. తన మందిర ప్రాంగణమున నొక గొలుసును ప్రేలాడఁగట్టియుండువాఁడు. న్యాయమును గోరుటకు వచ్చిన వారా గొలుసునుబట్టి లాగిన నంతఃపురములోనుండు ఘంట మ్రోగును. జహంగీ రెంతటి మహాకార్యనిమగ్నుడై యున్నప్పటికిని దక్షణమేవచ్చిన్యాయవిచారణచేయువాఁడు. న్యాయపరిపాలనా నిర్వహణలో జహంగీ రపూర్వపద్ధతులఁ బ్రవేశపెట్టెను. దేశముయొక్క సామాన్య రాజనీతిలో నంత శ్రద్ధలేదు. ఆ యవకాశమును సూర్జహాన్ చక్కఁగా నుపయోగించుకొనెను. రాజ్యచక్రమంతయుఁ దానె నడపు చుండెడిది. జహంగీరునకుఁ బ్రియమైనది సూర్జహాన్ ప్రణయ సామ్రాజ్యము. మధుపానము, భవిషత్తుకు సంబంధించిన విషయాల కాయన హృదయములో స్థానమే లేదు. కొడుకులను గుఱించిన యొక ప్రశ్నమాత్రము కలవర పెట్టుచుండెను జీవితానంతరము మొగల్ సింహాసనమునకై కుమారులెల్లరు బోరొనర్తురు. అందు సూర్జహాన్ ప్రధానపాత్ర వహింపఁ గలదు. ఆ విషయపరిస్థితి కలుగకుండ చేయవలెనని దివారాత్రము లాలోచించుచుండెను.

సూర్జహాన్ ప్రతిభాతిశయము, పరిపాలనాదక్షతకీర్తితమయ్యెను. నల్లమందు విశేషముగ నుపయోగించుటచేత, నిరంతర మధుపానాసేవనమున జహంగీరు దేశరోగ్యము క్షీణింప మొదలిడినది. భర్తృమరణానంతరము ఖుర్రం

సింహాసన మెక్కును, తన యధికారమంతట నంతరించునని నూర్జహాన్ భయము. తక్కువగ త్రాగుమనిభర్తకు బోధించెను. అసఫ్ ఖాన్ తన యల్లుడగు షాజహాన్ కొఱకు నిగూఢముగఁ బ్రయత్నించుచుండెను. దినదినప్రవర్ధమానమగుచున్న షాజహాన్ రాజ్యాధికారావకాశముల కామెయేకాకి నిగాఁ బ్రతిఘటింపవలసివచ్చినది. దానిచే నామె యాలోచన లన్నియు భవిష్యత్తుపై నుండెను. నిద్రాహారముల పాషాణ కర్కశముగ మార్చివైచెను. అబలాశబ్దము స్త్రీజాతికిఁ గళంక మాపాందించునదిగాఁ బ్రపంచమునకుఁ జాటిచెప్పిన సాహసికురాలు,

నూర్జహాన్ పర్షి దేశపు నతిలోక సౌందర్యవతి. ఆరోగ్యవంతురాలు. ఆమె శక్తి వీరపురుషునికి దీటు. ఏదో యొక కార్యక్రమ మా జీవితమున కొక ప్రత్యేకశీలము. గుఱ్ఱపుస్వారి, వేట. బాణప్రయోగ దక్షత వెన్నతోఁ జెట్టిన విద్య లా మొగలు రాణికి. గొప్ప మేధాసంపత్తి, సంస్కృతి కలిగియుండుటచే సారస్వతమన్నను, లలితకళలన్నను మక్కువ. వేషాలంకారములలో విప్లవాత్మక పరిణామములు దెచ్చినది. ఆమె జీవితోద్దేశ్యమే భోగలాలసత్వము—నధికారము. తన యధికారసముద్రలో నొక భర్త నేకాక, యెట్టి తీవ్రాభిప్రాయములుగల వారినైన నుంచుకొనఁగలిగెను. నూర్జహాన్ రాజకీయదక్షతచే చాల కాల మధికారము సాగించెను. ఆమె బీదల విషయములో

దానపరురాలు, మంత్రులపట్ల సహాయపరురాలు, శత్రువుల పట్ల భయంకరిణి. అహంకారముచేత, నధర్మమునకు జంకని కారణముచేత భవిష్యత్తులో దుఃఖభాగిని గావలసివచ్చెను. మత విషయాలలో నామెకుఁగల ప్రాతవాసనలే ముమ్మాజ్ మహల్, షాజహానుల వ్యతిరేకతకు ముఖ్యకారణములైనవి పక్షపాతబుద్ధి, రాజ్యాధిగారవాంఛా విశేషము నందఱ కసూయాగ్రస్తమయ్యెనుగాని, సాహసస్త్రిత్వ మెవరును బొగడఁజాలకుంటిరి. 1622-27 సంవత్సరముల మధ్య బ్రహ్మాండమైన యుద్ధములకు, రక్తపాతమునకు నూర్జహాన్ ముఖ్యకారణము. ఈ కారణముచే నామెకు రావలసినకీర్తి కంట, నపకీర్తియే సంప్రాప్తించినది. ప్రొద్దుతిరుగుడుపూవు వలె నూర్జహాన్ జీవితములో సుఖదుఃఖములు తొంగి తూచినవి.

1627 సం॥లో నూర్జహాన్ జహంగీరులు కాశ్మీరము నకు వెళ్ళి, తిరిగి వచ్చుచుండిరి. జహంగీరున కాయాత్రయే వైకుంఠయాత్ర. లాహోరునకు వచ్చులోపల మార్గమధ్యముననే మొగలురాణి నొంటరిఁజేసి దివంగతుఁడైనాఁడు. నూర్జహాన్ ఆశాప్రపంచ మంధకారబంధురము. ఆసఫ్ ఖాన్ వెంటనే యామె స్వేచ్ఛాప్రవర్తనమును నిషేధించెను. షాజహాన్ కొఱకై యతఁడు వేయికన్నుల శత్రుచర్యలను బరిశీలించెడివాఁడు. నూర్జహాన్ అధికారబాహుట జీవిత మంతటితో ముగిసినది. ప్రతీపశక్తుల నన్నింటి నెదుర్కొని షాజహాన్ సింహాసన మధిష్ఠించెను.

పారంపర్యముగ మొగల్ సామ్రాజ్యమునకు వచ్చుచున్న యఖండఖ్యాతి నినుమడింపఁ గంకణముఁ గట్టినాఁడు. ప్రతిజ్ఞ గైకొనెను. ముమ్తాజ్ మహల్ అందాల రాణి—గుణముల ప్రోగు. మొగలురాణి పదవి కెంతయు యోగ్యురాలు. సంవత్సరమునకు రెండులక్షల రూప్యములు నూర్జహాన్ కు భరణము. నిజమైన పూర్వసుమంగళివలె నుండి, యాడంబర వేషాభరణాదులను ద్యజించి సాధారణముగా జీవితము గడపుచుండెను.

సామ్రాజ్యములో వచ్చినమార్పు జగన్నాథుని స్థాయి కేమాత్రము భంగము కలిగింపలేదు. షాజహాన్ చాలకాలమునుండి తండ్రికిఁ దిరుగుబాటుచేసి దూరప్రాంతముల నుండుటచే జగన్నాథున కతనితో నూత్నపరిచయమే? ఆసఫ్ ఖాను మొదట మొగలురాజు—కవిరాజుల సమావేశముఁ గావించెను. ఒకరినొకరు గాఢాశ్లేషములఁ జేసికొనిరి. అప్పుడు షాజహాన్ “కవిపుంగవా! మీకవిత్వముఁ బండితులనోట విని యానందించినాఁడ. దర్శనభాగ్యము నేఁడు కలిగినది. మీరును, మేమును స్నేహితులవలె జీవితము. ఈ మొగలు సామ్రాజ్యమును వీడి రాజు లెందఱైనఁ బోవచ్చును. రాజ్యమే నశింపవచ్చును. మీ యమరకవితా ప్రభావ మొకటియే మారాజ్యమునకు శాశ్వతికముఁ జేకూర్పుఁగలదు” అని ప్రార్థింప జగన్నాథుఁ డుత్సాహ పూరితుఁడై, తన కృతజ్ఞతఁ దెలిపెను.

కామేశ్వరి సౌందర్యము లోకులకుఁ గంటగింపు. దాని కేమి చేయఁగలదు? స్త్రీకిఁ దనరూపమే తన శత్రువు. అందులో విదేశగమనము. అతిప్రయాసచేఁ కొన్ని గ్రామములు గడచెను. లోకులు తన్నుఁజూచి పరిపరివిధముల వ్యాఖ్యానించుచుండిరి. తన సహజసౌందర్యమును మఱుగుపఱచు కొనఁ బ్రయత్నించెను. నెత్తివీటియఁబోసికొన్నది. కాషాయాంబరములు ధరించెను. నొసట దివ్య తేజస్సు వెదఁజల్లు కుంకుమబొట్టు. చూపఱ కా యభాగిని యోగినివలెఁ గను పట్టెను. ఎంతటి వికృతవేషమును వైచుకొన్నను సౌందర్యము మఱుగుపడునా? బహుశ్రమతోఁ బ్రయాణము సాగించుచున్నది. ఇంకొక సమస్య, కంకణము చాల విలువైనది. ఎవరికంటనైనఁ బడిన నపహరింతురు. భద్రముగ దాచుకొనవలయును. ప్రాణపదము, అదిపోయిన నూహలన్నియుఁ బుగ్గిపాలగును. కఠోఠోపవాసములకు గుఱికావలసి వచ్చెడిది. దానఁజేసి శుష్కించుచున్నది దేహము. మహాప్రవాహము నెదుర్కొట్టు పర్వతమువలె నామె హృదయము వీనికన్నింటికిని దట్టుకొనుచుండెను. ఆ దీక్షాపటిమను కష్టపరంపరలు జయించఁజాలకపోయినవి.

కంట కావృతమార్గములు సైతము పూలబాటలఁ బోలినవి. ఘోరాంధకారబంధుర యామినులు రాకాచంద్రరాత్రములయ్యెను. ఉపవాసక్లాంతశరీరముగూ . . . తాపముగనే యుండెను. అనవాప్తనిద్రాసముచ్ఛ్రియములైన

కనులలో నిరాశారేఖలు తా వేర్పటచుకొన్నవి. వయస్సును బట్టి తనలో వచ్చిన మార్పును గొలబడ్డగా పెట్టుకొని భర్త యొక్క రూపము నూహించుకొనుచున్నది. సమావేశమెప్పుడెప్పుడా యని యువ్విల్లుడుచుండెను. మహానదులు దాటి, ఘోరాటవుల నధిగమించి, రెండుమాసములకు వింధ్యోత్తర దేశముఁ బ్రవేశించినది.

అధీత కావ్యపంచకయు, నభ్యస్త నాట్యసంగీతయు నగుటఁ బండితచర్చలు కొంతకుఁ గొంత నర్థము చేసికొనుచుండెను. ఏ గ్రామమున కేగినను మఠములలోఁ దిగుటఁ జేసి పండితుల సరిచయము. నాఁడు గ్రామములలోని మఠములు, సత్రములే విద్యాలయములు, కొన్నిమఠముల మహాపండితులు విద్యాబోధన చేయుచుండిరి. అట్టివాడు కామేశ్వరివి గాంచి, సంస్కారము గలదానిగా గుర్తించి యన్నాహారదానాదుల సత్కరించుచుండిరి. వారిలో నొకరితో నొకరు శాస్త్రచర్చకుఁగడఁగినప్పుడు జగన్నాథ రచిత శ్లోకములఁ జదువుచు, నాలంకారిక సాంప్రదాయములఁ బ్రశంసవచ్చినప్పు డాతని వాదనఁ బోర్కొనుచుండఁ గామేశ్వరికిఁ బట్టెడు సందేహము కలిగెడిది. ‘పండితులారా! ఆ జగన్నాథుఁ డెచ్చటివాఁడు? ఆతఁ డెక్కడునా’ డని ప్రశ్నించును. అందులకు వారు “సుమంగళీ! జగన్నాథుఁ డాంధ్రుఁడని ప్రతీతి. మహాపండితుఁడు మొగలుసామ్రాజ్యాస్థానమున నున్నాఁడు. ఉద్గ్రంథరచనసాగించిప్రసిద్ధికెక్కెను. ఆలంకారికులలోఁ బ్రథమగణ్యుఁడు” అని చెప్పుచుండిరి.

ఆ మాటలు వినుటతోడనే కామేశ్వరికిఁ గలుగు నుత్కంఠత వర్ణనాతీతము, ఆనందాశ్రువులు రాలెచ్చెడిది. వెంటనే కొంత తడవునకు రుద్ధకంఠముతో “వారి దర్శనముఁ జేసికొనుటకు వీలున్నదా?” అని యడుగుచుండెను. “మొగలు సామ్రాజ్య పీఠమునకు వెళ్ళిన లభ్యమగు” నని చెప్పుచుండిరి. కామేశ్వరి మనస్సులో నేమేమియో భావించుకొనుచు, బ్రయాణమై పోవుచుండెను. భర్త విఖ్యాతిని వినిన దర్శనమున కాతురత. రానురాను ప్రయాణము శ్రమభూయిష్టమయ్యెను. భాష తెలియదు. ఆ దేశాచారములు క్రొత్తవి. స్థానిక ప్రజలీమెను ప్రదర్శనజంతువువలె, బౌద్ధసన్యాసినివలెఁ జూచుచుండిరి. శీతాతపవనములకుఁ బ్రతిఘటించినది. భర్త రచించినవని చెప్పఁబడు కొన్ని శ్లోకములు కంఠస్థము చేసికొనెను. వాని బఠించుచు, దత్కవితారసవాహినిలో నోలలాడుచుండెను. జగన్నాథుని భార్యనని చెప్పకొనుట కొక్కొకమాటు సాహసించెడిది. అయినఁ దన యీదౌర్భాగ్యపు వేషముచే నాతని కీర్తికిఁ గళంక మాపాదించునేమోయని యుద్రేక మడంచుకొనును. ఊహాసౌధములను గట్టుకొనుచు, చివరకు యమునాతీరమునకు వచ్చిచేరెను. మొగలు సామ్రాజ్య లక్ష్మీరూపురేలు పొడఁగట్టినవి. ఆ యున్నత సౌధములను, గోటలను, సింహద్వారములను గాంచుటే తడవుగా నచటి భోగలాలసత్వ, మైశ్వర్యాన్నత్యము నర్థమయ్యెను,

ఆసఫ్ ఖాన్ కవి, పండితుఁడు, రసికుఁడు, ఆయన ఋణముఁ దీర్చుకొనుటయే జగన్నాథుని సంకల్పము, ఆసఫ్

విలాసమునుపేర నొక కావ్యమును వ్రాసెను. వ్యాకరణ శేషముషీ విశేషము, శాస్త్రసంశోధన లోకమునకుఁ దెలియు నట్లు సుప్రసిద్ధ బట్టోజీ వ్యాకరణశాస్త్ర వ్యాఖ్యానమును విమర్శించుచు ప్రౌఢ మనోరమాకుచమర్దనమును రచించెను. అందు జగన్నాథుని ప్రతిభాతిశయము పరాకాష్ఠ నందుకొన్నది. ఆ గ్రంథము మహా పండితులకు సైతము ముక్కుమీఁద వ్రేలిడుకొనఁ జేసెను. జగన్నాథుఁ డాంధ్ర దేశఖ్యాతికి మెఱుఁగువెట్టినాఁడు. అందులో వ్యాకరణ - తర్క - ప్రతిభలు గంగా - యమునా - సరస్వతులవలె నైక్యమైనవి. త్రివేణి సంగమములో స్నానముఁజేసిన యాత్రికుఁడు పాపనివృత్తుఁడైనట్లు సాహిత్య యాత్రికుఁ డా గ్రంథపఠనచే సందేవానివృత్తుఁ డగుచుండెను.

షాజహాన్ పుత్రుల బాహుబలముచే మొగలు సామ్రాజ్యపుఁ బొలిమేరలను విస్తరింపఁ జేసికొనుచుండెను. జహంగీరువంటి భోగలాలసుఁడు కాకున్నను, ముమ్తాజ్ మహల్ ప్రేమరస ముగ్ధుఁడు. కావ్యలంపటుఁడు కూడ. 'మొగలురాణి నెంతగ ప్రేమించుచుండెనో జగన్నాథుని కావ్యకన్యకనుగూడ నంతగఁ బ్రేమించుచుండెను. రాజ్య కార్యములకంటె సాహిత్యలంపటత్వ మెక్కువ. జగన్నాథుని వాక్కునుండి స్రవించు కావ్యమధువు సర్వదా సేవించు వాఁడు. భాషాపోషణకుఁ గంకణము కట్టుకొనెను. పండితా దరణము నిత్యకృత్యము. ఆతని రాజ్యములో దానధర్మ ములు, కళాపోషణ మత్యున్నతస్థాయి నందుకొన్నవి. ఏ

మొగలు చక్రవర్తులును సాధింపని హిందూ - మహమ్మదీయైక్యతను సాధించినాడు. తన కళాప్రియత్వమును వేనోళ్ల జాటు రమణీయమయిన నెమలి సింహాసనము నొక కోటి రూప్యములను వెచ్చించి తయారుచేయించెను. మొగలు సామ్రాజ్య చరిత్రలో నిది స్వర్ణయుగ మనవచ్చును. ఈతని కాలములో శిల్పకళ వృద్ధియయినట్లు మఱి యెవ్వరికాలములోఁగాలేదు. కోట్లకొలది ధనమును వ్యయించి ఆగ్రాలో జామీనామజీదు, ఢిల్లీలో ముత్యాలమజీదును గట్టించినాడు. ఢిల్లీకి సామ్రాజ్యపీఠమును మార్చుచుఁ బ్రత్యేకముగ నొక నగరమునే “షాజహాన్ బాద్” అను పేర నిర్మించెను. బ్రహ్మాండమైన యొక రాజమందిరమును గట్టించి “భూభాగములో విచిత్రమైన వస్తు వేదైన దున్నదన్న నది యిదియె యిదియె!” అని నొక్కి వక్కాణించినాడు. సామ్రాజ్య ధనాగారమును కళాపోషణకై కొల్లఁగొట్టిన చక్రవర్తి షాజహాన్.

కామేశ్వరి ఢిల్లీ చేరుకొన్నది. కాషాయాంబర వేష మనుచితముగఁ దోఁచెను. మంచి వలువలు లేవు. ముమ్తాజ్ మహల్ దీనుల నభిమానించునని విన్నది. సరాసరి రాజాంతః పురముఁ బ్రవేశించెను. అంతఃపురోద్ధానములో నామె జలక్రీడ లాడుచుండెను. కామేశ్వరి బెదరుచూపులఁ జూచు చుండఁగ దాసీ లామెను సమీపమునకుఁ దోడ్కొని తెచ్చిరి. సవినయముగా ముమ్తాజ్ మహల్ తో “పట్టపు రాణి! నేను గోల్కొండ సులతానుల యంతఃపురమున

నర్తకిగా నున్న పర్వా స్త్రీని. కారణాంతరముల నిచటికి వచ్చితిని. ఆశ్రయమిచ్చి కరుణింపు” మని ప్రార్థించెను. రాణి సమ్మతించినది. ఆమెకు విలువైన వలువలు, సొమ్ములు నలంకరించుకొన దాసీ లొసంగిరి. కామేశ్వరి పారశీదేశపు స్త్రీలకట్టువలె నొకపావడ కట్టుకొని, యాహస్తాంత మాత్ర మించుకొను నట్టి కంచుకముఁ దొడిగెను. ధక్కామల్లు మేలిముసుంగు. ఆమెను బోల్చుకొనుటకై నను సాధ్యము గాకుండెను.

జగన్నాథుని సత్కరించుటకై షాజహాన్ తలపెట్టి నాఁడు. ప్రత్యేకముగ నందులకై దర్బారు, మంత్రులు, సామంతులు, రాజప్రతినిధులు సమావేశమైరి. కవి, పండిత గాయక, శిల్పబృందము సభలో నాసీన మయ్యెను. షాజహాన్ తన నెమలిసింహాసనము బ్రక్కనే యొక్క స్వర్ణాసనము జగన్నాథునికై నియోగించెను. అంతఃపురస్త్రీలెల్లరు సభనుదిలకింప యవనికాంతరమునఁ గూర్చుండిరి. కామేశ్వరి హృదయములో నానందసాగర ముప్పొంగెను. నాఁ డామె ముఖములో స తోషరేఖలు ప్రతిఫలించినవి:

జగన్నాథుఁడు సభలోనికిఁ బ్రవేశించెను. చీమ చిటుక్కుమన్నవినఁబడునిశ్శబ్దము. విలువైన కాశ్మీర పువ్వాలువ పట్టువస్త్రములు ధరించినాఁడు. చేత నొక గ్రంథము. సభా సదుల దృష్టులన్నియు నాతనిపైఁ బడెను. గజయానము జ్వప్తికిఁ దెచ్చుచు సభామంటప మధ్యప్రదేశమున కేతెంచెను. అతని చిక్కఁదనము నొకేవిధముగఁ దమలోఁ దాము

శుద్ధాంత స్త్రీలు వ్యాఖ్యానించుకోసాగిరి. కామేశ్వరి బ్రహ్మ
నందపరవశురాలైనది. కను లానందాశ్రవులఁ గ్రమ్ముకొనఁ
జూపున కభ్యంతరమయ్యెను. వాని నా పైఠిణితోఁ దుడుచు
గొనుచు నున్నమితనయనయై తనివితీర వీక్షించుచున్నది.
ఆమెలోఁ గలిగిన పారవశ్యవిభ్రమమునకుఁ బార్శ్వవర్తిను
లాశ్చర్యచకితలైరి. కామేశ్వరి కప్పుడు లోకజ్ఞానము నశిం
చినది. దేహము పులకించెను. తన నోములు ఫలించుననియు,
నిగూఢ మధురవాంఛలు నెఱవేలుననియు, నాశాకిరణము
తొంగిచూచుచున్నదనియు నా ఘట్టమునఁ దర్కించుకోసాగి
నది. షాజహాన్ ఎదురేగి జగన్నాథుని గాఢాలంగనముఁ
గావించుకొని, తన పార్శ్వమున నిర్ణీతమైన యుచితాసనా
సీనుం గావించెను. మొగలు చక్రవర్తి చూపిన గౌరవము
నకుఁ బొంగిపొరలు నుత్సాహముతో షాజహాన్ కీర్తిగానము
చేయుచు శ్లోకద్వయమును జగన్నాథుఁ డాశువుగాఁజెప్పెను.
కరతాళధ్వనులు మిన్నముట్టినవి. సభ మఱల నిశ్శబ్దత
వహించినది. కామేశ్వరి కా యానంద మొకవిధమైన మతి
భ్రమణకుం గారణమయ్యెను. అందఱుఁ దనివితీఱఁ గరతాళ
ధ్వనులు చేసి చాలించిన నీమె చేయుచునే యుండెను.
సభాస్థానంబులెల్లరుఁ బ్రగ్రీవమువై పు చూచుచుండిరి. చివఱకుఁ
బ్రక్కనుండువారి బలవంతముచే నా కామేశ్వరి జాగృత
యయ్యెను.

కళాప్రియుడైన షాజహాన్ జగన్నాథుని కావ్య
వాహినిలోఁ దేలియాడుచుండెను. ఆ కవిత్వములో కోకిలా

స్వరములు గూడుకట్టుకొన్నివి. మధుర భావములు తాండ
 వించెను. పాండితీప్రకర్ష పరాకాష్ఠనందుకొన్న దనవచ్చును
 మొగల్ సామ్రాజ్య కీర్తిలత పుష్పించినది. కవితారసమునఁ
 దన్నయుండైన షాజహాన్ “జగన్నాథకవీ! నిన్ను లోక
 మేనాఁడోక విరాజవని పొగడెను. నే నీ శుభసమయములో
 నీకు ‘పండితరాయ’బిరుదము నొసంగుచున్నాను. మీకవితా
 మృతము నోచుకొన్న మాచరిత్ర కమరత్వము తథ్యము.
 మీ ఋణము నక్షరలక్ష లిచ్చినఁ దీర్చుకోలేము. నా యీ
 బిరుదము నంగీకరించి ధన్యుఁ గావింపుము. నా కదియే పది
 వేలు” అనుచుఁ గొన్ని సహస్రములు స్వర్ణనిష్కముల
 నొసంగెను. వాని నన్నిటిని స్వీకరించి, మధురగంభీరస్వర
 ముతో జగన్నాథుఁడు “ప్రభూ! తమ యీ యున్నతనతా
 రమునకుఁ గృతజ్ఞుఁడను. మణివలయన్యాయముగ మీ వలన
 నా కవితాపాండిత్యములకు, నా కవితాపాండిత్యమువలన
 మీకు శాశ్వతకీర్తి చేకూరినఁ జేకూరవచ్చు. ఎందఱు
 రాజులు లేరు? కళాభిమాన మందఱ కెట్లు లభించును? అది
 పూర్వజన్మానుభూతి. తా మొసఁగిన పండితరాయ బిరుదము
 భారమే యయినప్పటికి మీసంతృప్తికై స్వీకరించుచున్నా”
 నని ప్రత్యుత్తరించినాడు. సభ సమాప్తమైనది. కామేశ్వరీ
 దదేకదృష్టితో జగన్నాథుఁ జూచుట కా యవనిక యడ్డము
 వచ్చెను. దానిఁ దొలఁగించి చూడ మొదలిడినది, అంతః
 పుర స్త్రీలు కామేశ్వరిని మోహపరవశురాలుగఁదలఁచితా
 లున లోపలికి వెళ్ళిరి. కామేశ్వరీ హృదయక్షేత్రములో

సప్త సముద్రము లొక్కుమ్మడి నానందరసరూపమునఁ
బొంగు లెత్తినవని యుత్పేక్షించుట యుక్తియుక్తమేమో!

౮

షాజహాన్ ముమ్తాజ్ మహాలులకు నలుపురుపుత్రులు
దారా, షుజా, ఔరంగజేబ్; మురాద్ బక్ష్, జేష్ఠుడైన
దారా సాహిత్యోపాసకుడు. రసికచక్రవర్తి. వేదాంతి.
సంస్కృతము బాగుగా చదివినాడు. ఉపనిషత్తులననుదినం
చెను. 'సూఫీ' వేదాంతమార్గ మవలంబించినాడు. గొప్ప
నైతికసంపత్తిగల వ్యక్తి, రాజకీయజ్ఞుడుగ, మహావీరుడుగ
పేరెన్నికఁ గనలేదు. ఆయనతోఁ బండితరాయలకు మిక్కిలి
స్నేహము. దేహములు వేఱు. ఆత్మలు కలసిపోయినవి.
ఒకరిని విడచి యొకరుండఁజాలకుండిరి.

కామేశ్వరి మొగలు రాజాంతపురములో లవంగి
యను ప్రచ్ఛన్న నామధేయముతో సంచరించుచుండెను.
శుద్ధాంతములో నామె నాట్యమునుగుఱించి ఘనముగఁ
జెప్పకొనుచుండిరి. జగన్నాథునకట ఘోషా లేదు దారాతోఁ
గలిసి యొకనాడు లవంగి నాట్యముఁ జూచుట తటస్థించెను.
ఆ బింబాధనోష్ఠకంపనములో, హావ భావ లీలా నటనాను
రూప చక్షూరాజీవయుగళములో, లయానువృత్తపాదతాళ
ప్రహరములో, ముద్రాభిసయములో, తొణికిసలాడు నాట్య
రసస్రవంతు లా కవిరాజును ముంచి తేల్చినవి. ఈ నాట్య
నునుభూతపూర్వగుని యంతర్వాణి ప్రబోధించినది పర్యు

త్సుకుఁ డైనాఁడు. లవంగీ స్నేహ మపేక్షించెను. అదెంతటి భాగ్యము?

మాటలు కలిసినవి. స్నేహ మధికమైనది. మనస్సు లై క్యమైనవి. ఒకరి పూర్వచరిత్ర నొకరు ననుఁగొన యత్నింపఁలేదు. లవంగి కంతయుఁ దెలియును. జగన్నాథు నకుఁ దెలియదు. ఆ ప్రేమరసముగ్ధులు నిత్యానందముతో రెండు వసంతములు కాశ్మీరములోఁ గడిపిరి. వారి యానం డము వర్ణనాతీతము. ఆగాథపరిష్కంగములలో, పరస్పరాను రాగరక్తిమములో-కాముదీరాత్రులేమి, సవప్రభాత సౌం దర్య లగ్నము లేమి సుఖప్రవణము లైనవి. లవంగి యవ నాంగన యనియు, నామెతో జగన్నాథుఁడు స్నేహమొనర్చి నాఁడన్న యపవాదము వీరి ప్రేమ నలె గాథముగ దేశ ములో వ్యాపించెను. షాజహాను, ముమ్తాజులు, దారా యందుల కావంతయుఁ జింతింప లేదు. సంతోషించిరికూడా!

మానవుని జీవితము బుద్బుద ప్రాయము. ముమ్తాజ్ మహల్ పదునాలుగవ కాన్పు షాజహాను హృదయముపై సమ్మెటపోటువంటి దయ్యెను. ఆమె పరలోకగతురాలైనది షాజహాన్ జీవచ్ఛవమైనాడు. ఎడతెగని కన్నీటిధార. సంతో షము మందునకై న లేదు. రాజ్యమునకు సంబంధించిన యాలోచన లే రావు. కళల నభిమానించుటకు సైత మిష్ట పడఁడు. తన యందాలరాణికి శాశ్వత స్మారకచిహ్న మేర్పఱచవలెనని తలంపు. దేశమంతయుఁ జాటించెను. శిల్పుల నందఱ రప్పించినాఁడు. 1632-వ సం॥న ఆగ్రావద్ద

ముమ్తాజ్ మహల్ దేహవశిష్టములపై బ్రహ్మాండమైనభవన
మునునిర్మింప నాజ్ఞాపించెను. అదియొక యద్భుతకళాసృష్టి.
సామ్రాజ్యకోశాగారస్థిత ధనమంతయు వెచ్చించినాఁడు.
మూఁడు సంవత్సరములలోఁ బూర్తియైనది. అదియె
తాజ్ మహల్. రాజ్యభారమంతయుఁ గొడుగులపై వదలినను
నామకార్థము చక్రవర్తి.

అయిదు సంవత్సరము లెంతయో ప్రేమానురాగ
ములతోఁ గూడియున్నను జగన్నాథుఁడు గుటితింపలేదు.
ఆమె నిజమావిష్కరింపఁ దలఁచెను. ధైర్యము చాలలేదు,
ఇంతదేశ మొంటరిగ వచ్చుటచేఁ దన శీలము శంకించు
నేమో? ఇదియొక విషమసమస్యగా మారినది. ఉపాయము
తోఁచలేదు. ఓపికపట్టి యథాప్రకార మా జగన్నాథునితోఁ
బ్రణయసామ్రాజ్య మేలుచుండెను. అత్తమామలఁ దలఁచు
కొన్న పుట్టెడు దుఃఖము! ఏమిచేయఁగలదు? సమయము
నకై కాచుకొనియున్నది. లసూయాపరులైన పండితులు
జగన్నాథుని నిందించిరి. ఎంత గొప్పపండితుఁడైన నేమి, నీచ
సాంగత్యమా? పండితగౌరవమునకే కళంకముఁ దెచ్చినాఁ
డని చాటసాగినారు. అ విమర్శలకుఁ బండితరాయలు జంక
లేదు. 'ప్రేమ పవిత్రవస్తువు. దానికిఁ గులగోత్రములు లేవు.
సృష్ట్యాదినుండి వచ్చుచున్న సాంప్రదాయ మంతయే, నాకు
బహిష్కారముఁ బెట్టువారలను నేనే బహిష్కరించు
చున్నాను, నాపండిత్యమున కసూయ జనించినవారే యిట్లు
చెప్పుచున్నారు. ఈవిధానముతో సంఘమును సంస్కరింపఁ

బూనుకొందును.' అని జగన్నాథుడు వ్యాఖ్యానింప సాగినాడు. ప్రపంచప్రవాదమున కేమాత్రము కలగలేదు.

దారా అస్సాము నేలుచున్న అహోమ్ రాజుపై దాడివెడలెను. యుద్ధమొనర్పనపేక్షకలిగి జగన్నాథుడును బయలుదేరినాడు. రెండు సంవత్సరములు ఘోరయుద్ధము జరిగినది. అహోమ్ రాజు తుద కోడిపోయెను. 1638-సంవత్సరములో అస్సాముపై మొగలు సామ్రాజ్యపతాక మెగిరినది. దారా, పండితరాయలు. విజయగర్వముతో ఢిల్లీకేతెంచిరి. ఘనమైన స్వాగత మొసంగబడెను. జగన్నాథుడు కవి, పండితుడె గాక - మహా వీరుడుగ స్తుతింపబడెను. రెండు వత్సరముల రణదీక్షతో నాతడు విరయోధునివలె తయారయ్యెను. మహారాజకళ లతనిలోఁ బొంపిరి వోయినవి. విశాల వక్షము, పిడితిరిగిన మీసములు, మెడలపై వ్రాలు జుత్తు, తలపాగా, తురాయి, విలువైన వస్త్రభరణాదుల నొప్పియుండెను. ఆ వేషమును వదలక విజయగర్వముతో లవంగినిదర్శింప శుద్ధాంతముఁ బ్రవేశించినాడు. ప్రియుని రాకకై ప్రవేశద్వారములోఁ గాచుకొనియున్న లవంగి యొక్క కౌగిలితోఁ దన యానందముఁ బ్రకటించి వీరకంకణముఁ డొడుగఁబోయెను. జగన్నాథుడు కంకణముఁ బరిశీలించి లవంగి భుజపైఁ జేయివేసినాడు. ఆ వీరకంకణము తన యింటిలోనిదే ! అంతయు మనోగతమయ్యెను. “నీవు నిజముగ యవనాంగనవేనా?” అని ముంగురుల దువ్వ “మహాపండితులు. వ్యాఖ్యాన మనవసరము” అనుచు నతని

దేహము చాటున కొరిగెను. వారి ప్రేమాత్మక హృదయములలో నానందసాగరము లుప్పొంగినవి. ప్రణయ పవిత్రత కన్నులకుఁ గట్టెను. సంశయార్థ సంభృత జీవితము లొక నిశ్చితార్థమునకు వచ్చినవి.

లవంగి యాధార్థ్య మందఱకుఁ దెలిసిపోయినది. నేఁడామె హైందవసుందరి. ఆ సుందర వదనారవిందములో జీవన సౌభాగ్యకాంతులు వెలారినవి. మొగలురాజకుటుంబ మాదంపతుల గౌరవించెను. లోకము సహింపఁగలదా? ఒక వైపు పాండిత్య ప్రకర్ష, మఱొక వైపు మొగలు సామ్రాజ్యాస్థాన గౌరవము. అందుచే జగన్నాథునిపైఁ బండితు లసూయాగ్రస్తులైరి. పండితరాయల కళంకముకై ప్రచారము. గుణములు శీఘ్రముగఁ బ్రచారమునకు రావు. దోషములు త్రుటిలోఁబ్రపంచవ్యాప్తి నందును. ఆదర్శపురుషునిలోఁగల దోషము జనుల కొక వింత కథ. ఆ సాంప్రదాయమునకు జగన్నాథుఁడు నైతము లొంగిపోయినాఁడు. కామేశ్వరి యత్తమామల దీనావస్థను వర్ణించెను. స్వాప్నిక జగత్తు నుండి బయటపడువానివలె నై నాఁడు. పండితరాయలు ప్రియావిరహ వేదనాభరితుఁడైన షాజహాన్ కడ సెలవు గైకొన్నాఁడు. పునస్సమాగమమునకు వాగ్దాన మొసఁగి దారానలన ననుజ్ఞాతుఁ డయ్యెను. స్వర్ణ నిష్కములను వస్త్రభరణాదులను దరిద్రముడుగున ట్లొసఁగి కవిరాజును మొగలురాజులు సాగనంపిరి.

తనపైఁబండితులు పెట్టిన యపవాద మర్థరహితమని లోకమునకుఁ జాటఁ దలఁచెను. భార్యా సహితముగఁ దీర్థ

యాత్రలను జేయు కోరిక, అటనటఁ దీర్థములఁ గ్రుంకు
లిడుచు వారణాశిఁ జేరిరి. గంగాస్నానమొనర్చి, విశ్వనాథా
ర్చనఁ గావించినారు. పండితసభను సమావేశపఱచి తన
నిర్దోషిత్యముజగన్నాథుఁడు స్పష్టపఱచినాఁడు. ఈర్యాళువులు
సమ్మతింతురా? మఱొక మార్గమున జగన్నాథుని లొంగఁ
దీయుట యసాధ్యము. యవనాంగనా సహవాసదోషమాతని
పండిత్యమునకుఁ గళంకము గలిగించునని వారి యూహ! !
అందుచే సమ్మతింపరైరి. తుదకు జగన్నాథుఁడు విసిగి
“నేనొక సంఘ సంస్కర్తను. అంతర్వర్ణ వివాహములు
శాస్త్ర సమ్మతిములే! మీబహిష్కారము నన్నేమి చేయఁ
గలదు? హృదయములేని మీతో ఘోషింపనేల?” అని
పండితులఁ దిరస్కరించినాఁడు. ఆ ఆవేశములో గంగా
స్తోత్రము నాశువుగఁ జెప్పెను. ఆతని కవిత్యమున కిది నికష
ప్రాయము. జగన్నాథుని కీర్తితోఁబాటు కళంకముగూడ
ప్రపంచము నావరించుకొనుచుండెను. గ్రామోన్ముఖుఁ
డైనాఁడు.

—

౯

మహైశ్వర్యముతో, జగద్విఖ్యాతితో, భార్యాసమే
తముగ వచ్చి జగన్నాథుఁడు తల్లిదండ్రులకు, నత్తమామలకు
సాష్టాంగ నమస్కారము లొనర్చెను. ఆ శతవృద్ధులవాంఛలు
ఫలించినవి. ఆనందవాహినిలో నోలలాడుచు రాత్రి కనుఁ
గూర్చి న పేరుభట్టునకు పూరి తేత్రములోని స్వస్నము

పునరావృత్తమైనది. “జగన్నాథుఁడు భారత సారస్వతాకాశములో ధ్రువతార కాఁగలఁడు.” ఆనందాశ్రుపూర్ణ నయ నుఁడై తన జన్మ ధన్యమైనట్లు తలపోసేను. కొంతకాలము కూచిపూడిలో గడిపి, ముంగొండకుఁ బయనమైరి.

మాతా పితృ సేవచేయుచు, కామేశ్వరీ ప్రణయ రాగ ముగ్ధుఁడై శాంతితోఁ గాలము గడుపుచుండెను. ఆ ప్రశాంత వాతాపరణములో జగన్నాథుఁ డనేక కావ్యములు రచించెను. అందుఁ గొన్ని కాలగర్భములో లీనమైనవి. కొన్నిరచనలు శాశ్వతస్థాయి నందుకొన్నవి. నాటి సంఘములో వ్యక్తిగత విమర్శకుఁ బాత్రుఁడైన, నాతని కావ్యములు మాత్రము సద్విమర్శకుఁ బాత్రములైనవి. అతఁడు ముమ్మాటికిని భారత సారస్వతాకాశములో ధ్రువతారయే! ఆంధ్ర ప్రతిభను భారత ఖండములోఁ జాటించిన మహామహుఁడు! జగన్నాథుని కావ్య ప్రసూనములు నేటికిని నెత్తావుల విరజిమ్ముచుండును. ఆంధ్రజాతికిఁ బండితరాయలు చేసిన మహోపకారము వర్ణనాతీతము. గైర్వాణికి నతని రచన లలంకార ప్రాయములు. ఆంధ్రజాతికి జగన్నాథుని చరిత్ర యాదర్శమగుఁ గాక !

117

బమ్మెర పోతనామాత్య ప్రణీతంబైన

శ్రీమహాభాగవతము

(పద్య కావ్యము)

పరిష్కర్త : లఘుటీకాకారులు, ఉభయభాషాప్రవీణ

శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు

పోతన రచనయే ఆంధ్ర పద్యముల వరహాల మూట. కనుల ముందు ఆ కరుణాకరుడు శ్రీరాముడు సాక్షాత్కరించి ఆశీర్వాదించిన ఆంధ్ర ప్రబంధము, భక్తితో పూజించి చదువదగిన సత్గ్రంథము. దానికి వేలు ఏదియు సాటిలేదు. శుద్ధప్రతిగా మేలుకాగితముపై ముద్రించి, 25 చక్కని చిత్రములు చేర్చి, ప్రచురించియున్నాము.

పూర్తి గ్రంథము ఒకే సంపుటము రూ. 19-00

రెండు సంపుటములు రూ. 20-00

(పోస్టేజి ప్రత్యేకము)

ఇట్లు వ్రాయుడు—

బాలసరస్వతీ బుక్ డిపో,

(రిజిష్టర్డ్) ఎడ్యుకేషనల్ పబ్లిషర్స్, కర్నూలు.

బ్రాంచి అఫీసు : రి. సుంకురామశెట్టి వీధి, మద్రాసు-1.

Check List

Book Number	AA40/C161	Date	24/09/21
Front Cover	yes	Back Cover	yes
Blank Pages	CD, 117		
Missing Pages	NO		
Prepared	halsami	Scanned	ch. Ramya
BOOK SIZE	H 7.1 W 4.8	Pages	126

Cutting

Amrutha

Daveed,